Loana-Alexandra Vultur

Antropologia spațiului multietnic
din zona Țării Călatei, Transilvania, România

Editura Universitară „Ion Mincu”,
București, 2024

Volum publicat în cadrul proiectului:
„Dezvoltarea capacității instituționale a UAUIM pentru cercetare în arhitectură și urbanism prin crearea unei culturi a diseminării rezultatelor", Acronim CULTADISER

Proiect finanțat prin Consiliul Național pentru Finanțarea Învățământului Superior - FDI 2024 / Domeniul Strategic de Finanțare D6 – „Dezvoltarea capacității instituționale pentru cercetare în universități"

Grafică & Ilustrație copertă: Loana-Alexandra Vultur

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
VULTUR, LOANA-ALEXANDRA
Antropologia spațiului multietnic din zona Țării Călatei, Transilvania, România / Loana-Alexandra Vultur. - Bucureşti : Editura Universitară "Ion Mincu", 2024
ISBN 978-606-638-381-3

711
572

Lucrarea de față reprezintă strict punctul de vedere al autorului. Responsabilitatea lucrării îi revine în întregime autorului, atât în ceea ce privește conținutul, cât și forma.

Toate drepturile rezervate. Nici o parte din această publicație nu poate fi reprodusă, stocată sau transmisă prin orice mijloace de natură electronică, mecanice, de copiere, înregistrare sau alte forme fără permisiunea scrisă a autorului și a editurii.

© 2024 Editura Universitară „Ion Mincu", Str. Academiei nr. 18-20, Sector 1, București, România, cod 010014, https://editura.uauim.ro/

Antropologia spațiului multietnic
din zona Țării Călatei, Transilvania, România

PREAMBUL 8
CUVÂNT ÎNAINTE 9

PARTEA I 12

ABORDAREA ECOSISTEMICĂ A HABITATULUI 13

CAPITOLUL I. INTRODUCERE 14

1. EXERCIȚII ȘI EXPERIMENTE DE ETNOGRAFIE, ETNOLOGIE, CONSERVARE A PATRIMONIULUI SAU ANTROPOLOGIE CULTURALA, IN SITU 14
2. PATRIMONIU CULTURAL MATERIAL/IMATERIAL....15
3. ABORDAREA ANTROPOLOGICĂ A PATRIMONIULUI CULTURAL....16

CAPITOLUL II. FORME DE LOCUIRE 19

2.1. LOCUIREA CA ACT ANTROPOLOGIC, SOCIOLOGIC, PSIHOLOGIC 19
2.2. REALITATEA SATULUI TRADIȚIONAL....21

CAPITOLUL III. COMUNITĂŢI UMANE 22

3.1. CONCEPTUL DE COMUNITATE....22
3.2. O PERSPECTIVĂ SOCIOLOGICĂ A COMUNITĂȚII....22
3.3. COMUNITĂȚI RURALE ȘI COMUNITĂȚI MULTIETNICE 23
3.4. STUDIU SOCIOLOGIC ASUPRA SPECIFICUL VIEȚII SOCIALE MULTIETNICE DIN ȚARA CĂLATEI 26

CAPITOLUL IV. 29

CARACTERISTICI FIZICO-GEOGRAFICE 29

4.1. REPERELE POZIȚIEI GEOGRAFICE ȘI ADMINISTRATIV-TERITORIALE 29
4.2. CĂILE DE ACCES 29
4.3. TOPOLOGIA– ELEMENT DE FAVORABILITATE ȘI RESTRICTIVITATE ÎN DEZVOLTAREA AȘEZĂRILOR 29

CAPITOLUL V.... 31

CARACTERISTICI ETNOGRAFICE 31

5.1. DELIMITAREA ETNOGRAFICĂ....31
5.2. ETNOGRAFIA FAMILIALĂ 34

CAPITOLUL VI. ISTORICUL ŢĂRII CĂLATEI 35

CAPITOLUL VII. 44

TIPOLOGIA POPULAŢIEI MULTIETNICE DIN ŢARA CĂLATEI 44

7.1. Îndeletnicirile locuitorilor 44
7.2. Portul popular 49
7.3. Găteala capului şi a părului 55
7.4. Cusăturile de la Călata 63
7.5. Punctul de la Călata 67

CAPITOLUL VIII. PERSONALITĂŢI ŞI EVENIMENTE MARCANTE ALE VREMII 71

8.1. Onisifor Ghibu 71
8.2. Kós Károly 77
8.3. Republica autonomă Călata 84

CAPITOLUL IX. ARHITECTURA LOCUIRII 86

9.1. Arhitectura specifică secolului al XIX-lea 86
9.2. Arhitectura specifică secolului XX 86
9.3. Tipologia satelor din Ţara Călatei 87

PARTEA II 91

CAPITOLUL X. STUDIU DE CAZ - INCURSIUNE ÎN CĂLATA 92

10.1. Demersul 92
10.2. La pas prin Ţara Călatei 92
10.3. Sfăraş 93
10.4. Stana 103
10.5. Jebucu 111
a. Români vs. maghiari în Jebucu 115
b. Portul tradiţional maghiar de sărbătoare din Jebucu 117

CAPITOLUL XI. 123

AUTONOMIA FORMEI ARHITECTURALE MULTIETNICE 123

11.1. Dispunerea gospodăriilor 123
11.2. Lotizarea 123

11.3. AMENAJAREA EXTERIOARĂ A GOSPODĂRIILOR 124
11.4. ÎMPREJMUIRILE - GARDUL ŞI POARTA DE LA INTRARE 126
11.5. PLANIMETRIA / VOLUMETRIA CASELOR 132
11.6. MATERIALE DE CONSTRUCŢIE 132
11.7. SISTEMUL CONSTRUCTIV 134

CAPITOLUL XII. 136

TIPOLOGIA ŞI EVOLUŢIA ARHITECTURII DIN ŢARA CĂLATEI .. 136

12.1. FUNDAŢIILE 136
12.2. PEREŢII CONSTRUCŢIILOR 137
12.3. ACOPERIREA CONSTRUCŢIILOR 138
12.4. FRONTOANELE 140
12.5. FAŢADA CASEI DE LOCUIT ŞI ELEMENTELE SPECIFICE ALE ACESTEIA 144
12.6. FERESTRELE 147

PARTEA III. 149

CAPITOLUL XIII. 150

STUDIU COMPARATIV AL MODULUI DE CONSTRUIRE ÎN AREALUL STUDIAT RAPORTAT LA DIFERENŢELE CULTURALE - ROMÂNI VS. MAGHIARI 150

13.1. DEMERSUL 150
13.2. SPAŢIU, SPAŢIALITATE - AŞEZAREA PE TEREN, GOSPODĂRIA 151
13.3. ARHITECTURA LOCUIRII SPECIFICE ETNIEI MAGHIARE 152
13.4. ARHITECTURA LOCUIRII SPECIFICE ETNIEI ROMÂNEŞTI 163

CAPITOLUL XIV 174

MOBILAREA *CASEI FRUMOASE* 174

14.1. LOCUINŢA TRADIŢIONALĂ DIN RELATĂRILE DOAMNEI KOROSI 174
14.2. MOBILIERUL DIN *CASA FRUMOASĂ* 174
A. BUFETUL 176

CAPITOLUL XV. STUDIU DEMOGRAFIC 180

15.1. GRAFICE PRIVIND EVOLUŢIA POPULAŢIEI ÎN CELE 3 SATE STUDIATE: JEBUCU, STANA, SFĂRAŞ 180

15.2. JEBUCU 180
15.3. STANA 182
15.4. SFĂRAŞ 183
CAPITOLUL XVI. CONCLUZII 186
LISTA ILUSTRAŢIILOR: 188
BIBLIOGRAFIE: 193
WEBOGRAFIE: 194

PREAMBUL

Cartea de față a apărut în urma susținerii tezei de doctorat "Antropologia, psihologia și sociologia structurii habitatului din zona Călatei - Studiu de caz privind dimensiunea culturală a locuirii (specificitățile modului de locuire ale aceluiași habitat raportat la diferențele culturale - români, maghiari)".

Antropologia spațiului multietnic își are ca nucleu funcțiunea de locuire, în jurul căreia se caută să se definească un întreg sistem de termeni importanți în realizarea unei monografii complete și complexe a zonei studiate, respectiv a părții sălăjene a Țării Călatei cu cele 3 sate care asupra cărora se vor realiza studii de caz amănunțite (Sfăraș, Stana, Jebucu).

Intenția lucrării este de a demonstra prin analizarea și filtrarea personală și cu ajutorul literaturii de specialitate a diferitelor tipuri de habitat, că fiecare model de locuire, respectiv tipologia fiecărui habitat, creionează un anumit mod de viață specific, mod de viața determinat și de componenta fenomenologică a spațiului ocupat de cele două categorii studiate. Așadar, în fiecare spațiu, la un moment dat, un anumit grup uman, ghidat de esența intimității proprii căutate la modul personal de locuire, își va dezvolta forma sa proprie de ocupare a spațiului, ca parte integrată a culturii sale proprii. Astfel, în cercetarea de față se vor evidenția forme de locuire ca parte integrată a unor culturi diferite în spațiul suport studiat - Țara Călatei.

În accepțiune generală, într-un mod oarecum banal, se consideră că fiecărui individ îi corespunde o funcționalitate universală a locuirii. Pornind de la acest cadru, locuirea este văzută ca o sedentarizare a unui câmp vizual, cu fixare civilizatoare a unei priveliști sau domesticire a unui peisaj, în care utilul și agreabilul s-au combinat în proporții armonioase. Așadar, considerăm că individul prin natura sa, reușește să transforme un spațiu, într-un cămin, prin imaginile transpuse și prin decupajul egocentric al proximității.

CUVÂNT ÎNAINTE

Cartea își propune o analiză comparativă antropologică, psihologică și sociologică a modului de „locuire" a două comunități etnice, care ocupă același teritoriu, urmărind identificarea similitudinilor sau diferențelor de conformare ale habitatului generate de coabitare. Abordarea ecosistemică a comunităților presupune identificarea limitelor spațiului suport şi a caracteristicilor populațiilor ce îl ocupă. Un loc aparte îl ocupă în acest sens comunitățile multietnice care în același areal spațializează diferit.

Alegerea studiilor de caz nu a fost una întâmplătoare, ci a venit din dorința de a realiza o cercetare cât mai concludentă asupra modului de locuire a românilor şi maghiarilor din zona în care s-a născut autoarea, prin alegerea unui sat cu o populație majoritară maghiară (Jebucu), unul cu o populație majoritară românească (Sfăraș) și un sat echilibrat din punct de vedere al componenței etnice ce îl populează (Stana din Țara Călatei).

Porozitatea limitelor este diferit abordată de romani care construiesc sub semnul transparenței și de maghiari, a căror gospodării formează spre stradă o limită semiporoasă, traforată de alternanta gospodăriilor aliniate la stradă şi a curților înguste si adânci.

Un rol aparte in configurarea comunităților rurale (conform lui Robert Retfield) este subliniat de relația „identitate, dimensiune, om"/ „omogenitate şi autonomie". Astfel, autoarea definește prin asocierea cu un „loc" caracteristicile spațiale identitare în raport cu mediul natural-peisaj sau în raport cu mediul amenajat-așezare. Desigur că locuirea nu înseamnă doar spațializarea unor nevoi primare (adăpost, hrană) ci şi o relație de interdependentă social-culturală.

Descrierea Țării Călatei din punct de vedere geografic, topologic, etnografic așază studiul pe un suport identificabil. Din punct d vedere al etnogenezei, maghiarii locali conform studiilor numelor de familie ar avea trei surse, maghiarii pur sânge, de proveniență secuiască, sau tătari. Românii sunt urmașii dacilor și romanilor stabiliți în zona. Dar în zona mai există comunități mici de romi stabiliți la începutul sex al XIX-lea. Agricultura și meșteșugurile ca prelucratul lemnului, ceramica şi cusăturile sunt activitățile dominante.

De asemenea, autoarea evidențiază atât diferențele specifice cât şi caracterele comune cultural-arhitecturale ale grupurilor etnice principale (români versuri maghiari) din Țara Călatei. Astfel, studiul ia forma unei analize comparate între cele două tipuri de arhitectură locală, printr-o analiză amănunțită a conformărilor urbanistice, arhitecturale, de mobilare, de decorații definitorii modului de „trăire”.

Lucrarea de față marchează aspectele antropologice, psihologice şi sociologice care au influențat modul de construire în zonă. Autoarea a remarcat că aceste 3 sate au suferit influențe dintre cele mai diverse şi că modul lor de construire din prezent se datorează factorilor ce țin de istoria locului cât si de profilul populației. Prin studiu se evidențiază ca în cazul acestor sate mixte, cooperarea a fost normală, primând factorul uman în detrimentul factorului etnic.

Perturbările s-au produs în vremuri istorice conflictuale, generate in special de factorul politic. Astfel, satul Jebucu s-a transformat dintr-un sat mixt, într-unul cu o populație 100% maghiară, dar în care încă regăsim modele de construire românească, prin realizarea de porți sculptate de către meșterii locali. La Stana, se remarcă influența personalităților vremii, Onisifor Ghibu, fruntaș țărănist, și Kos Karoly, arhitect maghiar, asupra gradului de educare al locuitorilor și implicit asupra modului de edificare. Astfel, la Stana regăsim cele mai bune exemple de construcții corecte, respectând specificul zonei și utilizarea materialelor locale.

În ceea ce privește arhitectura românească, vis-a-vis de cea maghiară, cercetarea de față analizează până în cel mai mic detaliu asemănările, deosebirile şi specificitățile fiecăreia printr-o muncă laborioasă de relevare ale unor gospodării din cele 3 sate. Se observă autenticitatea şi individualitatea acestora începând de la bisericile din sat, până la interioarele caselor şi organizarea gospodăriilor. În concluzie, nu putem discuta de o arhitectură unitară pe teritoriul Țării Călatei, diferențele între edificarea românească şi cea maghiară sunt prezente și evidente, în toate satele studiate.

Este de remarcat arhiva de relevee ale caselor specifice arhitecturii maghiare versus românești. De asemenea, autoarea prezintă și un studiu demografic realizat prin grafice privind evoluția populației în cele trei sate studiate și interpretarea acestora, pentru fiecare sat în parte.

În urma cercetărilor, autoarea a împărtășit și confirmat ideea contestării circulației unor evaluări false legate de conflicte interetnice, de lipsa de comunicare și cooperare între români și maghiari, zona fiind un exemplu de toleranța etnică.

Minuțiozitatea studiului, atenta documentare în situ, interpretarea multicriterială a exemplelor analizate, s-a constituit invocarea acelui „echilibru critic" prin care G. M. Cantacuzino definea tradiția, într-o convingătoare pledoarie de subliniere a rolului mediator al arhitecturii.

Prof. em. dr. arh. Cristina Olga Gociman

PARTEA I

ABORDAREA ECOSISTEMICĂ A HABITATULUI

În cadrul cercetării de față se face o analiză coerentă asupra modului de locuire al diferitelor etnii într-un același areal. Se subliniază diferențele, dar totodată și punțile de legătură între tipologiile specifice ale arhitecturii abordate în funcție de diferențele culturale dezvoltate în același mediu geografic, ale metodelor de construcții utilizate, ale interacțiunilor sociale din punctul de vedere al organizării teritoriale și a tuturor aspectelor ce țin de sfera dezvoltării vieții din punct de vedere arhitectural în strânsă legătură cu mediul-suport studiat (Țara Călatei).

Astfel, prin această lucrare s-au strâns date concrete despre metodele de abordare ale românilor și maghiarilor în ceea ce privește dezvoltarea lor într-un ecosistem realmente cu aceleași specificități și cum se prezintă astăzi așezările acestora (cu diferențele, tradițiile, asemănările, preluările aferente exemplelor studiate). Studiul tratează modul de abordare al ecosistemului de către comunitățile menționate. Întregul demers se realizează cronologic, tratând modul de formare al comunităților, modul de ocupare al teritoriului studiat , cât și influențele care au marcat zona Călatei.

Mai mult decât un studiu arhitectural amănunțit, cercetarea de față merge mai departe, analizând arealul studiat din punct de vedere antropologic, sociologic și psihologic. S-au studiat tipologiile locuitorilor prin interacțiunea directă cu aceștia și prin analiza diferitelor studii de specialitate, care au fost realizat în special de către cercetători maghiari. De asemenea, au avut loc discuții punctuale cu cercetători contemporani care au studiat Țara Călatei din diverse perspective.

Capitolul I. INTRODUCERE

Cercetarea a pornit de la premisa că modul de construire din prezent se datorează aspectelor ce țin de factorii istorici, a celor politici și a personalităților marcante care s-au stabilit în zonă de-a lungul timpului. Considerentele care m-au condus la aceste ipoteze survin și din datele istorice pe care le avem despre relația tulbure dintre români și maghiari. Astfel, s-a pornit de la ideea că arhitectura locală actuală, de pe teritoriul Țării Călatei, se conturează prin influențarea reciprocă a celor două etnii. Cum și în ce mod? Cine a avut o pondere mai mare și care dintre cele două etnii și-a conservat identitatea? Care este tipologia arhitecturală locală generală din Țara Călatei? Putem discuta despre un singur tip de arhitectură, sau rămânem la un același areal, cu specificități diferite, in funcție de identitatea culturală a populației? Intenția este, ca în urma cercetării, să se obțină niște monografii aparte, care nu tratează doar latura proximă, ci merg până în profunzimile creării unei identități prin modurile specifice de locuire.

1. Exerciții și experimente de etnografie, etnologie, conservare a patrimoniului sau antropologie culturala, IN SITU[1]

Trăind în secolul XXI, odată cu dezvoltarea economică și tehnologică, asistăm la o serie de termeni marcanți care au intrat treptat în vocabularul uzual al celui ce străbate această etapă socio-culturală temporală. Termeni precum, patrimoniu material, patrimoniu imaterial, secularizare, patrimonializare, obiceiuri, tradiții, identitate culturală, cultură populară, salvgardarea patrimoniului, conservare in situ, nu fac altceva decât să ne creioneze convingerile că satul tradițional de odinioară și toată vraja care îl învăluie, sunt din ce în ce mai departe, iar noi suntem tot mai ancorați într-o lume in continua dezvoltare, care ne surprinde la orice nou pas, înglobați într-o "lume a viitorului". Odată cu aceste schimbări și satul românesc tradițional are de suferit, redefinindu-se ritmic, alert și constant, oferind noi dimensiuni noțiunii de "teren etnografic". Rând pe rând, acesta a trecut prin diverse etape, de la satul cooperativizat, la satul socialist, urmat de cel comunist, urmând ca pentru o lungă perioadă de timp să fie satul aflat în tranziție. În perioada mai recentă, acesta suferit un grad de emancipare crescândă, dorindu-se a deveni un sat european, un sat globalizat, însă transformându-se treptat în "satul

[1] BURGHELE CAMELIA, *"Țăranii de ieri și de azi. Dinamica peisajului cultural pe Valea Almașului*, Editura Caiete Silvane, Zalău, 2017, pp. 5-7

imigranților", iar pentru cercetătorii in teren, pentru etnografi, a devenit un sat îmbătrânit, depopulat, părăsit. Cu alte cuvinte, satul mileniului trei nu este altceva decât satul post-tradițional. Astfel, cunoașterea satului contemporan a devenit treptat un punct de interes primordial pentru etnografii de teren.
Multe dintre satele studiate, asemenea celor asupra cărora s-a oprit această cercetare, se consideră a fi sate-muzeu, sate în care patrimoniul material cultural este conservat cu sfințenie de către comunitatea locală prin casele vechi păstrate pe alocuri. Din păcate, implicarea instituției locale este foarte rar întâlnită, majoritatea demersurilor de acest fel fiind private, prin acțiuni private de conservare a casei bunicilor, ca o amprentă temporală pentru generațiile viitoare. Situațiile mai rare, dar pe care le-am regăsit și în satele asupra cărora ne-am oprit, sunt acelea în care comunitatea locală a generat o serie de strategii de promovare a patrimoniului, la inițiativa unei persoane mai importante din comunitate, precum preotul, învățătorul sau a câte unui primar cu viziune.

2. Patrimoniu cultural material/imaterial[2]

Aducând în discuție termeni precum *patrimoniu cultural material* și *patrimoniu cultural imaterial,* simt o oarecare obligație de a face distincție între acești termeni, asigurându-mă că sunt înțeleși așa cum ar trebui. Dacă atunci când discutăm de *patrimoniul cultural material,* lucrurile au un contur și li se dă o înfățișare, ajutând imaginația să își facă treaba, ușurând sau poate chiar lipsindu-ne de o definiție academică, atunci când discutăm de *patrimoniul cultural imaterial,* lucrurile ușor se schimbă. De ce? Pentru că este un termen relativ nou care îl precedă pe cel de *folklore (*lansat în 1846 de W.J.Thomas), prima sa utilizare apărând abia la începutul anilor '70.

Adoptarea acestei noi terminologii a fost una îndelungată și deloc facilă, timp de trei decenii fiind încă vag definită, până în anul 2003, luna octombrie, când s-a elaborat *Convenția pentru salvgardarea patrimoniului cultural imaterial,* la cea de-a XXXII-a sesiune UNESCO, convenția care mia apoi a devenit Legea 410/2005 în România. Prin urmare, sintagma utilizată astăzi s-a impus abia odată cu acceptarea *Convenției* de la Paris, însă aceasta, spre deosebire de celelalte documente, a adus o definiție cuprinzătoare, detaliată și nuanțată, stabilind totodată domeniile de manifestare (care vor constitui coordonate de încadrare a valorilor susceptibile de a intra în patrimoniul umanității) și accentuând asupra demersurilor de salvgardare.

[2] BURGHELE CAMELIA, *"Țăranii de ieri și de azi. Dinamica peisajului cultural pe Valea Almașului*, Editura Caiete Silvane, Zalău, 2017, pp. 7-9

Astfel, art.1 prevede că *prin patrimoniu cultural imaterial se înțelege: practicile, reprezentările, expresiile, cunoștințele, abilitățile - împreună cu instrumentele, obiectele, artefactele și spațiile culturale asociate acestora - pe care comunitățile, grupurile și, în unele cazuri, indivizii le recunosc ca parte integrantă a patrimoniului lor cultural. Acest patrimoniu cultural imaterial, transmis din generație în generație, este recreat în permanență de comunități și grupuri, în funcție de mediul lor, de interacțiunea cu natura și istoria lor, conferindu-le un sentiment de identitate și continuitate și contribuind astfel la promovarea respectului față de diversitatea culturală și creativă umană. În sensul prezentei convenții, va fi luat în considerare numai patrimoniul cultural imaterial compatibil cu instrumentele internaționale privind drepturile omului existente și cu exigențele respectului mutual între comunități, grupuri și persoane și de dezvoltare durabilă (cf. Legea 410/2005).* Domeniile de manifestare sunt: tradițiile și expresiile orale, incluzând limba ca vector al patrimoniului cultural imaterial; artele spectacolului; practicile sociale, ritualurile și evenimentele festive; cunoștințele și practicile referitoare la natură și la univers; tehnicile legate de meșteșuguri tradiționale.

3. Abordarea antropologică a patrimoniului cultural

În ceea ce privește abordarea antropologică a oricărei zone, aducem în discuție conceptul de *peisaj cultural,* care pentru o mai bună înțelegere poate fi definit ca "patrimoniul natural (ecologic), investit cu atribute culturale(materiale sau spirituale); Astfel sunt valorificate la maximum elemente care țin de paradigma numită *identitatea locului,* în centrul căreia se găsește, pretutindeni, o colecție de *povești ale locului,* cu toate acele atribute de individualizare (*pe la noi, acasă la noi, la mine în sat etc.).* Reperele etnografice individualizante sunt din cele mai diverse: este vorba despre vestigii arhitectonice specifice arhitecturii locale, tradiții, obiceiuri, ritualuri, practici sociale adiacente, receptarea de sărbători colective sau private, colecția de cunoștințe pragmatice referitoare la meserii sau ocupații, practici circumscrise raporturilor omului cu divinitatea, scenarii rituale sau interferențe magico-religioase specifice grupului, dar și conturarea unei colecții de ansamblu de ceramică, port, textile, obiecte de lemn." [3]Cu alte cuvinte, patrimoniul cultural reprezintă totalitatea elementelor ce țin de sfera materială, care pot fi identificate, pipăite, descrise, folosite, cât și cele imateriale, ce țin de obiceiuri, rituri, tradiții, specifice unei culturi, practici

[3] ibidem. pp. 13-14

străvechi care aparțin de lumea sacrului, intangibile, care se identifică doar la nivelul percepției, mental, și care pot fi descoperite cu un efort mai mare și doar intrând în contact direct cu sătenii. Pornind de la toate aceste elemente ce țin de sfera intangibila, imaterială, se conturează identitatea culturală a locului, pentru că, involuntar, aceste valori sunt păstrate, ba chiar se dorește a fi materializate prin simbolistică, folosindu-se de diverse elemente materiale pentru a conferi unui obiect, de exemplu, caracterul specific al locului. Asta se poate observa cu ușurință cel mai bine la portul popular, care diferă în funcție de zona culturală și de valorile pregnante ale populației care o locuiește.

"Punerea în evidență și valorificare patrimoniului local are, înainte de toate, rolul de liant social și de coeziune locală, dar dezvoltă și o funcție bine definită de apartenență la profilul identitar al grupului și de identificare a individului cu grupul propriu și locul natal. Desigur, o valorificare corectă și eficientă a patrimoniului cultural poate conferi comunității și un înalt grad de prestigiu social, o vizibilitate mare și un plus de imagine.

În cazul comunităților multietnice sau multiculturale, dar și în cazul comunităților mai izolate, patrimoniul cultural bine pus în valoare poate căpăta dimensiuni speciale; de exemplu, poate fi o reprezentare istorică a grupului, pe baza căreia comunitatea să își poată construi mai coerent o legitimare istorică, dar în cazurile unor grupuri minoritare se poate vorbi și despre ipostaza de argument ideologic în conturarea identității etnice, religioase sau de neam, a patrimoniului cultural propriu."[4]

În acest sens, pentru sprijinirea bunelor practici în ceea ce privește exploatarea patrimoniului cultural tangibil/intangibil, este nevoie de un sentiment puternic de apartenență a celor care îl locuiesc, care să faciliteze o implicare directă a comunității locale în regenerarea și revitalizarea locală. Asta presupune asumarea *poveștii locului,* care trebuie transmisă mai departe utilizând toate căile posibile, pornind de la viu-grai, până la implementarea unor programe strategice care să atragă turiști. Astfel, principalii beneficiar de pe urma acestor acțiuni vor fi în principal sătenii, *cei din interior,* dar și cei cărora le sunt transmise toate informațiile pe care ei le dețin, și anume turiștii, vizitatorii, vecinii, specialiștii. Astfel, poveste locului va fi transmisă mai departe, zona câștigă din ce în ce mai mare popularitate și în final realizăm că binele făcut nu este doar unul local, ci unul general, care contribuie substanțial la istoria noastră ca popor, la conservarea ideologiilor si crezurilor populare specifice fiecărei părticică a acestei țări.

[4] ibidem p.14

“Recomandările de ultimă oră UNESCO vorbesc, la acest capitol al marketingului si managementului patrimonial, despre un concept cu mari șanse de succes în comunitățile contemporane: gestionarea patrimoniului cultural din interior, la inițiativa comunității, și nu în urma unor programe impuse instituțional. Este vorba, oarecum, despre trezirea și auto-conștientizarea comunității, care, motivată și stimulată corespunzător la nivel de leadership informal, reușește să impună un proces general de patrimonializare voluntară. “[5]

Un exemplu remarcabil în acest sens este unul dintre satele studiate pe parcursul acestei cercetări, și anume satul Jebucu, uns at de poveste, unde oamenii au înțeles care este importanța rezervorului cultural, identitar, ideologic și au început să creioneze și să aplice strategii de a-l manageria corect și eficient, atât din punct de vedere economic, dar și din punctul de vedere al identității vizuale transmise spre exterior, la acest capitol strângând multe beneficii de imagine. Mai multe detalii despre rolul țăranilor în valorificarea identității culturale locale vor fi prezenta într-un capitol viitor, unde va fi prezentat satul și aspecte ce țin de acesta, mai pe larg.

[5] ibidem. pp.14-15

Capitolul II. FORME DE LOCUIRE

2.1. Locuirea ca act antropologic, sociologic, psihologic

Termenul de locuire vine din latinescul "locus", care poate fi tradus prin "poziție a cuiva". Definirea acestui termen este un proces complex în studiul de cercetare în cauză, tocmai pentru că va fi abordat din mai multe direcții. Sensul său se dezvoltă între limitarea la un înțeles de bază al acestuia, și anume acela de proprietate, de "a avea și a folosi o locuință", până la lărgirea acestuia, definind oarecum un sens general al locuirii, acela de "așezare umană relativ stabilă". Abordând subiectul *așezării umane relativ stabile*, se cer o serie de determinări explicite pentru a putea conferi termenului de *locuire* un înțeles care permite utilizarea corectă a acestuia. Multiplele semnificații ale acestui termen nu acoperă problemele locuirii numai din perspectiva arhitecturii ca știință, a amenajării funcționale și a spațiului suport de desfășurare a vieții cotidiene, necesar pentru satisfacerea anumitor nevoi și aspirații materiale și spirituale ale colectivității, in general și ale individului, în particular. Așadar în cercetarea de față se impun și alte tipuri de abordare, separate sau conexe de cele specifice arhitecturii.

Conceptul de locuire presupune în mod cert un sistem format din spațiul cadru proxim, cel concret, al locuinței, raportat la o așezare relativ stabilă. Acest termen de *așezare relativ stabilă* poate fi identificată spațial printr-o serie de coordonate geografice care devin elemente de raportare pentru stabilirea unor caracteristici obiective, intrinseci, gradate ale locuirii (locuință, cartier, oraș, etc.), cât și a unor caracteristici ce țin de teritorialitate, economie, cultură, etc. Cu toate acestea, locuirea nu poate fi definită doar din perspectiva obiectivă a *așezării relativ stabile* și a ansamblului de coordonate fizico-geografice de referință. Semnificația acestui termen, raportat la un areal studiat, merge mai departe, atingând și dimensiunea subiectivă, care îi conferă determinări suplimentare, mult mai complexe, care de altfel generează multe dintre aspectele cadru ale locuinței propriu-zise. Această latură subiectivă face legătura cu latura spirituală a individului, cu trăirile acestuia raportate subiectiv la modul obiectiv de locuire.

Locuirea tratată din punct de vedere subiectiv, este în proces continuu de dezvoltare, transformare, odată cu amenajarea spațiului în care se desfășoară activitatea individului aflat în continuă schimbare. Este o activitate continuă de preluare, folosire și transmitere a unor valori, tradiții, obiceiuri. Când această latură spirituală încetează să aibă finalitate, din diverse motive,

locuirea se transformă gradat într-un simplu *adăpost,* intervenind aici conceptul de degradare, iar funcțiunea sa va fi acum, una strict obiectivă, cea de supraviețuire, transformându-se într-o existență spațială depersonalizată, lipsită de componenta umană a nevoilor și aspirațiilor individului, care odată cu acestea își creează o continuitate în modelarea spațiului de viață.

Din considerentele prezentate, locuirii i se poate da o primă definiție: "*situare umană obiectivă și subiectivă, relativ stabilă, într-un spațiu natural și amenajat destinat satisfacerii necesităților materiale și spirituale ale omului și colectivităților umane"*[6].

Pe parcursul cercetării, se vor identifica aceste nevoi ale individului și raporturile dintre ele și aspirații, modul de formare și structurare a aspirațiilor în legătură cu locuirea și acțiunea directă pe care acestea o exercită asupra arhitecturii spațiului cadru, atât cel exterior, cât și cel al amenajării interioare. Așadar, în ansamblul preocupărilor de amenajare și reamenajare, de organizare, structurare și modelare a spațiului în funcție de nevoile și aspirațiile umane, arhitectura deține rolul principal. Domeniile sale, de la cel strict teoretic, până la cele concrete, care privesc proiectarea, sau în cazul de față modul de organizare spațială, a factorilor social-economici, culturali contrastanți au sau trebuie să aibă finalitate explicită sau implicită *locuirea* cu multiplele sale dimensiuni obiective și subiective. Extensia conceptului, cu toate determinările sale, face însă ca locuirea să formeze și obiectul altor preocupări, de la cele filozofice până la cele demografice și economice. Aceste perspective trebuie integrate specific abordării arhitecturale.

Așa cum reiese din titlul cercetării, abordarea studiului va fi făcută din mai multe perspective, iar conceptul de *locuire* ca situare relativ stabilă într-un areal natural și amenajat, destinat satisfacerii nevoilor materiale și spirituale ale omului și colectivităților umane, poate dobândi înțelesuri mai ample din modul de abordare. Semnificația sa se îmbogățește cu elemente și trăsături noi, care contribuie la lărgirea orizontului teoretic și practic al arhitecturii și duce la o mai adecvată înțelegere a felului în care arhitectul poate participa la ameliorarea calității locuirii. Astfel se poate aduce în discuție locuirea ca situare regională relativ stabilă în anumite condiții de mediu natural și amenajat (ecosfera, ambient), deci dintr-o perspectivă ecologică, economică și socio-culturală. De asemenea trebuie să se țină cont și de faptul că locuirea este pe lângă un fenomen social, o stare psihică, așadar poate fi analizată din perspectivele diverse ale sociologiei, psihosociologiei și psihologiei.

[6] JARCĂ, Alexandra, *Caracteristici și implicații ale spațiului în cadrul instituțiilor rezidențiale de asistență socială pentru vârstnici*, Timișoara, 2003

Locuirea presupune de asemenea și o analiză demografică, fiind un mod de organizare al populațiilor structurate în funcție de anumite criterii de vârstă, sex, naționalitate, rudenie, etc. Este important și aspectul ce ține de perspectiva filozofică, care constituie obiectul unor preocupări din cele mai vechi timpuri.

Cu alte cuvinte, aceste perspective trebuie avute în vedere și analizate individual, ca în final să poate fi corelate, generând o perspectivă centralizatoare din punct de vedere arhitectural. Deși au o relativă autonomie, determinată de specificul fiecărui mod de abordare a *locuirii,* este necesar a fi considerate ca perspective convergente care contribuie la o înțelegere mai cuprinzătoare a problematicii sale. Pentru a pune în evidență această idee și a argumenta necesitatea sintezei integratoare pe care o realizează demersul arhitectural în domeniul *locuirii* se vor prezenta unii dintre principalii indicatori și fiecare din perspectivele menționate, indicatori care în mod direct sau mediat au o legătură și cu problemele calității vieții.

2.2. Realitatea satului tradițional

Satul tradițional, așa cum este prezent în imaginea fiecărei persoane care a avut vreodată contact cu acea lume magică de odinioară, este din ce în ce mai ștearsă în memoria colectivă, astfel că îndatorirea primordială a cercetătorilor este aceea de a reda cu o cât mai mare acuratețe și folosindu-se de toate mijloacele posibile, atmosfera locuirii într-un asemenea areal. De la motive evidente, de cunoaștere a identității locului în care se continuă forma de locuire în prezent, rolul acestora este pe de o parte unul educativ și pe de altă parte, unul formativ. Lucrarea de față își dorește să aducă în prim plan evoluția lumii satului, păstrarea valorilor tradiționale, metodele prin care actul creației se cultivă în continuare sau s-a stopat de-a lungul timpului și mai mult decât atât, să creioneze direcții și posibile strategii de dezvoltare, revitalizare a unei zone cu un potențial imens. Cu atât mai mult, acest demers este unul în care merită investite resurse de timp și energie, cu cât am putut observa faptul că aceste comunități au găsit si găsesc în continuare resurse pentru a-și menține, ba chiar pentru a-și consolida și afirma identitatea, pe care o poartă cu atât de multă mândrie. Desigur, această ipoteză va fi confirmată sau infirmată de-a lungul acestei cercetări.

Capitolul III. COMUNITĂȚI UMANE

3.1. Conceptul de comunitate

Discuția despre comunitate este bine să pornească de la o definiție clară pe care o regăsim in Dicționarul Explicativ al Limbii Române, și anume: *s. f. 1. Faptul de a fi comun mai multor lucruri sau ființe; posesiune în comun. 2. Grup de oameni cu interese, credințe sau norme de viață comune; totalitatea locuitorilor unei localități, ai unei țări etc. – Comun + suf. -itate (după fr. communauté). Cf. lat. communitas, -atis, it. comunità.*[7]

3.2. O perspectivă sociologică a comunității[8]

Ca majoritatea termenilor din științele sociale, comunitatea nu este ușor de descris. Folosim des cuvântul, dar, în scopul pregătirii de față, este important să ne întrebăm serios ce anume este.

În primul rând, să notăm că o "comunitate" este o construcție, un model. Nu putem vedea o comunitate întreaga, nu o putem atinge și nu o putem simți pe pielea noastră. […] O comunitate nu înseamnă doar oamenii care o compun. O comunitate există de obicei înainte ca membrii săi să se nască și va continua probabil când toți oamenii ce o alcătuiesc o vor părăsi. Comunitatea este ceva dincolo de componentele sale, de membrii săi. O comunitate poate avea membri care s-au mutat temporar în altă parte. Aceștia ar putea dori să se întoarcă la un moment dat, dar nu toți o fac.

O comunitate este o construcție sociologică:

Nu numai că ideea de comunitate este o *construcție* (un model), ea este chiar o *construcție sociologică*. Comunitatea este un set de interacțiuni, comportamente umane cu un anumit înțeles și anumite așteptări între membri. Nu doar acțiuni, ci acelea dintre ele care se bazează pe același tip de valori, acțiuni și credințe, comune între persoanele aceleiași comunități.

Granițele comunității:

Când ne referim la o comunitate dintr-un sat mic, aflat la câțiva kilometri distanță de alte sate, într-o zonă rurală, granițele acesteia par să fie simplu de definit. Modelul interacțiunii umane poate consta numai din relațiile între locuitorii acelui spațiu, înăuntrul satului.

Dar locuitorii acesteia interacționează și cu oameni din afara satului. Se pot

---

[7] https://dexonline.ro/definitie/comunitate accesat la data de 12.08.2017

[8] BARTLE Phil, *O perspectivă sociologică, Ce este comunitatea?,* tradus de Carp Dan, disponibil la adresa : http://cec.vcn.bc.ca/mpfc/whtcomru.htm , accesată în data de 21.11.2016

căsători cu persoane de oriunde și își pot aduce soțul sau soția să locuiască în același loc. În orice moment, locuitorii acelui sat pot avea surori, veri, părinți sau alte rude care locuiesc în altă parte. Limitele acelei comunități nu sunt atât de precise.

Perspectiva socială a așezărilor umane:

O așezare umană, sau o comunitate este mai mult decât o colecție de case. Este o organizație umană (socială și culturală).

Comunitatea are o viață proprie care transcende dincolo de suma vieților locuitorilor săi. Ca o organizație socială, o comunitate este o organizație culturală. Acest lucru înseamnă că este un sistem complex și că este compusă din lucruri care pot fi mai degrabă învățate decât transmise genetic. Toate elementele sociale și culturale ale unei comunități, sunt transmise și captate prin simboluri.

3.3. Comunități rurale și comunități multietnice

Zona studiată în această cercetare a fost aleasă tocmai pe premisa coabitării pe același areal, a mai multor etnii de-a lungul timpului. Deși în prezent, discutăm de români și maghiari, în cursul istoriei, Țara Călatei a fost locuită de diverse etnii care treptat s-au pierdut în negura vremii. Detalii despre istoria locurilor și despre popoarele care au ajuns să trăiască în acest spațiu parcă rupt dintr-o carte de povestiri, se regăsesc în capitolul care abordează istoricul regiunii mai pe larg. De asemenea, cercetarea are la baza documente ale recensămintelor realizate pe acest areal, iar de acolo vom putea observa dinamica populației, schimbările care au avut loc de-a lungul vremii și multe alte aspecte extrem de interesante.

"Subiect de interes major pentru analiza sociologică, comunitățile rurale se caracterizează prin similaritatea membrilor lor, prin faptul că modul de viață al comunității este reprodus la nivelul psihicului individual. Diviziunea muncii, precum și stilurile de viață, sunt mult mai puțin diversificate decât în comunitățile urbane, iar controlul social este realizat cu precădere în mod direct. Relațiile sociale sunt de prietenie, fiind guvernate de ceea ce sociologul francez Émile Durkheim numea *conștiință colectivă.* Respectul pentru tradiții, relația strânsă cu autoritatea religioasă, interacțiunea permanentă cu ceilalți membrii ai comunității sunt alte caracteristici ale acestor comunități. Totuși, sub influența proceselor de modernizare și globalizare, trăsăturile prezentate anterior tind să se estompeze, comunitățile rurale asemănându-se tot mai mult cu micile comunități urbane."[9]

[9] BURGHELE CAMELIA, *"Țăranii de ieri și de azi. Dinamica peisajului cultural pe Valea Almașului*, Editura Caiete Silvane, Zalău, 2017, pp. 151-152

“Avem privilegiul ca popor, de a expune un mozaic etnografic extrem de stilizat și colorat, născut din travaliul unei istorii milenare efervescente, într-un spațiu geografic unde s-au înnodat în tipare unice, românizate, mentalități și influențe orientale și occidentale pe de o parte, cu cele avansate de Lumea Nouă - austere, robuste, pragmatice, cuceritoare, respectiv Lumea Mediteraneeană, pacifistă - absorbită narcisist de propria-i lumină, artă și filozofie. […] Celulele comunitare, mai mult sau mai puțin izolate, își dezvoltă ca atare modele de viață individuale și unde distincțiile merg de la grai - la arhitectură, economie (agricolă, pastorală, piscicolă etc.), port gastronomie, folclor ș.a. Factorul comun de rezonanță îl imprimă spiritualitatea, credința și, multă vreme - mai mult la nivelul subconștientului - unitatea de neam.”[10]

Principalele trăsături ale comunităților rurale sunt următoarele:

“1. autonomia relativă a colectivității țărănești față de societatea înglobatoare, care le domină sau le influențează, dar tolerează originalitatea lor;

2. importanța structurală a grupului domestic în organizarea vieții economice și a vieții sociale a colectivității;

3. un sistem economic de autarhie relativă care nu distinge consumul de producție și care întreține relații cu societatea înglobantă;

4. o colectivitate locală caracterizată prin raporturi interne de intercunoaștere și raporturi slabe cu colectivitățile din jur;

5. funcția decisivă a notabilităților care au rolul medierii între colectivitatea țărănească și societatea globală”[11]

Dintre toate caracteristicile amintite mai sus, două dintre acestea au o intensitate aparte: “relativa autonomie față de societatea globală, sesizabilă, după cum vom vedea, cu precădere în plan cultural, și rolul notabilităților. Astfel, statutul de învățător și cel de preot nu au doar un rol mediator, ci și unul referențial. Respectul de care se bucură aceste categorii socio-profesionale în satul sălăjean este unul rar întâlnit în societățile contemporane, inclusiv în mediul rural.

[10] ANGELICA PUȘCAȘ, *Acultări din lumea satului. Introducere în etnografie vol.1*, Presa Universitară Clujeană, pp. 13-14

[11] MIHAILESCU IOAN, *Sociologie generală. concepte fundamentale și studii de caz,* Ed. Polirom, iași, 2003, p. 268

Robert Redfield identifică alte patru trăsături ale comunităților rurale:

- identitatea
- dimensiunea
- omogenitatea
- autonomia

Pe baza conștiinței identității, membrii uni grup etnic construiesc o comunitate specifică, manifestată prin relații strânse între ei și o ușoară izolare de ceilalți. Caracteristicile etnice sunt învățate și transmise din generație în generație; în același timp membrii grupurilor etnice își modifică opiniile într-un mod semnificativ, sub influența majorității cu care vin în contact."[12]

În corelare cu criteriile enunțate mai sus, se poate observa. în cercetarea de față, care se raportează la un areal bine definit, care se confruntă cu multietnicitatea, că ceea ce îi definește pe locuitorii arealului studiat este tocmai componenta eterogenității modurilor de viață. Deși modul de viață și spațiul fizic pe care aceștia îl ocupă îi ghidează oarecum, într-o mai mică sau mai mare măsură spre o singură conștiință colectivă, în funcție de apartenența la una dintre cele două etnii studiate, observăm că fiecare se raportează la aceasta în manieră culturală proprie. "Există, așa cum am văzut, un pattern al raportării la Celălalt, pattern care poate perpetua fie prejudecata și discriminarea, fie toleranța și coeziunea."[13]

În stabilirea granițelor, dacă acestea există sau nu între etnii și realizarea unei comparații punctuale și de însemnătate, pe lângă investigațiile în teren și interacțiunea personală cu localnicii, a interviurilor luate, am găsit un studiu sociologic, care tratează aceeași problema a multietnicității din zonă, raportându-se la comunitatea din comuna Fildu de Jos. Deși nu face parte cu strictețe din cele trei sate pe care le-am luat în vizor, este un sat de o importanță marcantă pentru Țara Călatei și am decis că rezultatele de aici sunt relevante pentru studiul de față. De asemenea, experiența mea profesională m-a adus nu de puține ori în această zonă, lucrând direct la proiecte pentru

[12] BULAI, ALFRED, *Concepte fundamentale în sociologie,* Ed. Paideia, București, 2009, p. 187

[13] BURGHELE, CAMELIA, *"Țăranii de ieri și de azi. Dinamica peisajului cultural pe Valea Almașului*, Editura Caiete Silvane, Zalău, 2017, p. 153

dezvoltarea comunității: de la cele publice, la săteni care își doresc să construiască noi locuințe, sau să le extindă pe cele actuale. Astfel, am fost nevoită să-mi pun problema abordării modului de construire din zonă, pornind de la discuții pe care le-am avut în acești ani cu actualul și fostul primar al comunei și cu oamenii care reprezentau fiecare sat aparținător, practic cei care le cunosc din scoarță în scoarță. Prin aceste relații directe pe care le-am stabilit prin prisma muncii la diverse proiecte ale comunității și la interacțiunea cu membrii săi, mi-am format o imagine de ansamblu asupra comunității din această zonă, zonă definitorie pentru Țara Călatei și am considerat că studiul lui Vlad Ovidiu Cioacă și al lui Ștefan Laurențiu Scuipici, de la Universitatea din Craiova, relevă niște date concludente pentru cercetarea de față.

3.4. Studiu sociologic asupra specificul vieții sociale multietnice din Țara Călatei[14]

Referindu-ne la specificul zonei, putem spune că aceste sate din ținuturile Țării Călatei sunt așezate pe un relief colinar, cu pășuni vaste și livezi bogate, fapt ce a favorizat creșterea animalelor, în special a oilor și a bivolițelor și dezvoltarea pălincăriilor și a meșteșugurilor de tot felul. meseriile, diversificate odată, în zilele noastre aproape au rămas fără practicanți, fiind afectate și ele de sistemul modern industrializat de diviziune a muncii. Din fericire, în periplul nostru am avut ocazia să vizităm o pălincărie, să fim primiți și ospătați în casa celor mai gospodari crescători de oi, să stăm de vorbă cu oratori care să aducă mărturie despre aleanul nostru străbun și să admirăm motive populare, care parcă vorbeau și ne plasau într-o anumită matcă identitară. De altfel, întrebați prin ce se diferențiază comunitatea lor de alte comunități din zonă, localnicii au ales drept indicatori specifici limba, tradițiile, arhitectura și meșteșugurile, în această ordine.

În ceea ce privește tradițiile, acestea sunt în mare măsură respectate, după cum ne-au dezvăluit 46 dintre cei 69 de respondenți. un aspect interesant îl reprezintă tradițiile de iarnă, cu precădere colindele specifice, care, așa cum ne-au comunicat numeroși respondenți nu se regăsesc în regiunile învecinate. Purtarea portului popular la slujbele religioase, practicarea descântecelor, obiceiul udatului fetelor de Paști sunt alte răspunsuri recurente.

Așadar tradițiile, ca parte a culturii și a modului de viață rural, reprezintă o trăsătură definitorie a acestei zone. Păstrarea tradiției poate fi înțeleasă din punct de vedere sociologic și ca o formă de conservare a identității culturale

[14] BURGHELE, CAMELIA, *"Țăranii de ieri și de azi. Dinamica peisajului cultural pe Valea Almașului*, Editura Caiete Silvane, Zalău, 2017, pp. 160-163

propriii fiecărei etnii, în contextul conviețuirii în același areal social. Acest conservatorism nu substituie însă o poziție refractară față de dialogul interetnic, de fenomenele de aculturație, de difuziune sau de adaptare civilizațională la exigențele erei globalizării.

Când vine vorba de relațiile interetnice dintre români și maghiari în zona transilvăneană, auzim numeroase preconcepții: refuzul personalelor maghiare de a comunica în limba română, existența conflictelor interindividuale și intercomunitare, "maghiarizarea" instituțiilor de stat, incompatibilitatea celor două culturi etc. Luând toate aceste prejudecăți drept ipoteze implicite, ne-am propus să vedem în ce măsură sunt ele validate sau invalidate de realitatea concretă.

Comuna Fildu de Jos reprezintă exemplul perfect de comunitate multi- și interetnică: pacea socială, coeziunea, diversitatea lingvistică și religioasă, conservarea valorilor și tradițiilor specifice fiecărei culturi sunt indicatori definitorii ai acestui tip de comunitate. Din observațiile pe care le-am efectuat pe teren, din discuțiile exploratorii avute cu locuitorii, dar și din ancheta efectuată reiese foarte clar că nu poate fi vorba despre fenomene de *maghiarizare forțată* sau despre încălcarea drepturilor minorităților de către populația majoritară. Nu este nici pe departe o concluzie întemeiată pe dorința de a fi corecți politic, ci pe un demers științific bazat atât pe observarea directă, participativă și nestructurată a realităților sociale din regiune, cât și pe centralizarea și interpretarea rezultatelor oferite de ancheta sociologică bazată pe chestionar. […]

În zonele vizitate de noi, cele două etnii coexistau în bună înțelegere, aveau obiceiuri specifice pe care și le respectau reciproc și sate îngrijite în care trăiau. Nu am întâlnit o segregare a uneia dintre cele două etnii, ci mai degrabă o aculturație, având ca rezultat îmbogățirea patrimoniului ambelor tabere. De exemplu, kürtős-kalács-ul, un element gastronomic specific bucătăriei secuiești, a fost preluat și de români și se află pe mesele lor la sărbători sau la evenimentele importante. De asemenea, unele tradiții au fost asimilate și adaptate de către maghiari, sau copiate și practicate de către români.

În ceea ce privește gradul de omogenitate și coeziune între membrii comunității, s-a dovedit a nu fi dispărut tipul de solidaritate mecanică, cea proprie colectivităților mici, bazată pe similaritatea modului de viață. Astfel, peste 80% dintre cei chestionați în cadrul cercetării noastre au răspuns că au legături de prietenie cu ceilalți membri ai comunității, se întâlnesc la sărbătorile importante și la ocaziile pricinuite de evenimentele laice și ar fi

dispuși să acorde ajutor semenilor atunci când aceștia ar avea nevoie.

Un alt indicator care ne vorbește despre starea de spirit, nivelul de deschidere și valorile oamenilor locului este reprezentat de evaluarea relațiilor dintre aceștia și indivizii din mediul proxim (soție, copii majori, rude, vecini, colegi de muncă). Analizând statistic răspunsurile, am constatat că majoritatea declară că au relații foarte bune cu oamenii din jurul lor, puțini fiind cei care au susținut că se află într-o situație de conflict și nu mai vorbesc cu rudele sau cu copiii. Acest fapt rezidă din simplitatea traiului din mediul rural, cu mai puține aspirații și cu mai puține provocări și din faptul că acea comunitate restrânsă, solidară, unde totul se desfășoară transparent și sub ochii tuturor, încă mai reprezintă un organ coercitiv și comportamentele deviante sunt sancționate de morala socială.

Notă discordantă face, însă, comunitatea romă: enclavizată geografic si social, această comunitate nu întreține relații sociale cu românii majoritari și cu maghiarii, are un nivel de educație precar, perpetuează comportamente deviante, trăiește în condiții situate mult sub standardul de viață al comunei din care face parte.[…] Dacă în cazul românilor și maghiarilor întâlnim numeroase familii mixte, etnicii romi par să se conformeze în continuare normelor de endogamie: astfel, cvasi majoritatea căsătoriilor au loc în cadrul grupului etnic.

Diversitatea religioasă este, la nivelul comunității studiate, o variabilă destul de interesantă. Asemenea majorității etnicilor români, și cei din Fildu de Jos aparțin, aproape în totalitate, cultului creștin-ortodox. Viața religioasă este, în cazul lor, una deosebit de activă. Întrebați care sunt ocaziile cu care se întâlnesc toți membrii comunității, răspunsul cu cea mai mare pondere a fost *slujbele religioase.* Imediat se plasează Crăciunul, Paștele slujbele religioase. Sărbătorile laice (Zilele Fildului, festivități la căminul Cultural), ocupă ultimele poziții. Factorul religios este, după cum se vede, o constantă în rândul etnicilor români. Un aspect particularizant al comunității este dat de relația cu preotul. Trei sferturi dintre locuitori declară că au relații de prietenie cu preotul din sat, ceilalți catalogând relația cu acesta drept una oficială (slujitor-enoriaș). În cazul etnicilor maghiari, confesiunea dominantă este cea creștin reformată. Și în cazul lor avem de-a face cu o viață religioasă activă.

Capitolul IV.
CARACTERISTICI FIZICO-GEOGRAFICE

4.1. Reperele poziției geografice și administrativ-teritoriale

Arealul studiat, respectiv Țara Călatei, este situat în partea țării denumită generic Transilvania Centrală și se întinde de la Cluj până la Ciucea între linia ferată și șoseaua Cluj-Oradea și cele două părți ale acestora. Această regiune este una de formă triunghiulară, situată la poalele Vlădesei și mărginită de Crișul Repede și de pârâul Călata a căror confluență e situată lângă Huedin. Este delimitata de masivele Muntele Mare și Masivul Vlădeasa în vest, sud și nord-vest. La nord si nord-est, limita geografică nu este foarte bine marcată, însă știm că limita estică este mai degrabă o limită economică, datorită învecinării cu zona metropolitană a municipiului Cluj-Napoca.

4.2. Căile de acces

Acest teritoriu este străbătut de calea ferată Cluj - Oradea, care, urmând cursul Nadășului, constituie principala linie de comunicație pentru satele din această parte a ținutului Călatei. De altă parte, tot pe aici trece și șoseaua principală ce leagă Clujul de Oradea, șosea care asigură o legătură permanentă între comunele așezate în văile Someșului Mic, Căpușului și Crișului Repede. Calea ferată și șoseaua, pornind din Cluj, se întâlnesc la Huedin și în felul acesta împrejmuiesc ca într-o îmbrățișare ținutul Călatei. Atât din punct de vedere economic, cât și cultural, acest fapt a jucat și joacă încă un rol important în formarea unitară a profilului etnografic și felului de trai al populației din această zonă.[15]

4.3. Topologia– element de favorabilitate și restrictivitate în dezvoltarea așezărilor

Formele de relief cele mai întâlnite în zonă sunt dealurile și văile, formate pe cursul pârâurilor (fig.1). Așezarea spațială a satelor este în general pe cursul văilor secundare, retrase ușor de la văile principale. Satele de dimensiuni reduse au de obicei doar o stradă. Așezările de dimensiuni mai mari sunt ramificate, iar poziția lor este în punctul de intersecția e două văi. Biserica se ridica pe zona cea mai înaltă corespunzătoare celor două fire de apă.

[15] JENO NAGY, *Portul popular maghiar din ținutul Călatei,* Caiete de artă populară, Editura de stat pentru literatură și artă, pp. 4-7

Fig. 1 - Relieful Țării Călatei

Rețeaua densă a trecerilor înguste care leagă străzile principale întregește structura stradală. În unele cazuri anumite bucăți ale satelor sunt așezate pe platouri, iar gruparea loturilor se face conform structurii sociale ale populației zonei. Astfel, structura lor se aseamănă foarte tare cu cea a satelor montane.

Astfel, satele din arealul studiat se regăsesc în văile dintre dealuri. Construcțiile cu funcțiunea de locuire se dezvoltă de-a lungul unei singure străzi de dimensiuni reduse, sau se dispun grupat. Turla bisericii se regăsește de obicei pe un deal, iar în lipsa acestuia, în vatra satului. Funcțiunile de interes public sunt poziționate de obicei tot în vatra satului. Clădirile agricole se află amplasate în afara limitelor satului. De obicei, satul tradițional are cimitirul poziționat în incinta bisericii sau ulterior s-a dezvoltat undeva spre marginea acestuia.
Satele de dimensiuni reduse se conformează de obicei formelor de relief care se dezvoltă în zonă, astfel avem sate de tipul unei străzi, sau stradă cu vatra în formă de fus. Satele care au dimensiuni mai mari, sunt de altfel și mai dezvoltate, astfel avem sate de tip ramificat. De asemenea, avem si așezări care urmează cursul apelor care trec prin zonă, precum satele: Turea, Luna de Sus, Căpușu Mic, Sâncraiu, Bedeciu. De aici s-a dezvoltat și un nou mod de construire și dezvoltare a gospodăriilor, datorită accesului principal la acestea, care se realizează prin intermediul unui podeț, care trece peste cursul apei din fața casei (Căpușu Mic, Mănăstireni, Agârbiciu, Bociu). Există în zonă și influențe ale istoriei locului, moșii mari sau castele, care și-au pus amprenta asupra așezărilor (Săvădisla, Sfăraș, Almașu, Gilău).

Capitolul V.
CARACTERISTICI ETNOGRAFICE

5.1. Delimitarea etnografică

"Pornind de la considerentul că pentru România, ruralitatea este o dimensiune social-economică sensibil egală urbanului, iar teritoriul rămâne, încă, o particularitate dominantă, aproape se impune să așezăm ca termeni de bază, într-o ecuație a eficienței economice, agricultura, etnografia și turismul, vectorul din urmă având capacitatea optimă de a *malaxa* tradiția și economia rurală într-o formulă turistică tot mai acerb revendicată de societățile super urbanizate.

În acest context trebuie încetat de a gândi și a asuma ruralitatea drept o țară. Mai degrabă se impune selecția acelor valori de nișă care ne pot introduce, de maniera uni actor dinamic, emblematic și eficient, pe piața comunității europene și nu numai.

Valorificarea prin turism a culturii și a civilizației populare este, așadar, cu siguranță - la scara pe care o poate oferi România - un model de nișă râvnit ce-și poate verifica eficiența cu aportul unui management complex, de produse rustice originale, autentice si ecologice."[16]

În ceea ce privește delimitare etnografică, așa cum am mai menționat pe parcursul acestei cercetări, limitele sunt greu de stabilit din mai multe motive, principalul fiind cel al studiilor de specialitate care s-au realizat în preponderență de către cercetători maghiari și care au adus în discuție aspecte care vizează îndeosebi lumea maghiară în ciuda specificului multietnic al Țării Călatei. Desigur, este cu mult mai simplu de realizat o identificare de acest fel a zonei, decât de a încerca să-i punem niște repere geografice foarte bine stabilite. Există de altfel un model taxonomic promovat de I. Vlăduțiu, care prezintă zonele și subzonele etnografice de pe teritoriul României, model în care regăsim și *Zona Călatei.* Astfel, avem identificate 29 de zone etnografice din interiorul arcului carpatic:

[16] ANGELICA PUȘCAȘ, *Acultări din lumea satului. Introducere în etnografie vol.1*, Presa Universitară Clujeană, p. 17

1. Zona etnografică Maramureș
2. Zona Țării Oașului
3. Zona Câmpia Sătmarului
4. Zona Țării Chioarului
5. Zona Țării Lăpușului
6. Zona etnografică Sălaj
7. Zona Năsăudului sau ținutul etnografic al Năsăudului
8. Zona Bistrița
9. Zona Câmpia Transilvaniei
10. Zona Călatei - cuprinde satele din partea joasă a Depresiunii Huedinului, respectiv pe cele din bazinele văilor Căpușului și Nadășului, unde particularitățile etnice sunt încă, de o superbă exprimare.
11. Zona Țării Crișurilor
12. Zona Câmpia Aradului
13. Zona etnografică a Munților Apuseni
14. Zona Podișului Târnavelor
15. Zona Mureșului Superior
16. Zona Gurghiu
17. Zona Mureș
18. Zona Odorhei
19. Zona Oltului Superior
20. Zona Covasna
21. Zona Țării Bârsei
22. Zona Țării Oltului sau Țara Făgărașului
23. Zona Sibiu
24. Zona Mărginimea Sibiului
25. Zona Țara Hațegului
26. Zona Pădureni
27. Zona Petroșani
28. Zona Banatului Înalt
29. Zona Câmpia Banatului[17]

Pe cuprinsul acestei regiuni se deosebesc astfel patru părți precis delimitate: aria superioară sau *Ținutul de Sus (Felszeg)*, aria inferioară sau *Ținutul de Jos*

[17] ANGELICA PUȘCAȘ, *Acultări din lumea satului. Introducere în etnografie vol.1*, Presa Universitară Clujeană, pp. 17-22

(Alszeg), cursul Nadășului sau *Ținutul Nadășului (Nadasmente sau Cifra*[18] *Kalotaszeg)*.

"Ținutul de Sus (Felszeg) este o regiune subalpină, aflată la o altitudine medie de 600-800 m mărginită de Munții Vlădeasa, Munții Gilăului, Munții Meseșului și valea Crișului Repede. Ținutul de Jos (Alszeg) este situat în principal pe valea Almașului și a văilor adiacente, ajungând până în zona colinară a Sălajului, are o altitudine de 300-400 m. Ținutul Nadășului (Nadasmente sau Cifra Kalotaszeg) este format din satele de pe valea pârâului cu același nume și a afluenților săi, precum cele de pe valea Căpușului. Această zonă este renumită pentru portul extraordinar de împodobit și de viu colorat.

Zona de tranziție cuprinde satele din jurul Clujului de pe valea Lunii, a Fenișului și Someșului Mic, precum și comuna Iara și satul Gheorgheni."[19] Există o ipoteză prin care ar exista și o patra subzonă, numită Valea Căpușului. La început de secol XX, se considera că existau între 31 și 37 de sate cu populație formată în întregime sau aproape în întregime de maghiari. Însă zona Țării Călatei, cuprinde un număr aproximativ de 84 de sate. "Delimitarea geografică (având ca repere confluența pârâului Călata cu Crișul Repede, spațiul cuprins între munții Vlădeasa, Meseș și Gilău, văile râurilor, zone colinare etc.) este completată și cu o delimitare etnografică. Am găsit-o încă dintr-o descriere a zonei, din 1895 (în revista Vasarnapi Ujsag): *Ținutul Călatei ține până unde se poartă muszuj (musui)!"*[20]

După mărturia cercetărilor științifice și istorice, "adevăratul ținut al Călatei, cel cuprins între apele Crișului și ale Călatei, a avut o altă dezvoltare istorico-economică în cursul veacurilor decât teritoriile cuprinse între pârâiele Almaș și Nadăș. Faptul că acest teritoriu poate fi socotit o regiune etnografică unitară se explică în primul rând prin unitatea vieții sale economice și prin așezarea sa geografică."[21]

---

18 Magh. Cifra - înseamnă foarte împodobit, sofisticat, ornamentat, cu brizbrizuri. Este un cuvânt călător ca "zahăr" sau "abracadabra". A ajuns în limbile europene din limba arabă, unde șifr înseamnă "gol"; "zero" [provenit din sanscritul sunya, unde reprezenta valoarea 0(zero)]. DE aici apare în latima târzie cuvântul cifra: număr, cerculeț, semn. Din termenul latin provine adjectivul maghiar cifra, care inițial însemna ornamentat cu cerculeţe.

19 BURGHELE CAMELIA, *"Ţăranii de ieri şi de azi. Dinamica peisajului cultural pe Valea Almaşului*, Editura Caiete Silvane, Zalău, 2017, pp. 56-57

20 BURGHELE CAMELIA, *"Ţăranii de ieri şi de azi. Dinamica peisajului cultural pe Valea Almaşului*, Editura Caiete Silvane, Zalău, 2017, p. 56

21 JENO NAGY, *Portul popular maghiar din ținutul Călatei,* Caiete de artă populară, Editura de stat pentru literatură și artă, pp. 4-7

5.2. Etnografia familială

În timp ce istoria familiilor nobile este cunoscută datorită cunoașterii apartenenței la arbori genealogici, țăranii au neglijat acest aspect, astfel fiindu-ne greu de identificat o identitate etnică precisă. Doar puține izvoare istorice ne vorbesc despre istoricul lumii satului din punctul de vedere al apartenenței țăranilor la vreo identitate anume. Așadar, e inevitabil să ne punem întrebări despre cum s-a format populația din zona Țării Călatei, de unde a venit, cine s-a stabilit aici mai întâi, etc? Conform istoriei, locuitorii zonei sunt asemănați cu locuitorii Cracoviei, care sunt oameni harnici, cu forță de muncă, economi, dar și egoiști. Astfel, locuitorilor din această zonă le sunt atribuite caracteristici ale poporului saxon, însă acest lucru nu demonstrează nimic altceva decât că există o foarte mare probabilitate ca ei să fi fost de-a lungul vremii doar martori la diverse mișcări migratorii din trecut, motiv pentru care obiceiurile acestora s-au perpetuat prin viu-grai.

Până în prezent se cunosc trei opinii despre proveniența maghiarilor din Țara Călatei: o primă opinie susține că maghiarii de aici sunt maghiari pur-sânge, o a doua opinie susține că aceștia se trag din secuime, iar o a treia părere susține apartenența lor la tătari. Identificarea acestora este mai clară după o analiză a numelor de familii, astfel s-a făcut un sondaj în cele 27 de sate, privind un număr de 3539 de familii. Deși nu putem identifica cu precizie momentul în care s-au primit anumite nume de familii, putem să ne dăm seama motivul pentru care le-au primit. De foarte multe ori un grup de nume, provin de la denumirea unui loc. De aici reiese proveniența strămoșilor unor țărani din prezent, deci proveniența lor până la urmă. De ce ai asocia numele unei așezări cu o persoană, dacă acea persoană nu a trăit acolo niciodată? Pe această premisă s-au făcut de-a lungul vremii multe descoperiri privind proveniența maghiarilor din zona Țării Călatei. De ce ar fi o familie Bánffy-Hunyadi numită Bihari dacă nu are nimic de-a face cu Bihar? Majoritatea acestor nume au fost denumite după județele învecinate, cea mai mare influență având-o județul Cluj: Bikal, Yalkai, Daróczi. 2. Numele de familie din Szeged: Borsai, Budai, Topái, Bot,. Fodor, Kozma. De la casa familiei din Biharmegyei:Alföldi, Bihari, Bogdán,. Botodi, Jenei, Piskoltir Tárkányi, Telegdi, Yaradi, Törös; Din județul Szolnok din Ungaria: Dési, Kendi, Újvár. Din județul Szilágy: Szilágyi, Debreczeni, Tasnádi; 6. Din județul Szatmár: Szatmári, Lippai; 7. Din județul Hajdú: Hadházi; 8. Din județul Torda-Aranyos: Bánya. Berkesi, Décsei, Felvinczi, Jari, Léti, Tordai; 9. Maros-Torda m .: Makfalvi, Bede, Póka; etc. [22]

[22] Kalotaszeg MAGYAR NEPE, NEPRAJZI TANULMANY IRTA DR. JANKO JANOS, Budapest, 1893, AZ Atenaeum R. Tarsulat Kiadasa

Capitolul VI. ISTORICUL ȚĂRII CĂLATEI[23]

Țara Călatei sau Kalotaszeg, în limba maghiară este o zonă care de-a lungul vremii a fost definită mai degrabă din punct de vedere etnografic datorită eterogenității sale pe toate palierele existenței. Practic, zona Țării Călatei nu este una cu limite strict definite, de altfel neputând constitui o unitate teritorială de sine stătătoare, motiv care a dus la o definire vagă a acesteia, așa cum a fost considerată in special de etnografii maghiari. Din acest motiv nu găsim nicăieri în literatura de specialitate limite clare, ca să poată fi tratată din punct de vedere istoric. Cele mai multe informații care fac referire la Ținutul Călatei, aparțin de literatura de specialitate maghiară, de studii ale etnografilor maghiari, iar spațiul geografic definit de aceștia este zona situată între orașul Huedin și municipiul Cluj-Napoca. Se discută despre o zonă ce se desfășoară pe o lungime de 45 de km și o lățime de 30 de km, zonă al cărei centru de interes a fost târgul medieval, iar în prezent, centrul de interes este orașul Huedin. Legat de acest aspect, s-a remarcat că în literatura de specialitate românească, literatură care a abordat acest subiect, Țara Călatei mai este denumită și drept "Zona Huedinului". În același timp, maghiarii o denumesc Kalotaszeg, termen care este alcătuit din două cuvinte de origini diferite, respectiv *Calata,* cuvânt de origine slavă și cuvântul *szeg,* cuvânt de origine maghiară, care semnifică *unghi, cui.* Ghidându-ne strict după această denumire, se poate considera că Țara Călatei este alcătuită doar din localitățile care se regăsesc în zona coprinsă între unghiul format de râurile Crișul Repede și Călata. Mergând pe această premisă, localitățile din acest areal ar fi în număr de 20, și anume: Huedin, Ardeova, Bedeciu, Bica, Brăișoru, Călata, Călățele, Domoșu, Dretea, Finciu, Horlacea, Izvoru Crișului, Mănăstireni, Mănăștur Românesc, Morlaca, Nearșova, Sâncraiu, Șaula, Văleni. Dintre aceasta, doar 7 sunt locuite integral de persoane cu naționalitate maghiară. O serie de cercetători maghiari care au studiat zona Kalotaszeg au ajuns la concluzia că datorită unui caracter comun foarte puternic al diverselor elemente culturale, religioase s.a.m.d., Țara Călatei este o unitate etnografică omogenă, cu multe aspecte comune, care poate fi considerată cu ușurință un tot-unitar, în ciuda zonificării acesteia pe zone/subzone, fiecare având caracteristici aparte, care le individualizează. Așadar, trăgând linie, din punctul de vedere al literaturii de specialitate maghiare, zona Kalotaszeg este formată din 40 de localități. În aceeași

[23] în cele ce urmează a fost rezumat articolul scris de prof. dr. Cristian-Claudiu Filip, publicat pe site-ul taracalatei.ro

literatură de specialitate se remarcă un aspect foarte important, și anume acela că toți cei care au studiat zona au marcat aspecte specifice etniei maghiare, de unde reiese faptul că s-a dorit oarecum intenționat să se omită un aspect istoric marcant pentru zonă, probabil cel cu cea mai mare importanță asupra formării regiunii studiate și anume faptul că formarea comunității s-a datorat și mediului românesc în care s-a localizat de secole, mediu care a avut un cuvânt de spus în definirea Țării Călatei. Parcurgând literatura de specialitate care a abordat această zonă, s-a putut observa faptul că nu este nicăieri prezentată o istorie a unei comunități închegate, a unei comunități Călățene, ci se face o separație, astfel prezentându-se o istorie a românilor, una a maghiarilor și una a evreilor, acestea fiind cele 3 naționalități pregnante ale zonei de-a lungul timpului. În ciuda tuturor aspectelor negative, a divergențelor între etnii, locuitorii acestei zone au reușit să trăiască în armonie mereu, să realizeze lucruri împreună, fără să țină cont de etnia din care proveneau. Există și au existat mereu activități la care luau parte împreună, pornind de la târgurile organizate la Huedin.

Țara Călatei este o zonă cu o istorie veche, care începe undeva în Paleoliticul Inferior (cca. 1.800.000-120.000.000 î.Chr.), existând urme de locuire încă din acele vremuri străvechi. Cea mai veche locuire omenească din Transilvania este atestată la Căpușu Mic. S-a descoperit că la Călata a existat în trecut o așezare neolitică. Existența în zonă a unei fortificații care se întindea pe o suprafață de aproximativ 13 ha atestă faptul că zona a fost locuită de daci, iar poziția acesteia, pe dealul *Cetatea de Pământ,* în nord-vestul Huedinului, ne dovedește că a fost amplasată strategic, din acel loc putându-se controla intrările în Podișul Someșan, Podișul Transilvaniei și în munții Apuseni. Aceasta a fost ridicată între anii 1200-850 i.Chr., în perioada hallastiană și era utilizată de către traco-daci, o parte dintre aceștia locuind în interiorul cetății, iar cealaltă parte folosind-o doar pentru a se refugia în caz de atac. Există presupuneri că în zonă această cetate nu ar fi singura așezare dacică, descoperindu-se multiple așezări dacice în imediata apropiere a Huedinului, precum cele de la Izvoru Crișului, Aghireșu, Domoșu.

Integrarea Daciei în lumea romană a fost urmarea celor două războaie dintre daci și romani, ia ca strategie de apărare a noii provincii dacice, au apărut castrele, care nu erau altceva decât adăposturile trupelor romane. Astfel s-a format și castrul *Resculum,* de la Bologa, loc în care romanii au cantonat trupe auxiliare pentru a asigura protecția provinciei pe latura nord-vestică și pentru a proteja intrările de pe valea Crișului. Acest lucru a fost descoperit prin găsirea unei inscripții pe o bornă kilometrică ce lega castrele de la Bologa-*Resculum* cu cel de la Sutor - *Optatiana.* Un eveniment marcant din istoria acestuia este faptul că împăratul *Caracalla* a trecut pe aici în 213/214. În

prezent o dovadă grăitoare a existenței acestui castru este prezența unui monument funerar ridicat în memoria unui ofițer al Cohortei a II-a Hisparorum, care este amplasat în curtea Liceului Teoretic "Octavian Goga" din Huedin. S-a mai descoperit existența uni castru, cel de la Gîlgău, pe drumul care face legătura între *Napoca* cu Bologa-*Resculum.*

Din dovezile descoperite de izvoarele istorice, s-a concluzionat că zona studiată a fost populată de civilizația romană și că populația dacică de aici a fost folosită pentru formarea armatei romane. S-a descoperit existența unor ferme rurale de tipul *villa rustica* în mai multe localități. Locuirea daco-romană a continuat chiar și după retragerea aureliană, moment precedat de invazia diferitelor populații migratoare pe teritoriul fostei Dacii. S-au descoperit în acest sens așezarea post romană de la Florești 9sec. III-IV), necropola de la Căpușu Mare (sec. VI), cercelul și acul din aur de la Huedin (sec. IV-VI), care în prezent se regăsesc în patrimoniul Muzeului Național de Istorie de la Budapesta.

În lucrarea *Gesta Hungarorum* a lui *Anonymus* se regăsesc următoarele dovezi cu privire la această zonă. Aflăm că după stabilirea maghiarilor în Câmpia Panoniei în secolul al IX-lea, aceștia au început să întreprindă acțiuni de cucerire care vizau și teritoriul Transilvaniei. Astfel a avut loc bătălia de pe valea Almașului, între armata maghiară condusă de Tuhutum (conducător al regelui Árpád) și oastea română, sub conducerea voievodului Gelu. Acesta din urmă a fost rănit, românii au fost învinși, iar el s-a retras într-una dintre fortărețele sale și moare ulterior pe apa Căpușului.

Se dovedește faptul că această zonă este locul unde au avut loc primele contacte ale populației române cu cea maghiare. În acea perioadă, alături de români trăiau slavii, ulterior rămânând până în ziua de azi un trai mixt format din cele două popoare, român și maghiar, care împreună au reușit să dea o identitate aparte zonei studiate. Cucerirea maghiară a fost una de durată, care s-a întins pe parcursul secolelor XI-XII, când regii maghiari au dorit să își pună amprenta asupra zonei, să-și exercite dominația, trimițând oameni în zonă, precum comiții și castelanii. De asemenea, Biserica Catolică a avut un rol foarte important în manifestarea acestei dominații. Se crede că imediat după supunerea Transilvaniei coroanei Maghiare, lucru care s-a întâmplat în secolul al XII-lea, a urmat și stabilirea primilor maghiari în teritoriu. Acest lucru reiese din numele de familii păstrate până în prezent în zona Huedinului. Românii și-au continuat existența în zonă însă regulile au fost schimbate, astfel cnezii (juzii) și voievozii (ducii) au fost obligați să se supună noului feudalism apusean. Cei care s-au supus regelui, au devenit nobili și li s-au recunoscut stăpânirile, însă nu toți au ales această direcție, tocmai pentru că

unii dintre ei deja își donaseră pământurile unor oameni din anturajul regelui. Treptat, românii au ajuns supuși pe propriile moșii, pe care au fost obligați să le doneze nobililor maghiari din cauza situației lor de populație cucerită și supusă. Prin schimbarea instituțională introdusă de maghiari se doreau transformări în ceea ce priveau organizările teritoriale. Astfel s-au introdus principatul, comitatul ș.a., însă românii s-au ținut tare pe poziții și și-au menținut organizarea politică specifică: cnezatul, districtul, voievodatul și țara. Țara (districtul) Călatei sau (districtul Kalotaszeg) din perioada Medievala s-a dovedit a fi majoritar românească, lucru care se dovedește rina testarea instituției voievodatului. Există dovezi cum că în secolul al XIV-lea, singurul district din comitatul Cluj era cel de Călata. O serie de voievozi au fost atestați pe parcursul secolelor XIII-XVI în zona studiată, respectiv în satele Călata, Hodiș, Mărgău, Mesteacănu, Fildu, Nădășel. Nadăș, Aluniș, Morlaca, Bica, Oarța/Varța (sat care în prezent nu mai există și care era situat între Călata, Călețele și Văleni. Atestarea voievodatelor în zonă se întinde până în anii 1666,1670 când voievozii Anton Bota și Pui Petru de Morlaca au intrat în posesia unor sate care aparțineau de domeniul cetății Bologa. Această cetate a apărut ca urmare a invaziei tătaro-mongolă dintre anii 1241-1242, care a avut un impact semnificativ asupra zonei atunci fiind distruse aproape 40 de localități, prin incendiere și existând numeroase conflicte armate. Practic atunci a fost momentul în care maghiarii au decis că e nevoie de o apărare mai puternică și printre măsurile luate de aceștia, a fost și construirea de cetăți: Bologa, Almașu, Lita. Cetatea Bologa a avut o istorie plină de evenimente, unul dintre cele mai importante fiind și momentul în care a ajuns să fie stăpânită de Mircea cel Bătrân, domnitorul Țării Românești, lucru care s-a întâmplat cândva între anii 1399-1412. Aici se poate observa că încă de pe atunci legătura românilor cu maghiarii se consolida, pentru că erau puși în fața uni pericol comun, invazia otomană, existând și o dovadă care ilustrează acest lucru: tratatul antiotoman din 7.03.1395 încheiat la Brașov între Ungaria și Țara Românească, prin care Mircea cel Bătrân a intrat în posesia acestei cetăți și a celei de la Bran. Mai mult cele două etnii au participat împreună la cruciada de la Nicopole din anul 1396. Cetatea de la Bologa s intrat ulterior în posesia definitivă a familiei Banffy, după ce în anul 1398 a fost în proprietatea lui Banffy de Losonczi, care provenea din neamul Tomaj, neam din care provenea și a doua soție a lui Mircea cel Bătrân. Nici cetatea Almașului nu a avut un trai mai liniștit, având și ea de-a lungul vremii o serie de proprietari, dintre cei mai diverși.

Ca urmare a extinderii cetăților si domeniilor nobiliare, a dus la creșterea obligațiilor țăranilor din zonă, lucru care a condus la consolidarea relațiilor între cetățenii de etnie maghiară și cei de etnie română, pentru că au început să muncească și sa lupte împreună pentru o viață mai bună. În timpul răscoalei

din anul 1437 au avut loc tratative la care au fost consemnați *căpitani* din Țara Călatei: Ilie cel Mare (Magnus) din Almașu, Ștefan Hentz din Zimbor, Nicolae Walkay – din Huedin și Mihail Românul (Valah) din Florești. În 6 iulie 1437, în timpul tratativelor, țăranii și nobilii au căzut de acord, încheindu-se astfel prima înțelegere între aceștia în fața Conventului mănăstirii de la Cluj-Mănăștur. La acest eveniment au participat și doi nobili din unul din satele pe care le-am pus sub lupă în lucrarea de față, respectiv Ladislau, fiul lui Benedict de Sfăraș și Dionisie de Sfăraș.

Se mai regăsesc date despre Huedin datorită unei împrejurări nefericite din anul 1600, când aflat sub conducerea lui Mihai Viteazul, care era la vremea aceea stăpân peste Transilvania, a fost nevoit să adăpostească aproximativ 70 de *dărăbani roșii,* care au ajuns în zonă cu scopul de a monitoriza posibile acțiuni de nesupunere din partea țăranilor. Acest lucru i-a nemulțumit pe cei din urmă, pentru că s-au săturat să îi întrețină pe soldați și pe familiile acestora, pentru că numărul lor era undeva în jur de 180 de persoane. Ba mai mult, *dărăbanții* au mai și cauzat probleme în viața localnicilor prin comportamente nepotrivite a unora dintre ei. Pe lângă faptul că huedinienilor nu le convenea că zona este sub stăpânirea unui domn român, acțiunile și pătrunderea *dărăbanilor* în zonă, i-a nemulțumit și mai tare, ducând în final la masacrul acestora din 23.07.1600. La auzul acestei vești, Mihai Viteazu a pornit o anchetă de unde a reieșit faptul că huedinienii se fac vinovați de acest act și a dorit pedepsirea nesupușilor, trimițându-l pe Ștefan Csáky să ofere un exemplu pentru cei care și-ar mai putea dori o eventuală nesupunere. În schimb, acesta a înștiințat populația, aceștia reușind să fugă, rămânând doar 10 pentru a fi pedepsiți. Totuși pe data de 6.08.1600, o parte a târgului a fost ars. Situația acestei perioade a dus la înfrângerea lui Mihai Viteazul la Miraslău pe 8.09.1600. Au urmat o serie de lupte care au marcat secolul al XVII-lea, lupte duse pentru stăpânirea Transilvaniei între austrieci și turci. Una dintre acestea este și cea mai cunoscută, fiind de altfel și cea mai sângeroasă. Este vorba despre lupta de la *Podul Vinerii („Péntek hídja”),* luptă în urma căreia și-au pierdut viața peste 2000 de bărbați, localnici ai zonei și femeile și copiii adăpostiți după zidurile groase ale bisericii reformate au fost și aceștia măcelăriți. Urmările acestei lupte au condus la extinderea puterii otomane în zonă, astfel apărând și primele așezări ale turcilor. “Precedând Marea Revoluție Franceză prin programul său, răscoala izbucnită în 1784 a avut în frunte un țăran care a fost foarte legat de această zonă. Horea (pe nume Vasile Nicula, zis și Ursu), conducătorul mișcării, a călătorit prin aceste locuri, fiind căsătorit cu Ilina (Ileana) de pe domeniul Călatei. El a și locuit o vreme pe moșia lui Bánffy György de la Ciucea, unde s-a refugiat din calea autorităților care-l căutau după incidentul de la Câmpeni. După declanșarea răscoalei, Horea a păstrat legătura cu oamenii din zona

Huedinului, de care era puternic legat. Acesta intenționa să coboare din munţi în Huedin, la târgul de ţară organizat de Sfânta Ecaterina (25 noiembrie) şi de aici, cu sprijinul ţăranilor din satele din jur, să plece mai departe pe văile Almaşului şi Agrijului. În faţa pericolului, au fost mobilizate oştile nobiliare, grupuri de călăreţi patrulând pentru a bloca drumurile de acces în Huedin şi a limita răspândirea răscoalei. În această situaţie, dar şi din cauza iernii care sosise, Horea a decis să înceteze luptele, şi-a trimis oamenii acasă la familiile lor, iar el împreună cu Cloşca s-au refugiat în codru, dincolo de Beliş, la Dealu Calului, sperând ca primăvara să reia lupta. Din nefericire aceste planuri nu au mai putut fi puse în aplicare, deoarece unii au acceptat să-i trădeze pe capii răscoalei pentru 300 de ducaţi. Horea şi Cloşca au fost prinşi în pădurea Scoruşetului a treia zi de Crăciun (27 decembrie) a anului 1784."[24]

A urmat revoluția pașoptistă, moment marcant al secolului al XIX-lea, revoluție prin care se doreau introducerea de drepturi și libertăți moderne, însă maghiarii prin programul lor de la Pest își mai doreau un lucru: uniunea Transilvaniei cu Ungaria, deși autonomia în Transilvania era deja consemnată prin diploma Leopoldină din 1691. Împăratul maghiar a acelei vremi nu-și dorea o colaborare între cele două etnii, așa că au urmat o serie de lupte pentru stăpânirea Transilvaniei. Dintre acestea le amintim pe cele de la Ciucea, Bologa Mărișel Săcuieu, Călata, Huedin, Mărgău, Sâncraiu, Giurcuța, Râșca. După înfrângerea de la Ciucea din decembrie 1848, s-a dorit pătrunderea maghiarilor în munții Apuseni, motiv pentru care s-au trimis trupe maghiare în Huedin și Gilău. Sub conducerea lui Avram Iancu, românii au opus o mare rezistență, însă cu toate acestea în 1849 a fost cucerita o bună parte din Transilvania. Nicolae Bălceascu a intermediat un *Proiect de pacificație* între maghiari și români, însă acesta a fost semnat prea târziu, în 2/14.07.1849 la Seghedin, masacrul fiind deja consumat. Proiectul a venit imediat după lupta de la Fântânele din 6.06.1848, unde comandantul armatei maghiare, Paul Vasvári a fost ucis. "În Primul Război Mondial, România s-a alăturat Antantei în anul 1916 şi a luptat împotriva Austro-Ungariei, pentru recuperarea Transilvaniei. Pe fondul sfârşitului războiului şi a destrămării Imperiului Austro-Ungar, pentru a asigura ordinea, în Transilvania s-au constituit Gărzi şi Consilii Naţionale atât româneşti cât şi maghiare. Dar pentru locuitorii din zona de nord-vest a Transilvaniei, şi anume: Arad, Bihor, o parte din Sălaj, Satu Mare şi vestul judeţului Cluj, Primul Război Mondial a continuat şi după anul 1918, deoarece guvernul maghiar a refuzat să-şi retragă armata la vest de Ciucea, nerecunoscând hotărârea luată la Alba Iulia la 1 Decembrie 1918, de unire a tuturor românilor într-un singur stat naţional.

[24] *Aspecte istorice ale Ţării Călatei*, prof. dr. Cristian-Claudiu Filip, publicată pe www.taracalatei.ro, 30.10.2017

În teritoriile menţionate, în perioada decembrie 1918 – aprilie 1919 a existat o dualitate a puterii, alături de Consiliile Naţionale Române menţinându-se şi vechea administraţie maghiară. Consiliul Militar Aliat a cerut în martie 1919 guvernului maghiar să-şi retragă trupele pe aliniamentul Satu Mare – Carei – Oradea – Arad, dar acesta nu a acceptat condiţiile şi a demisionat, constituindu-se un nou guvern Garbai-Kun, de orientare comunistă. În urma mai multor provocări, în 16 aprilie 1919 armata română a trecut la ofensivă, respingând armata bolşevică maghiară de la Ciucea şi continuându-şi înaintarea până în Budapesta, înlăturând astfel regimul comunist controlat de Béla Kun. Trebuie să scoatem în evidenţă faptul că Ungaria era al doilea stat din lume în care cu sprijinul lui Lenin, conducătorul Rusiei, se instaurase un regim comunist controlat de Béla Kun. Deşi nu se prea menţionează nici în manualele de istorie maghiare, nici în cele româneşti, este bine de ştiut că ofensiva armatei române din aprilie 1919 şi cucerirea Budapestei la 3 august 1919 a contribuit la înlăturarea regimului comunist din Ungaria, salvând astfel naţiunea maghiară de flagelul roşu al bolşevismului pentru aproximativ un sfert de secol. Considerăm că astfel de momente ar trebui să apropie cele două naţiuni, română şi maghiară, în loc să se exploateze tocmai acele cazuri în care naţiunile menţionate au avut interese divergente."[25]

Un alt eveniment care merită menționat pentru a stabili relația între locuitorii zonei, este marcat de apropierea lui Octavian Goga de Ady Endre, care de-a lungul vremii au ajuns să fie prieteni foarte buni. Ady Endre avea rude în Sâncraiu, unde la umbra unui tei care exista și astăzi a scris poezia "Lângă valea Călata". Acesta, împreuna cu soția sa Bertha, care era de origine maghiară, au locuit la castelul de la ciucea. După moartea lui Ady Endre la Budapesta în anul 1919, Bertha l-a rugat pe Octavian Goga să cumpere castelul în care locuiseră la Ciucea. Prietenia celor două personalități marcante ale vremii din zonă era mai presus de animozitățile între etnii, a devenit un simbol al toleranței, ridicându-i deasupra condiției umane. Un alt exemplu care relevă această legătură aproape frățească când Ady Endre i-a luat apărarea prietenului său, printr-o critică la adresa superiorilor maghiari, în momentul când acesta a fost închis la Seghedin în anul 1912 pentru poezie militantă și activitate subversivă puse în slujba luptei de eliberare națională și socială a Transilvaniei.

În zona Huedinului, care era considerat mai degrabă un centru comercial, prin faptul că acolo se organizau periodic diverse târguri, administrativ și meșteșugăresc, au existat și porniri culturale și artistice, atât românești cât și

[25] *Aspecte istorice ale Ţării Călatei*, prof. dr. Cristian-Claudiu Filip, publicată pe www.taracalatei.ro, 30.10.2017

maghiare. Aceste tipuri de manifestări s-au concretizat prin organizarea și susținerea unor conferințe și diferitelor manifestări artistice, dar cel mai pregnant prin apariția unor publicații. Astfel au aparut publicații maghiare precum: „Bánffyhunyad" (1891), „Bánffyhunyad és vidéke" (1899-1900), „Kalataszegi lap" (1906-1909), „Bánffyhunyadi Hirlap" (1909-1910) și „Kalataszeg" (1890-1910, 1912) și abia mia târziu și cele românești, "Sfătuitorul" (1911), "Huedinul" (1925), "Glasul Moților" (1926).

Din punct de vedere al dezvoltării urbanistice, Huedinul nu a semnalat vreo îmbunătățire din Evul Mediu până în anii '70: singurul drum pavat era cel care traversa orașul, restul fiind prăfuite și la semne de ploaie se transformau în noroaie. Canalizarea lipsea cu desăvârșire peste tot. Sistemul constructiv al caselor era în întregime din material lemnos, iar învelitoarea era realizată din șindrilă. În ceea ce privește iluminatul stradal, acesta se va realiza cu ajutorul a câtorva lămpi cu petrol dispuse la intersecția câtorva străzi. Mai existau fântâni și cișmele dispuse din loc în loc, unde trecătorii își puteau potoli setea și adăpa animalele. Construcțiile cele mai semnificație de aici erau instituțiile publice, precum primăria, ocolul silvic, diverse sedii de bănci, poștă, detașament de poliție, "serviciu incendial" (pompieri), unități sanitare, lăcașuri de cult, stație CFR etc.

A urmat o perioadă tulbure pentru istoria locurilor la care se raportează această cercetare. Imediat după cedarea nord-vestului Transilvaniei către Ungaria, la aproape un an de la izbucnirea celui de-al doilea Război Mondial, odată cu arbitrajul de la Viena, a avut loc o destabilizare a relației dintre cele două etnii. O parte dintre românii stabiliți pe teritoriul cedat, s-au refugiat în România, iar maghiarii din teritoriul românesc au fugit peste graniță. S-a instaurat un nou regim, moment care a generat o bucurie foarte mare în rândul maghiarilor, însă odată cu această stare de bucurie au apărut și manifestări ultranaționaliste, a căror victime au fost oameni nevinovați. Practic acesta a fost momentul în care relațiile româno-maghiare au fost cele mai tulburi, când au pătruns în zonă trupele maghiare pe 9.09.1940. În acest conflict interetnic și-au găsit sfârșitul protopopul Aurel Munteanu, plutonierul Gh. Nicula si Onița Negru. Acesta a fost doar începutul unei perioade negre din istoria acestor locuri, anul 1941 fiind anul în care au început acțiunile împotriva evreilor de aici, care au durat până în anul 1944, când pe data de 3 mai 1944 au avut loc deportarea totală a evreilor, care au luat drumul lagărelor de la Auschwitz-Birkenau, iar o mare parte dintre aceștia nu aveau să se mai întoarcă niciodată acasă. Se apreciază undeva la 1400 de evrei deportați spre lagărele de exterminare, doar 100 reușind să scape cu viață. Dintre cei care au supraviețuit masacrului, doar o mică parte au revenit în zonă, majoritatea hotărând să se stabilească in Israel.

Dacă până acum am discutat despre români, maghiari, rromi, se cade ca într-o astfel de zonă să aducem în discuție și etnia rromă. Deși nu există informații concrete asupra unei perioade în care aceștia s-au stabilit în zonă, știm că acest lucru s-a realizat oarecum etapizat și avem date despre așezări ale rromilor datând din sec. al XVIII-lea, care constituie și o primă etapă și din perioada interbelică, mai exact din anii ’30 când s-au stabilit aici un număr de 38 de familii de *țigani nomazi* care au venit din *Vechiul Regat.* În ceea ce privește numărul lor, există date din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, când la recensământul din 1850, rromii reprezentau 2% din populația Huedinului. Imediat după 1989, au început să își lase amprenta definitiv asupra orașului prin construcțiile pe care le-au ridicat, sub forma unor palate, cu acoperișuri suprapuse, din tablă cu fel de fel de ornamentații. Prin casele lor se exprimă dorința de a ieși în evidență, de a epata cu avuția lor, deși în proporție de 90%, acestea nu sunt locuite.

Între anii 1952-1953 și mai apoi între 1958-1969 a existat o presiune a regimului comunist asupra *chiaburilor,* acțiune care presupunea întocmirea unor liste a chiaburilor la nivel de raion, care trebuiau reactualizate periodic, chiar e mai multe ori pe an. O excepție de la aceste liste a fost văduva lui Ady Endre, care a reușit prin presiuni făcute la București de finul său Petru Groza, să fie ștearsă de pe lista chiaburilor pentru că mai deținea 7,13 ha de pământ.

În ciuda unei istorii atât de consistente și de agitate din punct de vedere al unor evenimente marcante, greu de trecut cu vederea, zona studiată a mai trecut un prag, acela al aderării la Uniunea Europeană. În prezent, apele s-au liniștit, iar Țara Călatei este condusă de o stare de liniște, de acceptare și conviețuire fără resentimente. Oamenii au învățat din experiențele prin care au trecut, iar azi, atât locuitorii de etnie română, cât și cei de etnie maghiară, își văd de viață în tihnă, reușind să se respecte, să comunice și să se ajute.

Capitolul VII.

TIPOLOGIA POPULAȚIEI MULTIETNICE DIN ȚARA CĂLATEI

7.1. Îndeletnicirile locuitorilor

Locuitorii satelor din Țara Călatei se ocupă îndeosebi cu lucrul pământului, cu agricultura și cu creșterea animalelor. Mai nou, datorită învecinării cu zona metropolitană a municipiului Cluj-Napoca, se regăsesc pe alocuri și zone care au ca ocupație, industria. În ceea ce privește ramura turismului, și acesta începe să se dezvolte din ce în ce mai mult, deși în prezent este destul de slab dezvoltat. Excepție fac satele Mera, Stana, Vișstea, Sâncraiu și Izvoru Crișului. Începând cu 2017, la Stana se organizează chiar tabere de mișcare, organizate de antrenori personali din Cluj-Napoca, și care au din ce în ce mai mare succes și mai mulți participanți care au rămas îndrăgostiți de aceste locuri de basm. Mai jos avem câteva imagini care relevă o serie dintre îndeletnicirile locuitorilor acestei regiuni.(fig. 2)

Fig. 2 - Îndeletnicirile locuitorilor Țării Călatei

Agricultura este ramura ocupațională cea mai răspândită, care se practică în toate localitățile aparținătoare zonei studiate, nu doar la nivel de subzistență, ci și la scară mai mare. Silvicultura este de asemenea o ramură ocupațională care își are locul său în acest areal, însă este practicată doar în zonele forestiere. În ceea ce privește creșterea animalelor, aproape orice gospodărie din zonă are această îndeletnicire, astfel fiecare gospodărie adăpostind cel puțin una dintre următoarele categorii de animale, dacă nu mai multe: păsări, ovine, bovine, cabaline, porcine. Datorită bogăției florei mamifere din zonă, apicultura este o ramură foarte practicată din cele mai vechi timpuri.

Cei care trăiesc în acest areal bogat din toate punctele de vedere, se ocupă și cu extragerea și finisarea pietrei și a calcarului natural, care ulterior este utilizat atât la amenajarea spațiilor interioare, cât și la ornamentări exterioare. Domnul preot Ballint ne-a arătat, în drumul nostru spre Stana, zonele unde se practica acest lucru și stratificarea litosferei, indicându-ne exact procedeul care se realiza și marcând zonele de extracție. Prelucrarea pietrei este întâlnită îndeosebi în zona Aghireș-Almașu.

În ceea ce privește activitatea individuală a țăranului din Țara Călatei, meșteșugurile nu sunt pentru oricine, acestea se transmit din generație în generație și implică multă muncă, observație, dar și o pricepere aparte. Astfel, în Țara Călatei am întâlnit meșteri foarte pricepuți în arta prelucrării lemnului. Astfel, în special bisericile și clopotnițele din Țara Călatei (fig.3) au fost construite pe structură de lemn și cu umpluturi din nuiele și noroi.

Fig. 3 - Clopotnița Sfărașu

Ornamentațiile, atât la exteriorul bisericilor, dar nu numai, acestea fiind prezente într-un mod spectacular și la exteriorul caselor țărănești, sunt executate cu o extremă dibăcie tot de meșteri ai zonei. Astfel, tâmplăria ocupă un loc important în dezvoltarea economică a zonei.

Fig. 4 - Îndeletnicirile meșterilor tâmplari din zonă | Atelierul meșterului din Jebucu

De asemenea, realizarea porților de intrare în gospodării sunt un rezultat al acestei îndeletniciri (fig.4). Acest aspect este studiat amănunțit în capitolele ce urmează, Jebucu fiind satul care în prezent este cunoscut pentru acest meșteșug și care încă are meșteri pricepuți și foarte cunoscuți în zonă pentru lucrările lor laborioase (fig. 5).

Fig. 5 - Detalii de execuție ale porților din Stana, Jebucu

Pictura pe lemn este de asemenea o ocupație la destul de mare căutare în zonă, datorită bisericilor protestante, care au elemente total atipice, respectiv tavanele casetate, care au fost pictate (fig. 6) De asemenea, tot în interiorul bisericilor se practica și se practică în continuare această îndeletnicire, fiind pictate stranele, masa Domnului și cutiile de orgă.

Olăritul și ceramica (fig. 7) sunt alte meșteșuguri prezente în zonă, însă o importanță deosebită o au țesăturile și portul popular, pentru că practic toate veșmintele purtate de către locuitori au fost realizate de către țărani din resurse locale. Mai mult decât o ramură a meșteșugurilor țărănești, portul popular oferă o identitate culturală și relevă multe aspecte cotidiene ale țăranului care locuiește pe aceste meleaguri, astfel că am decis să-i acordăm un spațiu aparte, prin care îl vom prezenta detaliat.

Fig. 6 – Exemple de pictură pe lemn

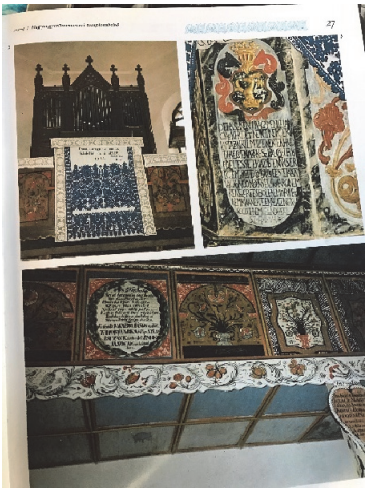

Fig. 7 - Obiecte de olărit

7.2. Portul popular[26]

Portul popular al fiecărei zone sau regiuni, în general, oferă date de identificare ale acelei populații aparținătoare, de la ocupații, la ritualuri, obiceiuri, tradiții, etc. Populația maghiară din acest ținut se ocupă îndeosebi de agricultură și creșterea vitelor. Acestea au asigurat și mai asigură și azi materiile de bază necesare îmbrăcămintei, ca pânza, postavul și pielea. Relativa neproductivitate a pământului a făcut ca populația să fie nevoită din timpuri străvechi să-și procure cele necesare traiului și prin alte mijloace. Astfel înainte de 1920 se dezvoltase o strânsă legătură între ungurii de pe Pusta (Alfold) și cei din ținutul Călatei.

Aceștia din urmă, în lunile de vară, coborau în grupuri la șes pentru a lua parte la seceriș și la strângerea recoltei. Ca mărturie a acestei legături, mai dăinuie și azi în portul călățean unele elemente ale căror origine o constituie de bună seamă portul maghiar de la șes ca: sumanul, izmenele largi (fluturătoare) etc. (fig. 8).

În celelalte luni ale anului bărbații din ținutul Călatei se ocupă cu cioplirea lemnului și a pietrei, cu zidăria, dulgheria și tâmplăria, în timp ce femeile sunt

[26] JENO NAGY, *Portul popular maghiar din ținutul Călatei,* Caiete de artă populară, Editura de stat pentru literatură și artă, pp. 6-10

renumite până la mari depărtări prin producția de cânepă, țesutul pânzeturilor și prin broderii și cusături (fig. 8). Mai recent, după primul război mondial, bărbații din satele așezate în apropierea căii ferate în mare parte au devenit muncitori la căile ferate.

Fig. 8 - Port popular și țesătură din zona Călatei

Huedinul și Clujul sunt nu numai centrele vieții economice și culturale ale Călatei ci și focarele determinante ale culturii populare, ale obiceiurilor și ale portului popular. Totuși în formarea portului, rolul acestor două centre cultural-economice este cu totul diferit. În timp ce Huedinul este centrul formării și dezvoltării portului tradițional din Călata, este și mijlocitorul dinspre Huedin al vechilor piese de îmbrăcăminte ale ținutului Călatei, cât și centrul independent călăuzitor al popularizării îmbrăcămintei orășenești, de o calitate cu totul nouă.

În afară de factorii arătați mai sus, în formarea evolutivă a portului au jucat întotdeauna un rol important: cusătoreasa, meșteșugarul și meseriașul care confecționau diferite piese ale portului. Portul actual din ținutul Călatei este caracterizat prin amestecul dintre portul tradițional și piese noi orășenești. Acest proces începe aproximativ de la primul război mondial, adică o dată cu transformarea economiei naturale în economie de schimb și cu separarea producției manufacturiere, de mică producție. Acesta este momentul când industria casnică începe să decadă și locul ei îl ia mica producție de mărfuri și meserii și apoi se întărește și cucerește teren producția capitalistă. În mod

treptat produsele fabricate preiau rolul și locul pieselor de îmbrăcăminte produse de mica industrie, și prin aceasta de schimbă nu numai materia de bază a îmbrăcămintei, ci însăși croiul, compoziția, modul de purtare și ornamentația ei. Piesele îmbrăcămintei s-au format și s-au preschimbat împreună și simultan, influențându-se reciproc, până când, străbătând numeroase transformări și-au găsit - în parte își mai caută și azi - locul definitiv în port.

Numai ținând seama de acestea putem înțelege de ce dispariția unei piese de îmbrăcăminte a atras după sine ieșirea din uz a alteia, respectiv transformarea ei. Amintim numai un exemplu: cizmele au ieșit in uz, iar locul lor l-au luat bocancii. Se potrivesc oare la bocanci izmenele largi? Nu. De aceea nici izmenele largi n-au mai fost purtate, indiferent dacă exista sau nu materialul necesar confecționării lor. Ieșind astfel din uz și izmenele largi, locul lor e ocupat de pantaloni. Se potrivește șorțul la pantaloni? Nu. Șorțul deci nu-și mai are locul în îmbrăcăminte, indiferent dacă poate sau nu să fie procurat, și așa mai departe.

Prin urmare portul actual din ținutul Călatei se află într-un proces de destructurare. Populația nu a rupt definitiv cu portul tradițional ci se străduiește să îmbine noul material cu vechile forme. Acest proces a avut drept rezultat ieșirea definitivă din uzul portului a unor piese tradiționale care se mai păstrează doar ca obiecte de muzeu în lăzi și sertarele scrinurilor (de ex: țundra sau sumanul, cizmele roșii etc.). Altele însă rămânând în uz, au făcut loc pieselor mai noi: astfel de exemplu în locul cămășii de altiță (cămașă brodată la umăr) se răspândesc treptat camizolele și bluzele, dar sunt purtate în același ansamblu de piese al îmbrăcămintei în care a fost purtată și cămașa cu altiță.

În ceea ce privește îmbrăcămintea formată din amestecul portului tradițional cu cel nou orășenesc, trebuie să stabilim ca regulă valabilă pentru întregul ținut al Călatei, că portul tradițional se poartă la marile sărbători (confirmare, împărtășanie, etc.) și la ocazii excepționale (nuntă, botez, concursuri de dans, spectacole), iar îmbrăcămintea cu caracter orășenesc se poartă în zilele de lucru și la sărbătorile obișnuite (duminicile).

Portul femeiesc la marile sărbători variază după vârstă și ocazii. Deosebirea în ambele cazuri se manifestă prin alegerea culorilor pentru ornamentele aplicate și prin purtarea sau ne purtarea anumitor piese de îmbrăcăminte.
Ca și în alte părți, și în ținutul Călatei, tineretul preferă culorile mai vii și un port mai bogat, mai divers, compus din mai multe piese de îmbrăcăminte, iar vârstnicii înclină spre culorile mai închise și au o garderobă mai puțin variată.

Caracteristic portului tuturor vârstelor e cămașa scurtă și largă, împodobită cu ornamente în fir colorat, cu crețuri sau fără crețuri, care, pe vreme caldă se poartă fie singură - sau de cele tinere pe un laibăr fără mâneci - fie cu un pieptar de piele brodat, purtat deopotrivă de toate vârstele.

De la primul război mondial locul cămășilor largi a fost ocupat succesiv de camioanele și bluzele orășenești, care predomină în îmbrăcămintea de duminică a tuturor vârstelor. Pe vreme răcoroasă, femeile tinere poartă un pieptar cu dantelă căptușit și tivit cu blană sau, ca și femeile vârstnice, un veston haină) de flanelă albastră, împodobit cu mărgele sau broderii: "bujka".

Fig. 9 - Portul popular din zona Călatei

Dintre fuste trebuie să relevăm ferșingul de jolj, fusta albă des încrețită a tinerelor și "muszuj"-ul (sau "bagazia"), semi fusta care se poartă cu poală în spate, băgată în brâu. Aceasta din urmă e piesa cea mai pitorească și mai caracteristică a portului din Călata. Amândouă aceste fuste, pe care le putem socoti tradiționale, au fost treptat înlocuite, de la începutul secolului nostru,

cu felurite alte fuste. Peste fuste, după ocazii, femeile tinere și cele în vârstă purtau diferite șorțuri (fig. 8); șorțul cu panglici și cel brodat cu legături sunt caracteristice azi, după cum cel din postav tivit cu dantelă roșie din Trascău, șorțul cu dantele, era caracteristic portului secolului trecut.

Încălțămintea de sărbătoare a femeilor din Călata până prin anul 1920 era cizma roșie (fig. 9), cu carâmbul moale și cu botul ascuțit, în locul ei, azi se poartă cizma neagră, în unele locuri cu carâmbul încrețit. Fetele în general își poartă părul împletit într-o singură cosiță; ele mai poartă pe cap parta cu mărgele și panglici sau o basma de lână cu motive pestrițe. O basma asemănătoare, dar mai mare și cu ciucuri, poartă pe braț când se duc la biserică (fig. 10).

Femeile mai în vârstă își acoperă părul răsucit în coc cu o basma de culoare închisă. Cu cincizeci de nai în urmă, capul tinerelor neveste era împodobit, un an-doi după cununie, cu o scufiță multicoloră și cu bariș, un văl fin brodat, numit “dulandlé “.

Portul bărbaților e mai simplu fără a fi mai puțin caracteristic. Printre piesele portului de sărbătoare găsim cămașa scurtă, fluturândă, fără guler, izmenele largi, încrețite cu șorț sau iarna cioarecii albi din postav țesut casnic, purtați de bărbații de toate vârstele (fig. 8). Peste cămașă flăcăii îmbracă un pieptar lung din piele, brodat pestriț sau buici albastre, acestea din urmă fiind purtate și de bărbații mai învârstă.

Fig. 10 - Portul popular din zona Călatei

Țundra sură, în secolul trecut era purtată și de bărbați. În locul acesteia un timp s-a purtat una dintre cele mai pitorești piese din portul bărbaților, împodobită cu ornamente aplicate “szur-ul” (fig. 11). Încălțămintea bărbaților este cizma neagră cu carâmbul terminat într-un arc în acoladă cu vârful în jos. Pe cap se poartă pălărie de postav și căciulă din blană de miel.

Din îmbrăcămintea actuală lipsesc: cămașa fluturândă, izmenele largi, țundra, sumanul și cioarecii; în locul lor au apărut piese confecționate după model orășenesc: cămașă mai strâmtă cu guler și manșetă, curta de piele vopsită maron și pantalonii de cizmă din stofă.

Fig. 11 - “Szur-ul” din zona Călatei

7.3. Găteala capului și a părului[27]

Un aspect foarte important în conturarea portului popular specific zonei Călatei, îl are ornamentația folosită pentru găteala capului. La fel de important, în special în rândul femeilor este și aspectul elegant de modul în care acestea își piaptană părul și cum îl poartă, fiecare aranjament semnificând altceva. Dintr-un simplu aranjat de păr putem să ne dăm seama de starea civilă a unei femei, de vârsta ei, etc.

Fetele mari, până la măritiș, poartă părul împletit într-o singură cosiță, "egytyikas" (fig. 12). Alături de părul strâns într-o cosiță este în curs de răspândire și portul părului împletit în două cosițe, "kettyikas". Fetele mari pun la rădăcina cosiței unice un pieptene în formă de semicerc (fig. 12)

Fig. 12 - Exemplu de găteală a capului din zona Călatei

[27] JENO NAGY, *Portul popular maghiar din ținutul Călatei,* Caiete de artă populară, Editura de stat pentru literatură și artă, pp. 10-12

La capătul cosiței - fie una sau două - în zilele de lucru se împletește o panglică îngustă, de o singură culoare care se leagă în fundă. Este preferată panglica roșie. Culoarea panglicii este aleasă întotdeauna în așa fel, încât să se potrivească cu culoarea fustei: să nu fie la fel, dar nici în discordanță cu culoarea acesteia, de ex: la fustă roșie, panglică albă, la fustă albă, panglică roșie etc. În zilele de sărbătoare fetele își împodobesc părul cu o panglică lată, înflorată. Panglica trebuie să fie lungă încât să ajungă până la marginea de jos a fustei. O fată are în medie 10-12 panglici de lățimi și culori diferite.

Până la măritiș fetele poartă părul lăsat în jos. Trecerea în rândul femeilor măritate se vădește prin pieptănătura în conci, adică prin răsucirea părului în coc. Răsucirea părului în coc se face pe cercul numit "kontykarika". De la măritiș și până la sfârșitul vieții sale, femeia va purta părul în conci. Femeile mai în vârstă întrebuințează în loc de "kontykarika" (cercul pentru fixarea conciului) acul de fixat cocul numit "Kontytu". Locul cocului pe cap diferă uneori de la sat la sat.

În funcție de satul din care provin, diferă și locul pe cap ale femeilor. În aria inferioară a Ținutului Călatei, se poartă cocul situat în partea cea mai de sus a capului, pe creștet. În satele care sunt situate undeva mai aproape de Cluj, cocul coboară, purtându-se undeva mai jos, după creștet.

După primul război mondial, în rândul femeilor măritate a început răspândirea treptată a cocului rotund sau cununa superioară, care în aria superioară a apărut pentru prima dată la Huedin.

În ceea ce privește năframele, cea mai răspândită este "keszekeno", pe care fetele o poartă în zilele de lucru numai la muncile câmpului sau pe timp mai rece; iar femeile măritate o poartă mereu. Basmaua de lână, pentru zilele de sărbătoare este de diferite culori, înflorată (cu trandafiri, buline sau fructe); femeile în general au mai multe basmale de lână. Basmaua femeilor în vârstă are o singură culoare, închisă. În zilele de lucru ea se înnoadă pe ceafă, iar în zilele de sărbătoare, sub bărbie.

Un element cu totul aparte, este parta (fig. 13) podoaba de cap a fetelor mari pentru duminică dimineața. Numele său provine de la materialul din care este realizată. Există de asemenea și parta cu mărgele. Aceasta se primește marcând momentul confirmării și se primește împreună cu năframa cu ciucuri, pe care o poartă pe braț.

Parta este făcută dintr-un cerc de carton lat de 6-9 cm, îmbrăcat cu o căptușeală albastră sau roșie, împodobit cu mărgele albe în formă de melcișori

de diferite mărimi, cu fluturi colorați, cu mărgele mărunte “de argint” și cu mărgele lunguiețe. Lățimea ei s-a schimbat de-a lungul vremurilor: mai demult era de 2-3 degete, iar azi, în unele locuri, de poartă lată de 10-15 cm. În spate, parta este împodobită cu panglica partei prinsă de marginea de sus.

Fig. 13 - Parta

Odată cu măritișul, când părul e strâns în coc, parta este înlocuită cu scufia, dantela și vălul “dulandle”, fiecare fiind împodobit cu broderie de diferite culori, respectiv cu panglici. Împreună cu parta se poartă pe braț, împăturată în două, basmaua de mână cu ciucuri de lână, înflorată, pe fond verde sau alb.

La bărbați portul părului este mai simplu decât la femei. În secolul trecut se purta în mod obișnuit părul lung, însă acest obicei a dispărut după cel de-al doilea război mondial. În prezent, bărbații își tund părul cu mașina de tuns, asemenea bărbaților de la oraș, tinerii și-l aranjează “în frizură”, flăcăii de preferință poartă cărarea pe partea stângă, flăcăiașii îl tund complet cu mașina, iar vârstnicii îl poartă foarte scurt.

Mustața este încă destul de răspândită, mai ales în rândul bărbaților mai vârstnici.

În ceea ce privește acoperământul capului la bărbați și aici lucrurile sunt cu mult simplificate față de femei. Aceștia poartă pălării și căciuli din blană de miel. Se purtau mai multe variante de pălării, cea mai veche fiind cea cu

borurile înguste și întoarse în sus. În prezent, cel mai răspândit model de pălărie purtat de țăranul din Țara Călatei este așa-numita "pălărie cu fundul tăiat", cu calota ovală și turtită longitudinal. Răspândirea acesteia a avut loc imediat după primul război mondial, până atunci fiind cunoscută pălăria "pariziană", cu fund rotund și turtit, pe care în prezent o poartă doar bărbații mai vârstnici. Culoarea pentru aceste tipuri de pălării este preponderent neagră, dar se regăsesc pe alocuri și modele de culoare maron sau verde deschis.

Pe timpul verii, în locul pălăriei de postav, se poartă pălăria de paie, atât de femei cât și de bărbați. Femeile au adoptat acest obicei cu precădere în ultimele decenii, preferând mai ales două tipuri: cu calotă mică, purtată în comunele de pe cursul Nadășului și cu calota mare, purtată în celelalte comune. Această pălărie se confecționează cu borurile lăsate în jos. Cealaltă intră pe cap și, după forma capului, poate fi lunguiață sau rotundă. Prima este preferată de tineri, cealaltă de vârstnici.

Ca podoabă pentru pălăriile de paie servesc "dantela" și "rețeaua" împletite din paie, care la pălăriile femeilor se cos pe marginea borului, iar la bărbați în locul panglicii.

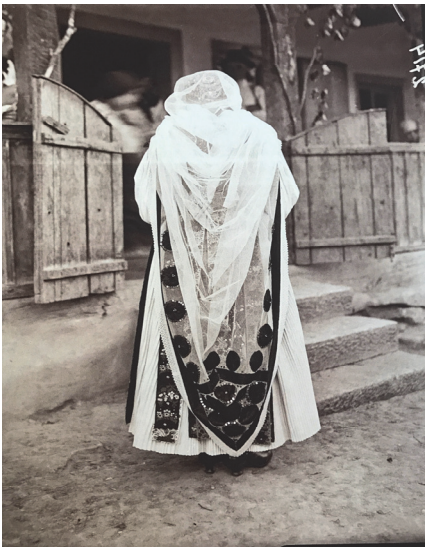

Fig. 14 - Mireasă învelită cu năframa de tânără nevastă, Petrinzel, 1931

Fig. 15 - Nuntă, femei ducând cinstea, Stana, 1929-1930

Iarna, bărbații poartă căciulă neagră, în general cu vârful turtit (fig 16). În rândurile tineretului, începând cu anul 1944, s-a răspândit căciula turtită de jur împrejur (căzăcească).

Fig. 16 - Nuntă, În drum spre casa mirelui, Stana 1926

Fig. 17 - Port popular festiv din Zona Țării Călatei

Portul popular specific zonei se leagă de momentele cheie din viața sătenilor, mai exact de partea feminină, de pregătitul fetelor pentru măritat (fig. 14, fig, 15) la români și de pregătitul fetelor pentru nafură, care oarecum marca același moment și la maghiari. Pentru că portul din acele locuri era unul foarte bogat în ornamentații, costurile pentru un port de acest fel implica și o serie de cheltuieli destul de mari pentru întreaga familie. Astfel, părinții care aveau fete în jurul vârstei de 16 ani, momentul când acestea trebuiau pregătite pentru nafură, erau puși în situația de a vinde ce aveau pe lângă casă, iar dacă banii nu erau suficienți, aceștia vindeau chiar și pământuri. Doamna Elisabeta, soția preotului din Petrindu ne-a dezvăluit că localnicii au avut de plătit un preț mare pentru portul lor sofisticat, astfel ajungând oarecum la situația în care fiecare familie avea doar câte un singur copil, nedorindu-și mai mulți din imposibilitatea susținerii financiare a obiceiurilor, lucru care a dus și la o scădere a populației locurilor.

Acest obicei al pregătirii fetei pentru Nafură s-a păstrat mult mai bine în satele omogene, unde nicio mamă nu se lăsa celeilalte, dorindu-și ca portul fiicei lor să fie cel mai frumos, respectiv cel mai bogat în ornamente, așadar și cel mai scump. Se spune că veșmântul acestor locuri cuprinde toate florile și culorile câmpului (fig. 17) lucru ușor de remarcat la o primă interacțiune cu un veșmânt din zona Călatei. Totul era produs din mâinile localnicelor pricepute, astfel fiecare proces în parte avea oarecum câte o persoană specializată.

De exemplu, ornatul șorțurilor se făcea de către o doamnă din Almaș, care era renumită pentru îndeletnicirea sa și care făcea acest lucru pentru întreg ținutul Călatei. De asemenea, spălatul porturilor și apretatul acestora era o îndeletnicire aparte, pentru că era un proces complicat, datorită complexității porturilor, în special a mânecilor bufante, cu multe pliuri, care trebuiau să aibă o anumită forma la îmbrăcare. Așadar, acest lucru îl făcea cu foarte mare pricepere o doamnă din Tetiș, unde se duceau la spălat toate porturile din zonă, un fel de curățătorie a zilelor noastre.

În momentul pregătitor pentru Nafură, fetei i se punea pe cap *Parta,* lucru care simboliza că *fata este de vânzare,* iar tradiția locului spune că atâta timp cât fata poartă *Parta,* aceasta este cinstită. Această *Parta,* pe lângă simbolistica aparte pe care o avea, era un obiect vestimentar deosebit, asemănată cu o coroană cu un voal reinterpretat, purtată pe vârful capului și era și destul de grea datorită ornamentației bogate, în special a mărgelelor, care cu timpul au crescut ca număr, îngreunând-o și mai tare. Odată cu *Parta* au apărut tot mai multe porturi ornamentate din belșug cu mărgele, în special în zona satelor Nadăș, Inuc, unde acest obicei încă se mai păstrează. Motivul pentru care porturile au devenit din ce în ce mai grele este faptul că mărgelele

au început să se manufactureze și să se găsească destul de ușor în comerț, lucru care a ușurat oarecum munca femeilor în producerea veșmintelor și alegerea lor în a utiliza din ce în ce mai multe mărgele pe post de ornament (fig. 18) În zona Alszeg (Ținutul Călatei de Jos), acest obicei nu mai este la fel de bine păstrat, astfel s-au păstrat porturile vechi. Un alt element important al portului, era un fel de colier, care se lega în față și cobora ca o coadă care se termina într-un ciucure pe spate, ciucure care trebuia să bată cizma la mers.

Fig. 18 - Parta ornamentată bogat cu mărgele

Cămașa (fig. 19) avea cusut în zona gulerului un loc prin care se introduceau firele care legau acest ornament (fig. 19), care pe lângă rolul său estetic, impunea și o anume ținută în momentul îmbrăcării portului, respectiv spatele drept, capul sus și mersul elegant.

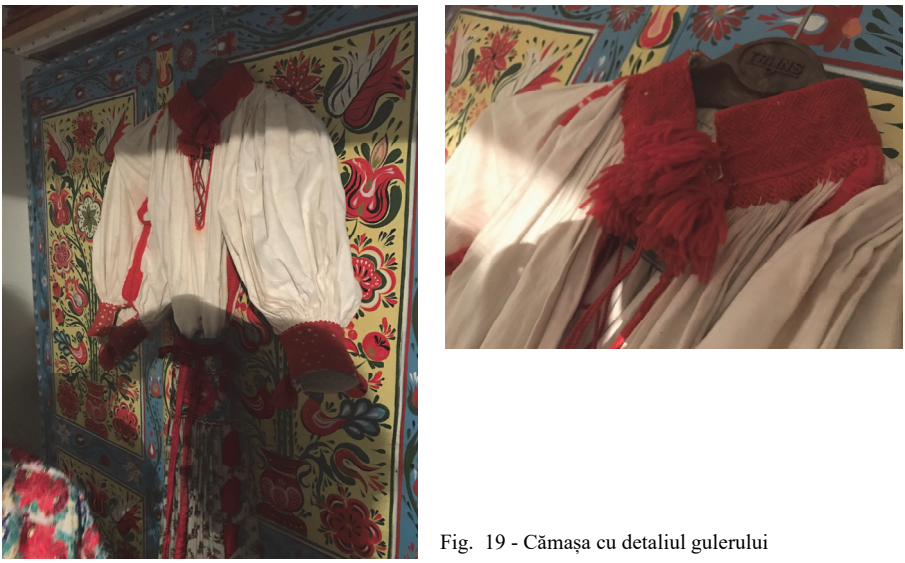

Fig. 19 - Cămașa cu detaliul gulerului

Ocupațiile sătenilor erau cele legate de agricultură, însă din cele mai vechi timpuri era o vorbă care spunea că ziua se ocupau cu aratul, iar seara cu jocul, lucru care a dus la o dezvoltare a costumelor de joc. Practic, existau costume pentru fiecare moment caracteristic, fiecare sărbătoare și tradiție locală. Totuși, cel mai caracteristic port al zonei, este cel de iarnă, care, la femei avea catifea pe dos, iar colțurile fustei se ridicau în așa fel încât să se observe acest detaliu.

7.4. Cusăturile de la Călata[28]

Un pion important în refacerea identității locale îl au și cusăturile (fig. 20, fig. 21), deja renumite de pe aceste meleaguri. Astfel, punctul de la Călata și broderia írásos (fig. 22) au devenit din ce în ce mai cunoscute și cu ajutorul unor etnografi, care le-au prezentat în lucrările lor, care au început să apară

[28] BURGHELE CAMELIA, *"Țăranii de ieri şi de azi. Dinamica peisajului cultural pe Valea Almaşului*, Editura Caiete Silvane, Zalău, 2017, pp. 56-58

undeva las fârșitul secolului al XIX-lea. Practic, de-a lungul timpului, au fost și sunt un factor important care a adus la dezvoltarea economică a zonei. Câțiva dintre etnografii care au studiat și au publicat lucrări cu privire la cusăturile din Țara Călatei, sunt: Gyarmathy Zsigáné, Jankó János, Malonyiai Dezső, Kónya Gyuláné Schéfer Teréz, Vincze Zsebe Kata. În anul 1885, Gyarmathy Zsigáné, administratorul contelui Bánffy, a prezentat în cadrul unei expoziții naționale anuale, o cameră din Țara Călatei, punând un accent deosebit pe partea de țesături.

Fig. 20 - Mama meșterului din Jebucu, țesând în prispa casei, 2018

Fig. 21 - Dulapul cu țesături păstrate din generație în generație, din Casa frumoasă, casa meșterului din Jebucu, 2018

A expus chiar țesături autentice, vechi de câteva generații, deși era o perioadă în care încet, încet, locul acestora era luat de textilele de o factură mai modernă. Fiindcă la data expoziției, femeile nu mai coseau, obiectele expuse au fost scoase de pe fundul *lăzilor cu lalele.*

Expoziția a fost un real succes pentru călățeni. Succesul a fost impulsul care a pornit o adevărată revoluție meșteșugărească și de industrie casnică. După expoziție, soția lui Gyarmathy Zsigma a făcut apel la toate femeile, de toate vârstele din Ținutul Călatei și a pornit o mișcare fără precedent. Femeile au început să țeasă din nou Fodorvász (pânză încrețită de cânepă, din care se făceau cămășile pe care putea fi cusută broderia de Călata), au prins din nou să *scrie* modele de cusături, să coasă fețe de masă, ștergare, draperii.

Fig. 22 - Broderia írásos -

Meșteșugurile bărbătești au fost revigorate și ele. Sculptorul porților, al streșinilor, pictatul mobilelor, al obiectelor de uz casnic, al uneltelor, confecționarea jucăriilor, au prins avânt.. Astfel, la începutul secolului al XX-lea, Etleka (fig. 23) a reușit să aducă în atenția lumii produsele de Călata. În acea perioadă turismul nu era atât de promovat, însă ea a lucrat și pentru dezvoltarea acestei ramuri, prin faptul că scria scrisori prin care descria produsele din Țara Călatei și le trimitea muzeelor, diverselor centre comerciale, caselor de mod, bazaruri, magazine, consignații, însoțite de imagini și liste de prețuri. Scrisorile sale ajung să fie răspândite în toată Europa, comenzile începând să curgă de peste tot. Astfel, produsele realizate de către localnicii din Țara Călatei au ajuns și în mâinile femeilor din casa de Habsburg, care au decorat trei camere cu textile de la Călata. De asemenea, soțiile politicienilor din Ungaria au cumpărat obiecte cusute cu írásos. Până

și moștenitoarea tronului Angliei a avut printre zestre piese provenite din Țara Călatei. Prin munca și devotamentul său care nu s-au oprit aici, ci au continuat prin publicarea a șapte romane, 124 de eseuri și alte zeci de articole, studii, povestirii, prin organizarea taberelor de pictură din Țara Călatei s.a.m.d. Nu degeaba a fost supranumită *Doamna Călatei.*

Fig. 23 - Hóry Etleka, supranumită Doamna Călatei

Studiul din 1892 a lui Jankó János este unul dintre cele mai complexe studii realizate despre Ținutul Călatei, studiu care abordează oarecum toate aspectele de interes pentru cercetarea în cauză, dar în vremea respectivă. Astfel, se abordează probleme ce țin de arhitectură, obiceiuri, tradiții, îmbrăcăminte, modul de viață al țăranilor care populau aceste zone la momentul scrierii lui. Malonyiai Dezső este autoarea unui volum etnografic despre cusăturile de la Călata, în special despre broderiile írásos, care conține fotografii, descrieri și desene de modele. Acest volum a fost publicat în anul 1907 și este de asemenea scris tot în limba maghiară, fiind unul dintre volumele de reper pentru prezentarea etnografiei maghiare din această zonă.

Imediat după Primul Război Mondial, tradiția cusăturilor de la Călata a fost puțin dată uitării, oamenii concentrându-și atenția spre alte direcții, însă și în această perioadă s-au găsit oameni care au reușit să le aducă în față. Unul dintre aceștia este soția pastorului din Văleni, comuna Călățele, Kónya Gyuláné Schéfer Teréz, care a început să colecționeze textile cu modele cusute, creează ea însăși noi modele prin desenarea lor și mai apoi prin faptul

că le dădea femeilor care brodează, să le brodeze pe pânză de cânepă sau bumbac. De asemenea execută și desene după picturile tavanelor casetate ale bisericilor reformate din zonă. Munca sa a fost dusă mai departe timp de mai bine de 50 de ani de către Vincze Zsebe Kata, care a rescris și a redifuzat modelele preotesei. Copierea modelelor nu era un lucru agreat de cele care le "scriau", astfel o mare parte dintre acestea s-au pierdut. Modelele preotesei încă supraviețuiesc, pentru că înaintea morții lui Vincze, acesta a permis copierea lor de către alte cusătorese.

Odată cu cel de-al Doilea Război Mondial, din nou s-a schimbat prioritățile în activitățile locuitorilor din această zonă, astfel cusăturile căzând din nou într-un con de umbră, alături de sculptatul porților. În prezent, cusătoresele care realizează diverse textile brodate pentru vânzare, le execută pe materiale de o calitate mai slabă și cu o bogăție ornamentală mai redusă, pentru a le realiza mai repede, acestea nepresupunând atât de multă muncă.

7.5. Punctul de la Călata

Punctul de cusătură în relief, asemănător festonului, este folosit la decorarea obiectelor tactile pe baza unui model desenat (fig. 24): haine de sărbătoare, fețe de masă, perne decorative, draperii, păretare în bisericile reformate, coperți de Biblii. Punctul și modelele, decorațiile nu sunt numite niciodată *broderie*, ci *cusătură scrisă - kalotaszegi írásos varrotas* sau simplu *írásos.*

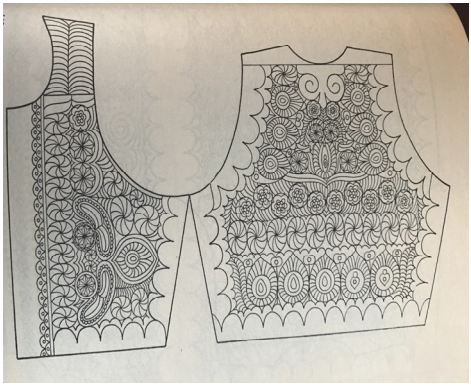

Fig. 24 - Model desenat de broderie

Inițial, cu modelele din care a fost creată ornamentația de Călata erau executate pe mânecile cămășilor fetelor care luau parte la ceremonia confirmării ca membru cu drepturi depline în biserica reformată. Cusăturile

sunt monocromatice. Modelele pot fi albe, roșii, mai nou portocalii, albastre, în funcție de obiectul decorat ori de vârsta femeii care le întrebuințează. Broderia de pe mânecile cămășilor femeilor era cusută cu o tehnică diferită, pe modele mai mici scrise, desenate pe materialul cămășii - un material mai viguros care rezista șnururilor de broderie, cusute dens, bătut, care acopereau practic pe fiecare milimetru. Modelele erau desenate fiindcă textura neregulată a pânzei nu permitea cusături care presupuneau numărarea firelor. Cusătura este cu atât mai valoroasă, cu cât este mai densă.

Cel mai răspândit obiect textil decorat cu punctul de Călata este păretarul din bisericile reformate calvine (fig. 25), care pe lângă modele, cuprinde versete din Biblie. Aceste păretare sunt dăruite bisericii de părinții tinerilor care trec de catehizare și dau examenul prin care primesc confirmarea de membrii ai bisericii, deci pot lua *Cina Domnului.*

Fig. 25 - Biserica reformată din Sfăraș

Doamna Călatei, Hóry Etleka nu a fost nici prima nici ultima care a realizat potențialul economic existent în această zonă. Activitatea începută de ea a dezvoltat-o Molnar Irma, la începutul anilor 2000, care revigorează această tehnică de broderie și repune bazele unei industrii casnice locale. Ușor, ușor se redeschide interesul lumii maghiare și nu numai pentru textilele care poartă marca punctului de Călata. Reîncepe reconstruirea unei identități locale bazate pe marketing.

Punctul de Călata înseamnă azi pentru Jebucu și satele din jur:

- servicii sociale: Casă de copii, școală, cămin de bătrâni.

- Locuri de muncă: moară, brutărie și punct de desfacere, grădină de legume, cultură de cereale, fermă de animale.

- Cultură: tabără de pictură, întâlniri ale echipelor de dansuri, parade ale costumului popular.

- Atragere de turiști din toată lumea.

Capitolul VIII. PERSONALITĂȚI ȘI EVENIMENTE MARCANTE ALE VREMII

8.1. Onisifor Ghibu

Profesorul Onisifor Ghibu (fig. 8.1.1.) a fost și rămâne una dintre marile personalități ale culturii românești, un adevărat intelectual român care și-a dedicat întreaga viață și activitate binelui public, țării pe care a slujit-o cu cea mai mare credință și loialitate.
S-a născut in Ardealul istoric, în comuna Sălișteˆ (Jud.Sibiu) la 31 mai 1883 într-o familie de țărani meseriași. Școala primară a urmat-o în satul natal, apoi a frecventat cursurile gimnaziale la Sibiu și Brașov.

”Și-a desăvârșit pregătirea in pedagogie, filozofie, istorie și filologie la Universitatea din București și apoi în străinătate la Universitatea din Budapesta, Strassbourg și Jena, la ultima a obținut și titlul de doctor în pedagogie. Încă din tinerețe O.Ghibu și-a manifestat latura sa naționalistă și patriotică, a luptat pentru apărarea învățământului românesc, a ortodoxismului, pentru libertatea națională.

Fig. 26 - Onisifor Ghibu

S-a implicat în lupta pentru Unirea Basarabiei cu România din anul 1918 alături de românii basarabeni ca: Vasile Stroescu, Ion Inculet, Pantelimon Halippa.

În perioada 1918-1945 O.Ghibu a desfășurat o bogată activitate atât pe plan politic cât mai ales pe plan didactic în calitate de profesor universitar de pedagogie la Universitatea din Cluj.

În timpul regimului comunist (1945-1989), profesorul O.Ghibu a simțit presiunea regimului totalitar ca și alți intelectuali democratici români.
A fost primul profesor de la Universitatea din Cluj care a fost demis din viața universitară. A suferit prigoana comunistă în lagărul de la Caracal, a fost mereu supravegheat de către organele de securitate din orașul Sibiu unde a locuit până la sfârșitul vieții.

O.Ghibu a scris peste 1000 de articole cât și cărți de referință.
Profesorul Onisifor Ghibu a fost și rămâne un adevărat om al școlii românești, un demn urmaș al lui Gheorghe Lazăr. S-a stins din viață la 31 octombrie 1972 la Sibiu, unde se află și mormântul sau."[29]

Fig. 27 - Grup de imagini cu proprietatea lui Onisifor Ghibu, 2017

[29] DRĂGHICI Adriana, *Despre Onisifor Ghibu, link:* http://onisifor-ghibu.ro/DespreOnisiforGhibu.html *accesat la data: 02.03.2018*

Fig. 28 - Grup de imagini cu proprietatea lui Onisifor Ghibu, 2017

Fig. 29 - Grup de imagini cu proprietatea lui Onisifor Ghibu, 2017

“La mai bine de șapte decenii de la planurile profesorului ardelean, Stana de astăzi este doar un sat cu peisaje încântătoare de la granița Sălajului cu județul Cluj, unde fosta proprietate de vară a lui Onisifor Ghibu, acel "colț de rai" ce se dorea a fi transformat în așezământul de regenerare a intelectualității române, este doar o ruină.

Situată la limita cu județul Cluj, la o aruncătură de băț de Ciucea lui Octavian Goga, Stana este accesibilă mai degrabă venind cu trenul pe ruta Cluj-Napoca — Oradea, sau pe șosea dinspre Huedin. În Sălaj, căile care leagă centrul de comun Almașu cu micul sat unde trăiesc puțin peste o sută de suflete sunt doar drumuri de pământ și piatră. Oricare ar fi calea de acces, frumusețea locurilor răsplătește din plin curiozitatea și răbdarea călătorului care se aventurează în locurile care în perioada interbelică l-au fermecat pe Onisifor Ghibu și l-au determinat pe arhitectul Kos Karoly să renunțe la un post la Universitatea de Arte și Design din Budapesta pentru a se stabili aici.

Nicăieri în lume nu e mai bine ca în liniștea de aici, pe care n-o întrerup decât trilurile de privighetori, zumzetul albinelor, săgetatul prin văzduh al rândunelelor și, din când în când, câte un tren care duce bogățiile țării spre Apus sau se întoarce cu vagoanele goale. Și verdele acesta tânăr și florile care țâșnesc din pământ și din pomi și șopotul pârâului guraliv ca nicicând până aici, spunea, în 1938, Onisifor Ghibu.

Profesorul universitar ajunsese la Stana dintr-o pură întâmplare. Cunoscutul medic clujean Iuliu Hațieganu îi recomandase pentru unul din fii săi, ce avea probleme de sănătate, să meargă vara *la aer*, într-o *foarte potrivită stațiune climaterică, foarte apreciată înainte de război, puțin cunoscută astăzi de români*, micuța localitate din Sălaj.

Întâmplarea a făcut să se poată găsi acolo o proprietate convenabilă, cu o casă încăpătoare în mijlocul unui hectar de teren — dezvoltat în scurt timp până la două hectare, care în 1927 a devenit prima și ultima proprietate pe care părinții au avut-o în toată viața lor (fig. 27) Transformată în scurt timp într-un mic colț de rai, prin organizarea tatălui și munca întregii familii, proprietatea din Stana a fost locul de petrecere a tuturor vacanțelor de vară începând din 1927 și până la 1940 când, spre disperarea noastră, a căzut sub stăpânire maghiară în urma Diktatului de la Viena, preciza, în 2008, Mihai Ghibu, fiul profesorului, într-o comunicare prezentată la *Zilele Ghibu*, la Chișinău.

Imediat după ce a cumpărat proprietatea, plătind pentru ea 100.000 de lei, Onisifor Ghibu a trecut la ample lucrări de amenajare a grădinii, cerând sprijinul unui specialist de la Grădina Botanică din Cluj, casa fiind din nou reabilitată în 1935. Încetul cu încetul, domeniul familiei Ghibu a ajuns să fie unul cu o importantă livadă de pomi fructiferi, viță-de-vie, grădină de legume și chiar cultură de cânepă din care se făceau diferite țesături în casă. Planurile intelectualului născut la Sibiu dar îndrăgostit iremediabil de Stana nu s-au rezumat însă la proprietatea familiei, ci vizau întreaga localitate, în 1936 constituindu-se Comitetul Oficiului Local de Cură și Turism al stațiunii climaterice Stana, din care făceau parte, printre alții, Onisifor Ghibu și arhitectul Kos Karoly.

Zilele acestea am tors mai departe firul proiectelor mele privitoare la dezvoltarea Stanei, ca sat-model, mergând până la crearea unei Stane noi, prin adăugirea, la cea de astăzi, a unei puternice colonii de intelectuali

români recrutați în prima linie dintre elementele Universității și rudeniilor din Cluj. Preconizez nu numai un Predeal românesc aici, ci și un fel de Vălenii de Munte ardelean, în felul său mai solid decât cel din Prahova, care prea e legat de o singură persoană, încât, când aceea nu va mai fi, să mai poată însemna ceva deosebit. Aș vrea să se facă aici o mare operă a generației de astăzi, pe temeiul ideii cooperatiste, care să creeze și ceva nou și mare, și care să transforme și fizionomia generală a satului de astăzi. (...) În cadrul acesta mare, pe care eu l-am prelucrat în gând și pe hârtie, până în cele mai mici detalii, Așezământul meu ar avea un rost măreț de regenerare a intelectualității române, robită astăzi, până în măduvă, de parvenitismul hațegănesc, afirmă Ghibu în 1939, în *Cronica Stanei mele*.

Din păcate, toate intențiile acestuia s-au năruit în 1940, odată cu Diktatul de la Viena. "În timpul ocupației maghiare casa a fost transformată — după spusele localnicilor, confirmată de starea în care a fost găsită după 1944 — în grajd pentru vite. Ea a fost adusă în stare de utilizare de către conducerea șantierului CFR, care s-a instalat în ea în timpul reparațiilor făcute la tunelul aflat în imediata apropiere, care fusese aruncat în aer la retragerea trupelor germano-maghiare. După desființarea șantierului casa a fost transformată în școală, până în 1972. Cu puțin timp înaintea decesului lui Ghibu casa a fost vândută unor localnici", spune Octavian Ghibu, unul din fiii săi.

În vara anului 2013, doar câțiva vișini încărcați de rod amintesc de livada de altădată a familiei Ghibu, casa ce putea adăposti în vremurile bune și 20 de invitați fiind lăsată pradă hoților, care nu s-au sfiit să fure sobele și să smulgă cablurile metalice din pereți. Pe unul din pereții exteriori zâmbește trist un afiș cu o imagine din Brașov, în vreme ce pe un alt perete stă atârnat un afiș cu Piața Palatului R.P. Române din București. În curtea neîngrijită sunt abandonați câțiva stupi, în vreme ce un fost coteț pentru găini și porci stă dovadă a preocupărilor de altădată. Un anunț postat pe internet de o agenție imobiliară din Cluj-Napoca arată că proprietatea ce include o casă cu opt camere, alături de o suprafață importantă de teren intravilan și extravilan, este scoasă la vânzare de actualul proprietar pentru suma de 150.000 de euro.

Stana a fost pentru Ghibu un colț de rai de care profesorul s-a despărțit în 1940 ca un mare îndrăgostit de iubita lui. *Mă duc repede până acasă (n.r. Stana) s-o mai văd o dată, să-mi iau rămas bun de la această mândrie și mângâiere a mea, să-mi mai văd o dată florile și pomii, să cărările, și pădurea, și verandele, și pârâul, și poenițele, și dealurile, să le strâng la sufletul meu și să mă îmbăt o dată de mireasma și culorile lui*, spunea la 1 septembrie 1940, Onisifor Ghibu.

Chiar dacă Stana pare să-l fi uitat, Ghibu trăiește astăzi prin liceele și străzile din mai multe orașe din România, care-i poartă numele. Personalitatea lui Onisifor Ghibu mai este rememorată astăzi doar de cei care au trăit alături de el, la Stana, în anii de dinaintea ocupației maghiare. Gheorghe Boboș, fiu al acarului din sat, actualmente profesor universitar de drept la Universitatea Dimitrie Cantemir, și-l amintește ca un om deosebit, cumsecade și apropiat de săteni."[30]

8.2. Kós Károly[31]

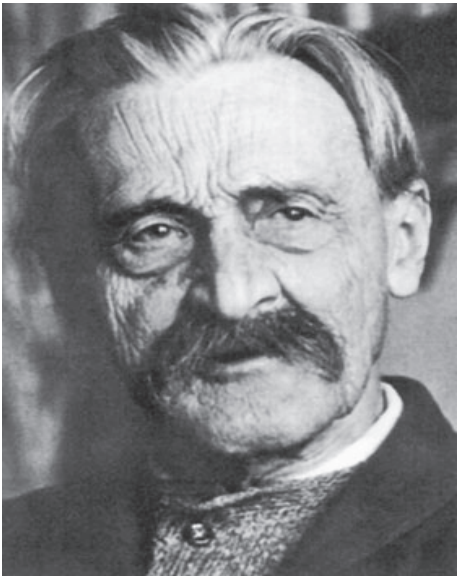

Fig. 30 - Kós Károly

Tot în Stana, la câteva sute de metri depărtare se află o altă casă a unui intelectual din perioada interbelică, pictorul și arhitectul Kos Karoly (fig. 30). Dacă despre casa lui Onisifor Ghibu își mai amintesc puțini, așa numita Casă a Ciorii, fostă reședință a arhitectului menționat, este trecută pe mai multe panouri indicatoare, atât în centrul satului, cât și pe drumul care vine dinspre Huedin (fig. 31). Arhitect ce a realizat planurile mai multor clădiri din

[30] https://jurnalspiritual.eu/reportaj-stana/ accesat la data de 08.11.2017

[31] http://arhitectura-1906.ro/2014/01/kos-karoly/ accesat la data de 03.09.2018

Budapesta, Cluj-Napoca dar și ale unor case în Stana, Kos Karoly a apreciat și el frumusețea locurilor, refuzând în 1918 postul de profesor la Facultatea de Arte din Budapesta pentru a rămâne în micul sat din Sălaj. Kos Karoly și Onisifor Ghibu au fost, de altfel, buni prieteni, arhitectul fiind cel care s-a ocupat de reparațiile din 1935 ale casei profesorului universitar.

Kós Károly a avut o prestigioasă carieră de arhitect, de peste 70 de ani, s-a născut în Timişoara în 1883 şi s-a stins la 93 de ani, în 1977, la Cluj.
Iniţial a studiat ingineria la Universitatea Tehnică din Budapesta, între anii 1902-1904, după care s-a transferat la secţia de Arhitectură, pe care a absolvit-o în 1907. După încheierea studiilor, a lucrat cu arhitecți cunoscuți ca: Moric Pogany, Dénes György și Géza Mároti, cu care a și participat la numeroase concursuri de arhitectură.

Opera lui Kós Károly trebuie privită în contextul celor doi factori majori, ce au influenţat Ungaria secolului al XIX-lea şi începutul secolului al XX-lea: pe de o parte, căutarea identităţii naţionale şi lupta pentru independenţă, iar pe de altă parte, procesul de reformă socială şi modernizare.

În acest context, îl regăsim ca o figură marcantă a mişcării „Fiatalok” (Tinerii), fondată în anul 1906, care avea ca scop crearea unei arhitecturi maghiare contemporane. Grupul a îmbrăţişat ideile „Art and Crafts” şi modelul mişcării naţionale romantice finlandeze (Lars Sonck), ce aveau să fie urmate de către tinerii arhitecţi şi artişti maghiari. Ardealul, ca și regiunea Karelia pentru arhitecţii finlandezi, a devenit sursă de inspiraţie pentru noul „Stil Naţional”. Kós Károly şi-a creat propriul stil, bazat pe studiul arhitecturii medievale şi populare maghiare, împletit cu tehnica clădirilor moderne şi a elementelor de Art Nouveau. De altfel, în anul 1908, Kós Károly a fost inclus în grupul arhitecţilor ce au reprezentat Ungaria la Expoziţia Internaţională de Arhitectură de la Viena.

Fig. 31 - Casa Ciorii, 2017

Cariera timpurie a lui Kós Károly (1904-1914) a făcut ca, la 30 de ani, arhitectul să aibă terminate unele dintre cele mai importante lucrări ale sale: Biserica romano-catolică din Zebegeny, Pavilioanele Grădinii Zoologice din Budapesta, Şcoala primară şi Grădiniţa din strada Városmajor, Budapesta, Muzeul Naţional Secuiesc din Sfântu Gheorghe şi Biserica Calvină din Cluj-Napoca (fig.32), biserică ce a sărbătorit anul acesta împlinirea a 100 de ani. Din cauza Primului Război Mondial, lucrări din aceeași perioadă, precum spitalul din Sfântu Gheorghe şi Casa Regală de Vânătoare, au rămas în fază de proiect.

Fig. 32 - Biserica Calvină, Cluj-Napoca

Kós Károly a marcat stilul arhitectural al Budapestei datorită noului său stil, în ciuda faptului că între anii 1908-1920 a proiectat şi executat puţine clădiri în capitala Ungariei. Un exemplu de referinţă este Grădina Publică Wekerle, unde Kós Károly a proiectat o parte din clădirile din scuarul central. Biserica reformată din Óbuda este un alt exemplu al influenței noului stil național maghiar în arhitectura budapestană.

În 1913 a construit, în același stil, o reședință lângă Cluj, la Stâna, pe care a numit-o Várjuvár (Castelul Ciorii)(fig.31). După ce s-a mutat în noua casă, a renunţat să mai facă proiecte în Budapesta şi s-a axat pe lucrări doar în zona Ardealului.

Fig. 33 - Biserica Greco-Catolica Stana, 2017

Apariţia stilului naţional românesc nu a fost trecută cu vederea de către arhitect. Kós Károly nu a respins stilul neobizantin, cu atât mai mult cu cât a studiat personal stilul bizantin în Istanbul. Kós Károly ar fi vrut să aprofundeze interesul său pentru arhitectura din est, în Rusia, dar, din cauza Primului Război Mondial, a făcut 2 ani de studii la Universitatea Turco-Maghiară, din Istanbul. În această perioadă, Kós Károly a studiat arhitectura bizantină a Istanbulului şi a publicat monografia Istanbul – Istoria arhitecturii. A observat atent moştenirea Bizanţului din cultura transilvană şi a descoperit posibilitatea unei interpretări transilvănene în proiectul pentru Catedrala Ortodoxă, competiţie în care a obţinut locul al II-lea. S-a implicat şi în proiectarea mai multor biserici româneşti în zona Călata (Kalotaszeg): în 1924 – Biserica greco-catolică din Stana (construită în 1927) (fig. 33), între 1924-1927 – cea din Petrinzel (1927) (fig. 34), în 1928 – cea din Ardeova

(1930). Biserica din Feiurdeni (1927-1928) este chiar varianta „micşorată” a proiectului catedralei ortodoxe din Cluj, cu care a participat la concurs. La Feleac, Cluj, a restaurat un edificiu medieval, lărgind şi, totodată, proiectând un turn.

Fig. 34 - Biserica reformată Petrinzel

Trebuie specificat că arhitectul a dat o importanţă deosebită patrimoniului cultural regional, în care se inserau proiectele sale, în majoritate biserici. Acestea au ţinut seama de peisajul cultural, prin referire directă la arhetipurile istorice, pentru păstrarea şi restaurarea unei arhitecturi istorice semnificative. Kós Károly s-a bazat direct pe logica funcţională şi structurală a caselor ţărăneşti.

Dar poate că un aspect mai puţin cunoscut al activităţii arhitectului a fost cel de reputat specialist în recunoaşterea şi salvarea valorilor etnografice transilvănene. Kós Károly a fost un pionier al protecţiei patrimoniului construit din Ardeal. Biserica de lemn românească din Turea, din secolul al XVIII-lea, expusă, în prezent, la Muzeul Satului „Dimitrie Gusti” din Bucureşti, încadrată în categoria celor mai vechi biserici ortodoxe de lemn din Ardeal, este un exemplu grăitor în acest sens.

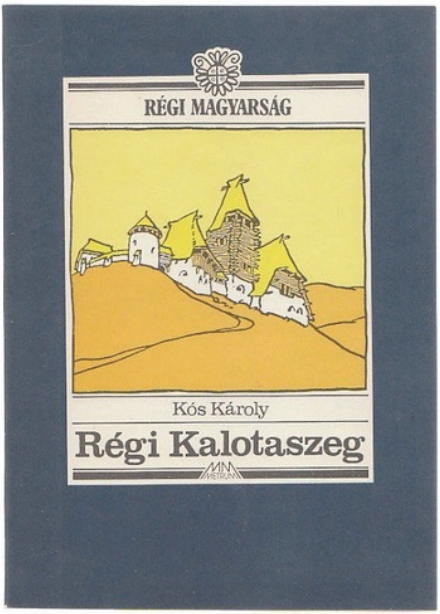

Fig. 35 - Regi Kalotaszeg Petrinzel

Vechea construcţie religioasă ortodoxă de lemn ar fi fost distrusă, la fel ca alte biserici de lemn din zona Ardealului din aceeaşi perioadă, dacă nu ar fi avut şansa ca arhitectul Kós Károly să îi recunoască valoarea arhitecturală şi să o salveze. În perioada interbelică, biserica de lemn din Turea a fost adusă în București de Alexandru Tzigara-Samurcaş, directorul Muzeului de Etnografie și Artă Naţională, un cunoscut al lui Kós Károly. Arhitectul spunea: „Fără a cunoaşte vechea arhitectură a vecinilor noştri este imposibil să caracterizăm propria noastră arhitectură”.

Revenind la interesul arhitecturii vernaculare, trebuie precizat că Kós Károly a publicat un studiu de arhitectură intitulat „Vechea Călata” (Regi Kalotaszeg), în 1911 (fig. 35). Acestă lucrare, ce a avut un impact major asupra specialiştilor în domeniu, poate fi considerată manifestul arhitectural al lui Kós Károly.

Kós Károly şi-a continuat activitatea de arhitect în Ardeal până în 1960. A finalizat numeroase proiecte de locuinţe, clădiri publice, construcţii agricole, restaurări de biserici şi construcţii de noi biserici. Artist, scriitor, profesor, istoric, etnograf, politician, preocupări ce deseori eclipsau profesia de

arhitect, numele lui este sinonim cu Ardealul. Kós Károly s-a considerat întotdeauna, în primul rând, arhitect. În 1910, pe terenul cumpărat în satul Stâna, județul Sălaj, Kós Károly a început construcția casei sale de vacanţă, care din 1914 a devenit locuinţă permanentă a familiei.

8.3. Republica autonomă Călata[32]

Tentativa de proclamare a unei republici autonome lângă Cluj s-a întâmplat la câteva luni după Adunarea Naţională de la Alba Iulia. În primăvara anului 1919, reprezentanţii celor 40.000 de maghiari care trăiau în Ţara Călatei (Kalotaszeg) au dorit să proclame autonomia acestei zone etnografice.
Vremurile erau tulburi. La Alba Iulia, cu câteva luni înainte, se proclamase unirea Transilvaniei cu România. Armata română eliberase teritoriul Ardealului, dar încă niciun tratat de pace nu consfinţise noile graniţe, iar de problemele interne ale Transilvaniei se ocupa mai cu seamă Consiliului Dirigent de la Sibiu, și abia apoi guvernul de la București.

Despre cele ce s-au întâmplat în acea perioadă în împrejurimile Clujului au rămas prea puține mărturii, însă toate conduc spre arhitectul Kós Károly, cel care a venit cu ideea ca maghiarii din zona cuprinsă între Cluj-Napoca (fără acest oraş) şi Huedin să își declare autonomia.

Printre puţinii care au cercetat această chestiune se numără învăţătorul Fekete Károly din Huedin, fost inspector şcolar şi director de şcoală. „Au fost vremuri tulburi pe atunci. Bunăoară, în data de 1 Decembrie 1918, la Alba Iulia, s-a proclamat unirea Transilvaniei cu România, motiv de nemulţumire pentru cele peste 40.000 de suflete de maghiari din Ţara Călatei", explică învăţătorul.

„Maghiarii au trăit adevărate momente de cumpănă după 1 Decembrie 1918. Acesta a şi fost motivul pentru care Kós Károly, om de marcă maghiar al vremii, a decis să încerce să resusciteze maghiarimea din Ţara Călatei, concepând un plan amănunţit pentru constituirea şi proclamarea unei republici independente a maghiarilor din Transilvania - Republica Călata", arată Fekete.

Judecată la rece, ideea marelui arhitect maghiar pare acum naivă. „Presupun că până şi Kós era conştient de faptul că proclamarea unei astfel de republici nu avea nicio şansă de izbândă. Nu a făcut altceva decât să întreţină şi să

[32] https://www.historia.ro/sectiune/general/articol/republica-autonoma-calata-utopia-maghiara-clujeana-din-1919, accesat la data de 18.06.2017

alimenteze visul a 40.000 de maghiari", consideră învăţătorul pasionat de istorie din Huedin. Cert este că, în primăvara anului 1919, Kós definitivase toate detaliile legate de proclamarea Republicii Călata. El concepuse chiar şi un statut al republicii, o monedă, un drapel şi un imn ale acesteia, precizează Fekete Károly.

Împreună cu alţi membri marcanţi ai maghiarimii din Ţara Călatei, Kós şi-a prezentat planul la Sibiu, în faţa Consiliului Dirigent, organism care a funcţionat ca un guvern interimar al Transilvaniei între 1918 şi 1920.

Propunerea delegaţiei maghiarilor din Ţara Călatei a fost simplă: în zonele din România întregită în care locuiau exclusiv români, administraţia să fie formată din români, în cele cu locuitori maghiari, administraţia să fie una maghiară, iar în zonele mixte, şi administraţia să fie una mixtă. „Evident că membrii Consiliului Dirigent nici nu au vrut să audă despre o asemenea propunere. Oricum, nu ar fi existat resursele financiare necesare. Era imposibil, de pildă, să făurească o nouă monedă, pentru doar 40.000 de maghiari. Totuşi, Kós nu a căutat să obţină dezlipirea Republicii Călata de România, voia mai degrabă autonomie", este de părere Fekete Károly. Delegaţia maghiară s-a întors la Cluj fără victorie, iar Republica Călata a rămas doar un vis al maghiarilor in Transilvania.

Istoria nenăscutei republici este cunoscută în lumea universitară clujeană, dar aproape deloc cercetată temeinic. „Din păcate, prea puţine documente s-au păstrat din acea vreme. Chiar şi cele rămase au fost duse în Ungaria, la Arhivele din Budapesta. Din câte ştiu, acolo se păstrează şi modelul de monedă şi de drapel pe care, în 1919, l-a conceput Kós Károly", a explicat lectorul universitar clujean Tóth Szilard, de la Facultatea de Istorie şi Filosofie a Universităţii „Babeş-Bolyai".

Numărul maghiarilor din Ţara Călatei a scăzut semnificativ în secolul trecut. Dacă în 1919 erau peste 40.000 de maghiari în zonă, acum, în Ţara Călatei trăiesc în jur de 12.000 de persoane care se declară de etnie maghiară. În mare, Ţara Călatei cuprinde comunele care se întind de la Cluj-Napoca spre Huedin, atât în judeţul Cluj cât şi în Sălaj. Printre cele mai importante localităţi sunt Izvoru Crişului, Sâncraiu, Mănăstireni, Cuzăplac şi centrul regiunii, oraşul Huedin.

Capitolul IX. ARHITECTURA LOCUIRII

9.1. Arhitectura specifică secolului al XIX-lea[33]

Zona Țării Călatei era, până la mijlocul secolului al XIX-lea, o zonă de tranziție dintre zona casei cu cuptor în tindă și a casei cu cuptor în cameră și babură în tindă. La sfârșitul secolului al XIX-lea se accentuează caracteristicile locale, ca în primele decenii ale secolului al XX-lea să se contureze o zonă cu caracteristici marcante, materializate în ornamentația frontoanelor din lemn și în prelucrarea porților din lemn. În această perioadă, Călata transmite influențe în toate direcțiile zonelor învecinate.

În secolul al XIX-lea, arhitectura călățeană se caracteriza prin faptul că satele aveau o conformație de sate îngrămădite. Loturile aferente așezărilor erau de mai multe tipuri: de la loturi grupate, la loturi înguste dispuse paralel, loturi cu șură transversală și un număr relativ redus de loturi inversate. Se regăsesc date despre case care aveau cuptorul amplasat în tindă, dar și case care îl aveau în cameră, iar babura era în tindă. Tot în această perioadă, casele sunt prevăzute cu cuptoare mari cu șeminee cu cahle în camere. Sistemul constructiv este realizat în întregime din material lemnos, pereții caselor fiind ridicați din bârne de lemn, dar regăsim și pereți cu structuri pe cadre de lemn cu contrafișe, închise cu lemn, sau poate cu argilă prinsă pe împletituri de nuiele. Forma învelitorii este cu precădere în patru ape, având o înălțime considerabilă, iar ca materii prime în realizarea acesteia, se foloseau paiele bătute. indiferent dacă forma învelitorii era în două sau în patru ape, erau prevăzute cu frontoane teșite cu șindrilă. Cu alte cuvinte, secolul al XIX-lea este cuprins de o tendință de urbanizare care oarecum a încurajat modul de construire și a definit linia străzii în localitățile de pe teritoriul Țării Călatei.

9.2. Arhitectura specifică secolului XX

Secolul al XX-lea este caracterizat din punct de vedere arhitectural cu case prevăzute cu târnaț, cu două intrări separate, una pentru bucătărie și una pentru camera de odihnă. Am întâlnit această tipologie și în cercetarea directă pe teren, la casa mamei meșterului tâmplar din satul Jebucu. Tot legat de târnaț, este secolul în care apar stâlpii sculptați și se pune accent pe ornamentații. Apar frontoanele ornamentale traforate (fig. 36) sau ornamentele de lemn aplicate. De asemenea, ornamentația trece la un alt

[33] FURU ÁRPÁD, *"Kalotaszeg Népi Építészete"* Editura Exit, Cluj-Napoca, 2012, pp. 91-93

nivel, acum fiind momentul în care au apărut și primele porți din lemn sculptate, decorate cu elemente foarte variate, elemente ce țin de identitatea culturală a locului, în special provenind din zona vegetală. Învelitorile caselor sunt cu precădere în două ape cu frontoane de formă triunghiulară, realizate din țiglă. tot în secolul al XX-lea au apărut și clădirile anexe în interiorul gospodăriilor, cum ar fi: cuptoriștele cu șopron și poiată, șură, șură cu gârbe, grânare cu târnață și pivniță, etc.

Fig. 36 - Fronton ornamentat, casă Stana, 2017

9.3. Tipologia satelor din Țara Călatei

Mergând mai departe cu analiza zonei studiate, este recomandat să știm tipologia satelor aparținătoare acestei zone, o zonă care ocupă 0,7% din teritoriul României, dar o zonă despre care, până în prezent, românii au mult mai puține informații în comparație cu maghiarii, care o cunosc mai îndeaproape. Fiind o zonă deluroasă, cu văi relativ înguste, așezările au fost nevoite să țină cont de formele de relief, așa că s-au diferențiat ușor între ele. Astfel, avem sate mici care s-au dezvoltat pe tipul unei străzi (fig.37), sate de dimensiuni mai mari care sunt ramificate, sate care urmează cursul unei ape sau sate care au fost influențate de un castel sau o moșie.

Fig. 37 – Tipologii de formare a satelor

Fig. 38 – Tipologii de formare a satelor

În acest teritoriu, ungurii locuiesc parte în sate curat maghiare, parte în sate cu populație mixtă, printre care sunt presărate sate curate românești. Cele 42 de sate ungurești din punct de vedere administrativ țin de raioanele Cluj și Huedin ale regiunii Cluj.[34]

În prezent, în Țara Călatei ce se întinde pe teritoriul județului Cluj, se regăsesc 3 sate în întregime maghiare: Tetișu, Jebucu, Petrinzel. În cercetarea de față m-am oprit asupra unuia dintre ele, în întregime maghiar și anume Jebucu, despre care am adunat mai multe informații și unde am avut ocazia să-mi petrec mai mult timp alături de comunitate, reușind chiar să studiez îndeaproape tipologia constructivă a arhitecturii maghiare, prin studierea unei gospodării și relevarea unor case simbol pentru sat/pentru întreaga zonă. Pe teritoriul județului Sălaj, mai exact în partea de sud, Țara Călatei cuprinde un număr de șase sate cu o populație mixtă: Băbiu, Sfăraș, Almașu, Stana, Cuzăplac.

Mi-am îndreptat cercetarea asupra a două dintre acestea, respectiv Sfăraș și Stana, sate care au servit drept reședință pentru personalități marcante ale vremii și pe care le-am considerat ca fiind foarte relevante pentru studiul de față și pentru a prezenta cât mai cuprinzător și arealul studiat. "Arhitectura tradițională vernaculară a suferit transformări ireversibile în zonele de nord ale regiunii și în satele care se află în zonele de influență ale municipiului Cluj, respectiv de-a lungul arterelor principale de circulație. Proiectele tipizate impuse ale perioadei comuniste, respectiv transformarea radicală a modului de viață face ca gospodăriile tradiționale să fie ori abandonate ori transformate și ele, valorile arhaice fiind vulnerabile și dispărând cu o viteză crescândă. Este trist că populația autohtonă în general refuză protejarea tradiției, valorile arhitecturii rurale fiind menținute de puținii intelectuali care au migrat din oraș spre liniștea satelor. […] Deși intervențiile noi în țesutul urban devin tot mai dese, structura stradală a localităților este în mare parte neatinsă. La fel ca și în alte zone ale țării, arhitectura rurală a regiunii Călata se află la pragul dispariției și a transformării profunde. Casele tradiționale, dar și clădirile anexă arhaice sunt rămășițele unui stil de viață de odinioară, și datorită stării lor degradate se aseamănă foarte vag cu acel stil colorat și bogat ornamentat ce a dominat regiunea în perioada interbelică."[35]

[34] JENO, NAGY, *"Portul popular maghiar din Ținutul Călatei"* , Editura de stat pentru literatură și arte, Zalău, 2017, pp. 8-9

[35] FURU ÁRPÁD, *"Kalotaszeg Népi Építészete"* Editura Exit, Cluj-Napoca, 2012, p. 93

PARTEA II

Evidențierea diferențelor specifice şi a caracterelor comune cultural-arhitecturale ale grupurilor etnice (români vs. maghiari) din Țara Călatei, respectiv din satele Sfăraș, Stana și Jebucu.

Capitolul X.
STUDIU DE CAZ - INCURSIUNE ÎN CĂLATA

10.1. Demersul

Continuarea cercetării s-a făcut prin metoda observației, prin vizitarea arealului studiat și totodată prin discuțiile cu localnicii, care au prezentat aspecte importante din viața și istoria locului, atât prin filtrul personal, al amintirilor și al evenimentelor trăite, cât și prin intermediul bibliografiei, proprietate personală. S-a remarcat faptul că în zona studiată se fac eforturi considerabile de către localnici pentru susținerea culturii specifice ce ii caracterizează. Am remarcat prezența albumelor și a cărților referitoare la zona Călatei în casele pe care le-am vizitat. Pe lângă faptul că sunt păstrate la loc de cinste, fiecare dintre aceștia au dat dovadă că nu doar le-au răsfoit, ci mai degrabă au studiat pe cât posibil toată bibliografia pe care o au în case și știu să prezinte aspecte importante din viața comunității.

Am avut ocazia să studiez mai îndeaproape specificitatea zonei prin întâlnirile cu familia preotului din Petrindu, familia Korosi și cea a familiei preotului din Sfăraș, familia Ballint, două familii de altfel înrudite, care trăiesc în aceste locuri dintotdeauna și prin intermediul cărora am pătruns în lumea mistică a Călatei. Alături de acești oameni am luat la pas satele studiate, am intrat în casele oamenilor, am reușit să descopăr obiceiurile, activitățile și îndeletnicirile localnicilor la ei acasă.

10.2. La pas prin Țara Călatei

Tot împreună am descoperit drumul către casele renumiților Kos Karoly și Onisifor Ghibu, trecând progresiv prin Jebuc, Sfăraș și ajungând în cele din urmă în Stana (fig. 39)

Fig. 39 - Harta satelor studiate - Sfăraș, Stana, Jebuc

10.3. Sfăraș

Sfăraș este un sat din județul Sălaj, situat în partea de Sud a acestuia, pe valea Almașului, la limita cu județul Cluj. Din punct de vedere administrativ aparține în prezent de comuna Almașu. În trecut l-am regăsit ca fiind comună de sine stătătoare (fig.40, fig. 41).

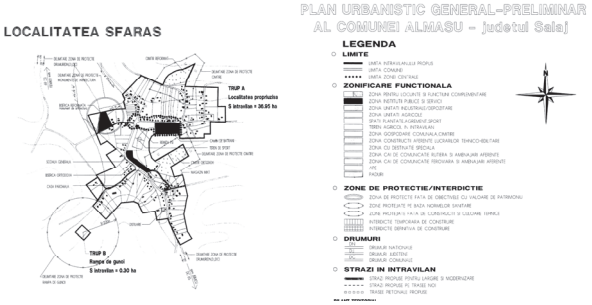

Fig. 40 - Sfăraș – PUG

Fig. 41 - Sfăraș

“Prima atestare documentară a localității provine din anii 1262-1270, când satul apare sub numele de *terra Fornas*. Alte atestări documentare provin din anii 1341 *poss Fornas*, 1399 *villa Farnas*, 1437 *Ffarnas*, 1441 *poss. Farnas*, 1490 *Farnosch*, 1666 *Farnas*, 1733 *Izvaras*, 1750*Szfarnos*, 1760-1762 *Sz. Farnas*, 1830 *Szforas*, 1850 *Szferas*, 1854 *Farnas*, *Făraş*, 1930 *Sfăraşu*, 1966 *Sfăraş*.”[36]

“ Tot din izvoarele scrise mai știm că între anii 1291 și 1294, sătenii din Sfaraș plăteau impozit către Episcopia Oradiei, dovada faptului că aici deja exista o comunitate religioasă și implicit o biserică. În registrul decimei papale din anul 1332 sunt pomeniți preoții parohi din Sfăraș, Stephanus și Egidius.

Biserica reformată din Sfăraș (fig. 10.3.3.) a fost construită în perioada 1505-1510, cu sprijinul moșierului Veres János, și este înscrisă pe lista monumentelor istorice a județului Sălaj.

În timpul răscoalei conduse de Rakoczi al II-lea biserica a fost avariată, pereții ei rezistând până în 1741. Pe ruinele ei, în 1750, a fost construită actuala biserică.

[36] CHENDRE-RIMAN, Gheorghe, *Dicționar etimologic al localităților din județul Sălaj,* Editura Caiete Silvane, 2006

Fig. 42 - Biserica Reformată Sfăraș, 2017

Biserica este situată în partea de sud a satului, pe un mic delușor și este construită din piatră fasonată; este compusă dintr-o navă dreptunghiulară, cor cu închidere poligonală și portic de cărămidă (fig. 42).

Fig. 43 - Tavan casetat, Biserica Reformată Sfăraș, 2017

Fig. 44 - Piese de mobilier pictat, Interiorul Bisericii Reformate Sfăraş, 2017

În interior pot fi admirate frumoase piese de mobilier pictat, realizat în sec. al XVIII-lea (fig. 44) . Tipic bisericilor medievale din Țara Călatei este tavanul casetat și frumos decorat cu diferite ornamente și motive tipice artei renașterii târzii din Transilvania. Tavanul casetat a fost realizat de către tâmplarul Lorinc Umlig în anul 1750 conform inscripției de pe tavan (fig. 43). Orga datează din anul 1849 (fig. 10.3.7.).

Fig. 45 - Orga, Interiorul Bisericii Reformate Sfăraș, 2017

Lângă nava bisericii se găsește clopotnița din lemn, construcție tipică secolului XVIII. Aici se păstrează un clopot din anul 1475 pe care se află o inscripție: Ad honorem sp(iritu)s sanctus a(nno) d(omini) mcccclxxv. Turnul clopotniţă cu acoperiș de șindrilă avariat în 1860 de un fulger, adăpostește cel mai vechi clopot al zonei. A fost turnat în 1475 pe timpul regelui Matias, iar turnul mare are o greutate de 150 kg.”[37]

În cercetarea de față am luat legătura cu diferiți locuitori ai zonei, care ne-au relatat aspecte importante ce țin de specificul local și date istorice. Una dintre persoanele care au avut un rol foarte important pentru studiul de față este domnul Ballint, care m-a însoțit la pas prin Țara Călatei, povestind despre Țara Călatei de azi și de ieri, așa cum a perceput-o el**.**

[37] http://practicageoparcurs.wixsite.com/taracalatei/biserici accesat la data de 03.10.2016

Domnul Ballint este și preotul actual al satului și se ocupă îndeaproape de Biserica Reformată din sat. El s-a născut în Stana, iar acum locuiește în Almaș cu soția sa și se ocupă de pictatul pieselor de mobilier. În prezent ajută la restaurarea casei familiei din Stana, care aparține acum unuia dintre fiii săi, care locuiește la Budapesta și care a început lucrările de renovare a casei, dorindu-și să o aducă la forma inițială, tradițională, specifică zonei Călatei.

Începuturile carierei sale teologice au fost tot la Biserica Reformată din Sfăraș, deși de-a lungul timpului a fost preot și în Jebucu și în alte sate, însă la bătrânețe, a ajuns de unde a început, constată cu nostalgie părintele. Se ocupă serios de renovarea clopotniței, care este alăturată Bisericii, iar la cei 78 de ani ai săi a reușit să învingă piedicile bătrâneții cu pasiunea pentru ceea ce face. La insistențele sale să mergem în spatele Bisericii să ne arate locul unde pe vremuri exista un izvor, observă cu supărare că furtuna a cauzat stricăciuni acoperișului Bisericii, dar totuși în drumul spre casă este bucuros ca a observat acest lucru cu ocazia vizitei noastre și că îl poate remedia.

Stilul Bisericii Reformate este stilul specific zonei, cu tavanul casetat, cu picturi și lucruri brodate la interior (fig.46). Îmi arată cu interes cum au rezistat picturile diferit, deși au fost realizate în aceeași perioadă și îmi povestește că nimeni nu a reușit să îi dea un răspuns cu privire la această problemă. Tot acum aflăm și faptul că aici se pot ține slujbele doar pe timpul verii, pentru că biserica nu este încălzită și că nici nu li s-a dat voie să facă ceva în privința asta.

Tocmai Kos Karoly i-a sfătuit să procedeze astfel, aducând argumentul picturilor pe lemn, care nu vor rezista din cauza condensului ce se va produce. Așadar, pe timpul iernii, slujbele se țin în afara Bisericii, într-o sala pe care au primit-o de la primărie, destul de încăpătoare pentru cele 35 de suflete care participă la slujbe.

Cu ajutorul lui, am aflat și că Biserica Ortodoxă (fig. 47) nu are un preot, aici ținându-se slujbe doar o dată pe lună, când vine un preot din Fildu.

Fig. 46 - Interiorul Bisericii Reformate Sfăraș, 2017

Fig. 47 - Biserica Ortodoxă Sfăraș, 2015

Referitor la arhitectura satului, deși este învecinat cu Jebucu, aici observăm apariția pietrei în construcții, toate soclurile fiind de piatră. Gardurile caselor sunt de asemenea foarte multe din piatră, ba chiar clădirile grajdurilor sunt din același material.

Explicația este că aici existau cariere de piatră, ba chiar a existat o carieră de alabastru, de unde s-au dus materiale de construcție chiar pentru Casa Poporului în vremea exploatării acestora. Acum mi-a arătat cu regret dealurile înverzite, de unde se zăreau urmele fostelor cariere.

Tot aici, doamna Elisabeta, o persoană extraordinară care a participat activ la toate etapele realizării acestui studiu, a remarcat faptul că porțile de intrare în gospodării aveau băncuța de la intrare acoperită.

Statul în fața porții, pe băncuță, fiind un obicei local, pe vremuri erau realizate în așa fel încât omul să fie protejat și de vremea rea, să poată sta în fața casei si pe timp de ploaie. Acestea erau mai elaborate, gândite ca un fel de prispă, însă în prezent acest obicei se pierde, existând doar câteva case vechi care mai amintesc de aceste tipuri de porți (fig. 48).

Fig. 48 - Băncuța acoperită de la intrarea în gospodării, model regăsit doar în Sfăraș

Tot în Sfăraș, în prezent există cea mai mare păstrăvărie din țară, lucru de care localnicii sunt foarte mândri.

“Satul este situat într-o zonă inundabilă, cu un tip de pământ moale, plin de apă. Prin urmare, toate casele au următoarele caracteristici: nu au beci, au temelia înaltă, iar în pământ au o altă fundație, adâncă de aproape un metru. (fig. 50)

Temelia este realizată din piatră, care, de obicei, se aducea de la Jebucu (fig.49). De cele mai multe ori, se făcea o clacă la care se adunau oamenii din sat pentru a-l ajuta pe cel care își construia casa.

Pentru ridicarea pereților trebuiau urmate două etape. În primul rând avea loc realizarea scheletului din lemn. Acesta era construit din bârne de lemn adus din pădure (stejar, brad), bârnele erau constituite dintr-o singură bucată de lemn, prin urmare trebuiau folosite lemnele cele mai mari, mai lungi. Între bârne se băteau lețuri în formă de V.

A doua etapă era constituită din umplerea cu pământ a golurilor rămase. Pământul folosit era unul argilos (pentru că acesta după ce se usucă se întărește ca betonul) amestecat cu paie. Câțiva ani mai târziu, în sat a început să se facă și cărămidă arsă, care a înlocuit treptat pământul argilos.

Acoperișul era alcătuit dintr-un schelet din lemn (lemn adus de la munte) și învelit cu șindrilă sau țiglă manuală (oamenii își improvizaseră o matriță și își realizau ei singuri țigla).

De obicei casa avea două camere legate prin tindă și o cămară. În interior, pe jos era pământ bătătorit, care trebuia întreținut la intervale regulate - la aproximativ două săptămâni, sau la sărbători pământul se curăța cu un amestec de argilă, apă și bălegar, iar la final se cernea un strat subțire de nisip.

Mobilierul se făcea la comandă la meșterii din sat, iar decorul pereților era format din farfurii din ceramică specifice zonei și ștergare."[38]

[38] BURGHELE CAMELIA, *"Ţăranii de ieri şi de azi. Dinamica peisajului cultural pe Valea Almaşului*, Editura Caiete Silvane, Zalău, 2017, pp. 56-57

Fig. 50 - Model de construire a casei de locuit, specific satului. Sfăraș

Fig. 49 - Model de construire a casei de locuit, specific satului. Sfăraș

10.4. Stana

Stana (în maghiară *Sztána sau Esztána*) este un sat în județul Sălaj, Transilvania, România din componența comunei Almașu. Este situat în partea de Sud a județului Sălaj, la limita cu județul Cluj (fig. 51).

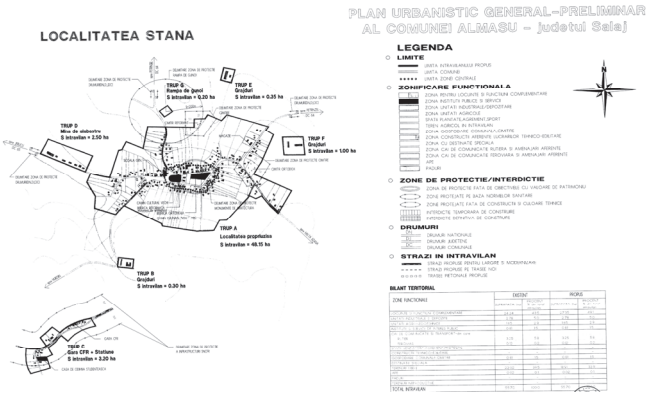

Fig. 51 - Stana - PUG

“Prima atestare documentară a localității provine din anul 1288, când satul apare sub numele de *terra Zthana*. Alte atestări documentare provin din anii 1391 *poss Eztana*, 1441 *Ezthana*, 1444 *Stana*, 1469 *Ezthana*, 1630 *Ztana*,

1699 *Esztana*, 1733 *Sztana*, 1854 *Sztana*, *Stana*, 1930 *Stâna*, 1966 *Stana*."[39]
"Localitatea Stana a devenit cunoscută prin intermediul arhitectului, graficianului și scriitorului Károly Kós, care în anul 1910 și-a construit aici casa familială. În iarna anului 1914, la invitația lui, scriitorul maghiar Zsigmond Móricz a participat la balul de fărșag din Stana, a cărei atmosferă a fost imortalizată în romanul lui *Nu pot trăi fără muzică.*[40] "

Legat de obiceiurile specifice zonei, Denis Galloway a surprins în lucrarea sa niște evenimente autentice ale sătenilor, la ei acasă, la Stana. "Fotografiile de nuntă realizate de Galloway (fig. 52, 53, 54, 55) în Stana ne introduc în ambianța petrecerilor țărănești din acea vreme, caracteristice acestei zone. În zona Văii Almașului din Kalotaszeg, participanții la nuntă se alăturau alaiului pe rând, invitați de chemătorii care purtau steag de nuntă și erau însoțiți și de muzicanți. În fruntea alaiului mergeau mirele, respectiv *notabilitățile* nunții (nașii, chemătorii). Femeile se alăturau alaiului, purtând coșuri pline-vârf cu *kürtőskalács*. Tot în coșuri se fixau pomi de nuntă împodobiți cu prăjituri de casă, de dimensiuni mai mici (în special gogoși și minciunele) și cu panglici. Pe exteriorul coșului se fixau niște colăcei asemănători colacilor de nănaș, unii fiind însă mai mici și mai modest ornamentați. […] Deși erau îmbrăcați în haine de sărbătoare, în care, de obicei, nu se dansa, nuntașii dansau o suită alcătuită dintr-o feciorească și un ceardaș rar și un ceardaș iute chiar la ieșirea din biserică, pe terenul din fața acesteia. Bărbații dansau feciorească în fața muzicanților, câte unul, întrecându-se între ei, iar în fundal femeile, ținându-se de mână, se învârteau în cerc, chiuind. Una dintre fotografiile lui Galloway surprinde acest dans al femeilor, îmbrăcate în musui, o fustă răsfrântă specifică zonei."[41]

[39] CHENDRE-ROMAN, Gheorghe, *Dicționar etimologic al localităților din județul Sălaj,* Editura Caiete Silvane, 2006
[40] GALLOWAY, Denis, *Muzică, dans, tradiție - Fotografii executate în România de Denis Galloway, 1926-1932,* Budapest, 2010, p.39
[41] GALLOWAY, Denis, *Muzică, dans, tradiție - Fotografii executate în România de Denis Galloway, 1926-1932,* Budapest, 2010, p.40

Fig. 53 - Alai de nuntă deplasându-se spre casa miresei, Stana, 1929-1930

Fig. 53 - Joc în fața bisericii la cununie, Stana, 1929-1930

Fig. 54 - Mireasa cu vornici, Stana, 1926

Fig. 55 - Joc la nuntă, Stana, 1929-1930

Ajunși la Stana, coborâm drumul către haltă, iar domnul Ballint își amintește cu drag de bunicul său care a lucrat întreaga sa viață la CFR. Ne îndreptăm spre casa lui Onisifor Ghibu, după domnul Ballint, fiind vădit emoționat de reîntâlnirea cu acel loc. Pe vremea lui, casa era deja transformată în școală; acolo a început părintele clasa a 4-a. Poarta de la intrare era primul semn că nu mai trecuse nimeni pe acolo de o vreme, însă părintele nu se lăsa intimidat

de acest detaliu. Mergând mai departe, prin bălăriile crescute, doar niște stânjenei și urmele unor trepte din grădină mai aminteau faptul că fusese locuită odată. Ajunși în fața casei, am descoperit cu uimire și cu tristețea din ochii părintelui, că locul fusese demult uitat și abandonat și că deja se furase tot ce se putuse fura: de la sobe, la fire de curent. Aflată într-o stare avansat de degradare, am intrat prin toate încăperile și am aflat unde făcuse școala și cu puțină imaginație ne-am creionat atmosfera locului de atunci.

Cu greu ne-am desprins și ne-am continuat drumul către *Casa Ciorilor,* casa lui Kos Karoly. Ajunși acolo, am remarcat faptul că această construcție este locuită din când în când de urmașii arhitectului și că în continuare este îngrijită și se află într-o stare foarte bună. Casa, realizată în anii ’20 a fost considerată un joc al imaginației artistice a arhitectului, însuși fiul acestuia declarând într-un interviu că este greu de locuit din cauza materialului folosit. Piatra în combinație cu așezarea casei, fac ca aceasta să fie o casă foarte rece, atât pe timpul verii, cât și pe timpul iernii. De asemenea, casa de lângă, casa familiei Szentimrei (fig. 56), prietenul cel mai bun al lui Kos, al cărei proiect a fost realizat tot de către arhitect, este de asemenea într-o stare foarte bună. Se remarcă asemănarea evidentă dintre cele două locuințe prin materialele folosite, respectiv piatra. Aici am întâlnit-o pe una dintre nepoatele lui Szentimrei, care este biologă și își dorește de asemenea să facă din Stana un areal protejat pentru bogățiile faunei sale, în special a cătinii. Mai sus se desfășoară un deal, care în traducere din maghiară este *Dealul melcilor* (fig. 57), unde Kos cu Szentimrei aveau pe vremuri o fermă împreună. Astăzi nu mai există nimic să amintească de acest lucru, decât relatările sătenilor.

Fig. 56 – Grup de fotografii cu reședința familiei Szentimrei

Fig. 57 – Grup de fotografii cu reședința familiei Szentimrei

Fig. 58 - Fauna de pe dealul melcilor

10.5. Jebucu

Jebucu (în maghiară: *Zsobok*) este un sat în comuna Almașu, județul Sălaj, Transilvania, România.

Jebucu este așezat pe drumul care face legătura între localitățile Șaula (jud. Cluj) și Almașu (jud. Sălaj), la N-E de orașul Huedin (Fig.58).

Fig. 59 - Jebucu PUG

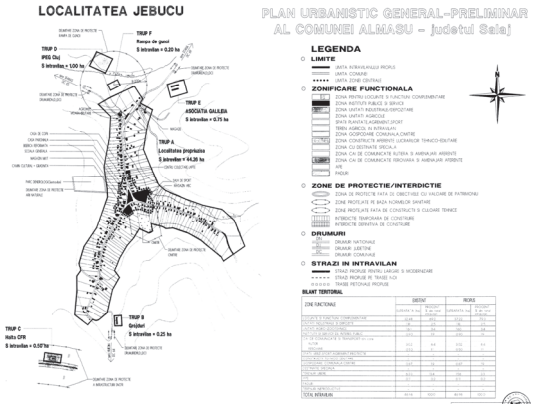

“Se spune despre Jebucu că ar fi o adevărată insulă în mijlocul Ardealului, chiar și în cadrul întregii Țări a Călatei și că înțelesul în slavonă al numelui său ar fi „satul din groapă”. Are o comunitate înfrățită, vestită ca urmare a ospitalității sale și a respectului față de actul cultural.

Tot ceea ce a reușit să realizeze această comunitate, într-o strânsă cooperare prin muncă benevolă coordonată de familia de preoți Molnár, este de fapt însăși „miracolul de la Jebucu” – au făcut drum asfaltat, au înființat o moară, o brutărie și o uzină de prelucrare a laptelui, asigurând astfel multe locuri de muncă. Toate acestea au fost încoronate de înființarea în 1994 a Căminului de copii „Bethesda”, iar apoi de Casa de bătrâni de la Sfăraș.

Astfel a luat sfârșit naveta. Tinerii au rămas în sat. Aici nu este la modă să ai doar un copil, există familii cu câte patru copii. Doamna Jakab Ilona, învățătoarea care fusese director școlar local, iar apoi curatorul căminului, a afirmat într-un interviu că în sat cultura și artele totdeauna au fost foarte apreciate. Elevii jucau teatru, au dat spectacole cu corul local chiar în mai multe cazuri și la București, unde erau mereu apreciați pentru portul lor popular. Femeile umblau la habă și cântau cântece foarte frumoase transmise și nepoților, care actualmente sunt deseori premiați la festivalurile pentru tineri de la Riszegtető. Încă vezi și azi femei cosând pe băncile din fața caselor, iar bărbații sunt renumiți pentru arta cioplirii în lemn. În toată regiunea Călatei doar în biserica din Jebucu găsești casete de tavan cioplite în loc de cele pictate.

Căminul pentru copii are toate facilitățile care satisfac nevoile specifice ale unor tabere susținute în cursul vacanței de vară și asigură toate condițiile, inclusiv cele ale unei tabere de arte plastice. Iată că de douăzeci de ani, căminul este cel care, acordă anual tot sprijinul în derularea taberei de creație.

Cum cazarea și masa participanților a fost asigurată de căminul de copii, iar școala ne-a încredințat sălile de clasă pentru ateliere de creație, în anul 1996 s-a făcut posibilă organizarea celei dintâi ediții a taberei. Atunci au participat nouă artiști, de fapt o echipă a unei tabere de creație din Ungaria. Cu ocazia celei de-a doua ediții din 1997, au participat șase persoane din Cluj-Napoca și șase din cadrul grupului din Ungaria. Din cei douăzeci și șase de participanți ai taberei din 1998, douăzeci și patru erau ardeleni și doar doi veniseră din Ungaria (și aceștia originari din Ardeal).

Cum vestea taberei de la Jebucu se răspândea, deveneau interesați din ce în ce mai mulți artiști. De aceea, am cerut de la Banner Zoltán o listă a artiștilor care ar dori să cunoască mai bine Țara Călatei. Cu trecerea anilor, tot mai mulți artiști renumiți, autohtoni și străini, au dat curs invitației noastre și au vizitat tabăra de creație. Operele de artă realizate pe parcursul taberelor au stat la baza unei colecții impresionante care crește anual.

Scopul taberei de creație din Țara Călatei cu sediul la Jebucu este cunoașterea și utilizarea ca sursă de inspirație în creația artistică a tradițiilor zonale,

obiceiurilor și portului popular, precum și viața de zi cu zi a locuitorilor acestor meleaguri, bine înzestrați cu talent creativ. Specificul taberei este nu numai creația artistică, ci și familiarizarea cu Țara Călatei în general. "[42]

Din relatările doamnei Korosi și a domnului Ballint, aflăm despre Jebucu că în prezent este un sat în întregime maghiar, deși dacă aruncăm o privire spre gospodării, se observă și influențe românești pe ici pe colo, prin dispunerea caselor, a porților și a anexelor. Singura biserică existentă în sat este cea Reformată, o biserică deosebită din punct de vedere arhitectural, lucrată din piatră. Aceasta a luat foc de două ori de-a lungul timpului, iar întregul sat a ars de 3 ori.

Caracteristic satului Jebuc, sunt meșterii, de aici venind majoritatea meșterilor tâmplari de-a lungul timpului. Astăzi se observă cu ușurință care este casa meșterului satului, acesta având gardul cel mai frumos si cel mai bogat în ornamente sculptate în lemn (fig. 59) . Am aflat că talentul acestuia s-a moștenit, bunicul său fiind meșterul care a realizat întreg mobilierul pentru casa lui Kos Karoly. Specificitatea satului vine din faptul că aici majoritatea porților caselor erau realizate din lemn de către meșterii satului,

Fig. 60 - Gardul bogat în ornamente al meșterului din Jebucu

[42] Din volumul Képzőművészet Zsobokon - A kalotaszegi alkotótábor / Artă plastică la Jebucu - Tabăra de creație din Țara Călatei, apărut la Editura Caiete Silvane, Zalău, 2015.

cu diferite ornamente specifice. Nu doar în ceea ce privește ornamentația porților de lemn se poate observa priceperea meșterilor, ci și în realizarea diferitelor obiecte de decor interior, pe care le regăsim încă în interiorul caselor țărănești (fig. 60). Odată cu trecerea timpului, s-a schimbat și atenția acordată orților, astfel vechile porți fiind înlocuite cu cele din metal. Din fericire, astăzi, se observă o revenire la trecut, tot mai multe din porțile vechi fiind restaurate și tot mai multe gospodării optând pentru modelul specific de lemn, cu ornamente. Deasupra portiței de intrare în gospodărie, pe alocuri se observă construcția unei învelitori, care la rândul ei are o formă de casă, așa-numită casa pentru porumbei. Deși nu este un lucru funcțional, sătenii încă optează pentru aceste modele de porți.

Fig. 61 - Lucrări realizate de meșterul din Jebucu

a. Români vs. maghiari în Jebucu

Înafara cercetării pe teren și a interacțiunii personale cu sătenii, am comparat concluziile trase cu cele a unui studiu oarecum asemănător realizat în 2015 sub îndrumarea doamnei profesoare Narcisa Știucă. Asemenea experienței directe pe care am avut-o pe parcursul cercetării, dificultatea a venit din impedimentul de ordin lingvistic. Puțini dintre locuitorii de la Jebucu sunt vorbitori de limbă română. Cei care vorbesc limba română sunt doar cei care au contact prin munca lor cu oameni din exteriorul satului, prin prisma muncii lor, fie în instituții publice de stat, sau, ca în cazul meșterului de porți, prin lucrările sale care ajung departe de Jebucu și sunt la mare căutare.

Astfel, Jebucu se deosebește de celelalte sate studiate, respectiv de Stana și Sfărașu, tocmai prin acest lucru: că de-a lungul timpului a ajuns să fie un sat locuit în întregime de o populație complet maghiară, încet-încet ajungându-se la situația în care este destul de greu să stabilești o comunicare verbale cu locuitorii de aici din cauza barierei lingvistice. Studiul nostru va arăta etapele parcurse de acest sat, schimbările produse de-a lungul vremii, astfel că vom parcurge pașii care au dus la transformarea unui sat cu o populație mixtă, într-unul cu o populație aparținătoarea unei singure etnii.

Astfel românilor le-a fost dificil să se mai stabilească aici din cauza acestei bariere, iar cei care s-au încumetat să o facă, au făcut-o doar datorită căsătoriei, iar de-a lungul vremii, au ajuns să preia atât de mult din obiceiurile, tradițiile, activitățile acestei etnii, încât unii localnici ne povestesc cu zâmbetul pe buze, că deși cunosc faptul despre consăteni de-ai lor că ar fi români, nu o-au auzit niciodată vorbind românește. "Vorbim în acest caz de stabilirea unei frontiere etnice, care conform lui Jean Cuisenier[43] se stabilește pornind de la elementele de ordin lingvistic și de ordin religios. Alături de stabilirea acestui tip de frontieră etnică notăm și puternicul curent de valorificare aportului popular din zona Călata […].

[43] Jean Cuisenier, *L'ethnicité en Europe dans les temps présent,* în "Ethnologie française", nr. 1, vol. 33, pp. 15-37

Limba oficială este limba română, dar niciunul dintre locuitori nu se recunoaște drept un foarte bun vorbitor de limba română, ei preferând comunicarea în limba maghiară. Se creează astfel o situație caracterizată prin *diglosie*[44], cu limba dominantă româna și limba dominată, dar respectată în zonă, maghiara. Limba maghiară utilizată de către locuitori față de noi cercetătorii, dar și față de românii din celelalte sate se transformă într-un marcator al diferenței etnice."[45]

Fig. 62 - Atelierul meșterului din Jebucu

Personal, am avut norocul să îl cunosc pe meșterul sculptor al satului Jebucu, care este un bun vorbitor de limba română și care și-a rupt din timpul său pentru a-mi prezenta o parte din istoria acestor locuri. Am avut ocazia să-i vizitez gospodăria, atelierul (Fig. 61) pe care și l-a stabilit în prezent în locul șurii și a grajdului pentru animale. Am văzut acolo care este procesul de producție a unei porți, cât timp durează realizarea acesteia, etapele, modul de depozitare și instrumentele folosite. De asemenea am aflat că și în prezent oamenii sunt dispuși să ofere sume mari de bani pentru a avea o astfel de poartă specifică acestor locuri, realizată chiar de mâna meșterului. Mi-a prezentat toate încăperile, exact așa cum le utilizează în procesul său de

[44] Situație de bilingvism al unui individ sau al unei comunități, în care una dintre cele două limbi folosite au un statut sociopolitic inferior

[45] BURGHELE CAMELIA, *"Țăranii de ieri şi de azi. Dinamica peisajului cultural pe Valea Almaşului*, Editura Caiete Silvane, Zalău, 2017, pp. 77-78

realizare a acestui obiect de artă, aș putea spune, realizat cu multă migală, pricepere și pasiune. Am studiat amănunțit gospodăria sa, în capitolele acestui studiu cuprinzându-se și releveul casei tradiționale maghiare din satul Jebucu, casă care aparține familiei meșterului și unde în prezent locuiește mama dânsului. Din păcate, aici m-a oprit bariera lingvistică, nereușind să port o conversație cu mama acestuia. tot ce am reușit, a fost doar prin intermediul meșterului, care a avut bunăvoința să ne ajute cu traducerea. astfel, am aflat că mama sa nu a părăsit niciodată aceste ținuturi și că acesta e motivul pentru care nu știe să vorbească românește. Am mai aflat de la dânsa că pasiunea sa de o viața este cusutul și ne-a prezentat câteva dintre lucrările pe care le face, la momentul întâlnirii lăsându-și treaba să mă conducă la fiul său, iar mai apoi când s-a liniștit că am stabilit o comunicare și-a reluat lucrul pe prispa casei. Acum cosea la un goblen și ne-a mărturisit că asta face zi de zi, stând ba la poartă, ba în prispa casei.

"Opoziția români vs. maghiari nu este una puternică, ei fiind în mare parte organizați în urma confesiunii religioase în jurul celor două biserici, cea ortodoxă și cea reformată. În Jebucu însă mediul se dovedește a fi unul conservator, românii ocolind satul din cauza numărului aproape în proporție de 100% de maghiari. Din punct de vedere religios, în acest sat oamenii sunt organizați în jurul singurei biserici, cea reformată.

În casa de plasament Jebucu am întâlnit copii de ambele etnii, maghiară și română. Casa de plasament este ajutată de către Biserica reformată, astfel au putut intra în contact cu ajutoare venite din Olanda. în perioada realizării cercetării a avut loc o întâlnire cu o echipă de ajutoare venite din partea Crucii Roșii, din Olanda. Jupp Leuten era cel ce conducea echipa și a povestit că deși nu cunoștea limba maghiară, a reușit să stabilească o legătură cu locuitorii din Jebucu, dovedind încă o dată că se poate trece peste frontiera lingvistică pentru a stabili un contact cu ceea ce vine din exterior."[46]

b. Portul tradițional maghiar de sărbătoare din Jebucu

"Jebucu este unul dintre satele din Țara Călatei care se prezintă și în prezent cu o colecție impresionantă a porturilor și de sărbătoare care sunt "promovate de către tinerii din zonă atât pe filieră laică, prin participarea la evenimente socio-culturale, cum ar fi concursuri de dansuri tradiționale sau serbări în interiorul comunității, dar mai ales prin filieră religioasă, prin etalarea acestuia în cadrul evenimentelor de ordin religios, începând cu ritualul

[46] BURGHELE CAMELIA, *"Ţăranii de ieri şi de azi. Dinamica peisajului cultural pe Valea Almaşului*, Editura Caiete Silvane, Zalău, 2017, pp. 78-80

confirmării tinerilor catolici reformați la vârsta de 15 ani și până la slujbe duminicale.

Portul femeiesc la marile sărbători variază în funcție de vârstă și ocazii (fig. 10.5.9.). În funcție de importanța unei sărbători, femeile poartă fusta albă în prima zi de sărbătoare, roșie în cea de-a doua și albastră sau verde în cea de-a treia (fig. 63; fig. 64).Cămășile decorate cu fir negru sunt de obicei purtate de femeile în vârstă, în timp ce femeile tinere și fetele poartă cămăși decorate cu arnici(vulgo) roșu.

Fig. 63 - Port tradițional maghiar femeiesc de sărbătoare

Fig. 64 - Fuste specifice portului tradițional maghiar de sărbătoare

Fig. 65 - Fustă specifică portului tradițional maghiar de sărbătoare

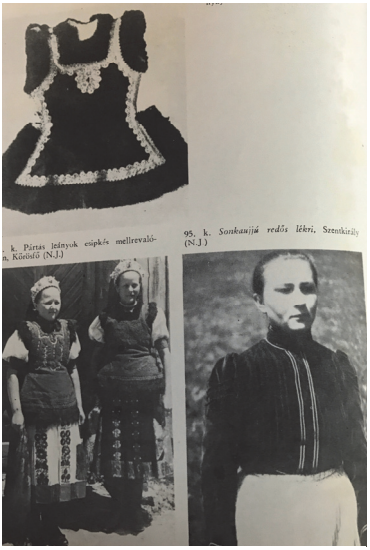

Fig. 66 - Pieptar cu dantelă

Fig. 67 - Ornament al portului tradițional maghiar - ciucure

Caracteristic tuturor vârstelor este cămașa scurtă și largă, împodobită cu câmpuri ornamentale și crețuri, care odinioară se purta cu un pieptar (laibăr) de piele brodat, iar astăzi cu un pieptar din catifea.

Cămașa este încrețită la gât și prezintă câmpuri ornamentale la baza gâtului, la manșeta mânecilor. De asemenea încheierea bucăților de pânză se realizează printr-o cheiță specifică, lată de 2 cm.

Portul tradițional femeiesc este compus din cămașă (ing), fustă (szoknya) plisată, șurt înviespat (koteny), pieptar și haină de flanelă albastră (bujka), împodobită cu mărgele (bojt) negre.

O piesă mai veche de port este pieptarul cu dantelă, din postav verde cu căptușeală din blană de miel și chenar de o palmă din blană. Acesta se încheia cu nasturi, cusuți într-o parte și pe umăr. Croiul urma linia corpului și la mijloc era strâns pe talie. Era purtat de fete mari și neveste tinere(fig. 65).

Femeile își ornamentează portul cu diferite podoabe: șiragul de mărgele, parta, panglici, ciucure (fig. 66). Piesa de pe cap, prezentată amănunțit în capitolul dedicat portului popular din Țara Călatei, este la Jebucu, bogat ornamentată cu mărgele de culoare albă și panglici lungi. Ciucurele și panglica atârnă pe spate, ajungând până aproape de marginea de jos a fustei și se poartă până ce fata dă naștere primului copil. alt accesoriu care completează acest port este o basma mare care se poartă pe mână.

Până prin anii ’20, încălțămintea de sărbătoare la femei era cizma roșie. Cele mai vechi erau lipsite de ornamentație, ulterior au fost împodobite cu lalele și păsări brodate cu mașina de cusut din mătase verde. Astăzi puțini maghiari dețin o astfel de piesă de port tradițional. marea majoritate completează costumul popular cu cizme negre.

Fustele și șorțurile sunt de mai multe tipuri. Fusta albă, încrețită și semi fusta care se poartă cu poală în spate, băgată în brâu. O trăsătură caracteristică a fustelor și șorțurilor este pliseul (cutele presate). Acestea se realizează prin presare la abur timp de șase ore. Șorțurile sunt cu panglică, cu legături sau cu dantelă.

Portul tradițional bărbătesc este compus din cămașă fără guler, pantaloni de cizmă din stofă, pieptar de piele brodat pestriț, haina (în timpul iernii), cizme negre și pălărie de postav.

După cel de-al Doilea Război Mondial nu s-au mai confecționat buici (haină albastră cu broderie și mărgele negre), deoarece nu s-a mai fabricat materialul necesar realizării acestor haine.

Orașul Huedin, aflat la o distanță de aproximativ 10 km față de Jebucu, este unul dintre centrele vieții economico-culturale ale Călatei, care a influențat

dezvoltarea portului tradițional din Călata, prin răspândirea veșmintelor noi, de origine orășenească. Acest proces a avut drept rezultat ieșirea din uzul portului a unor piese tradiționale precum țundra (suman) sau cizmele roșii.

Portul popular maghiar se caracterizează prin bogăția pieselor vestimentare și prin varietatea cromatică și prezintă constant transformări, unele dintre acestea petrecându-se sub ochii noștri, datorită răspândirii rapide a produselor textile fabricate. Arta populară nu scoate din uz formele sale tradiționale specifice, ci se străduiește ca din noile materiale să formeze piese de îmbrăcăminte caracteristice portului tradițional.

În portul tradițional maghiar din Jebucu predomină cusăturile de mașină și materialele textile achiziționate din orașe în detrimentul cusăturilor de mână și a materialelor obținute în urma prelucrării firelor în gospodăria proprie.

În portul satelor mixte din imediata apropiere, precum Sfăraș, Stana, se regăsesc urme ale influenței portului maghiar rezultând dintr-o îndelungată conviețuire. Comunitățile românești au adoptat șorțul înviespat sau spăcelul.

În Jebucu se mai găsesc femei în vârstă care brodează. Acestea iau parte la o șezătoare neconvențională, mai exact se adună în grupuri restrânse în fața porților cu scopul de a socializa și de a lucra diferite obiecte din industria casnică, precum fețe de masă, fețe de pernă, batiste și mai rar cămăși.”[47]

[47] BURGHELE CAMELIA, *“Ţăranii de ieri şi de azi. Dinamica peisajului cultural pe Valea Almaşului*, Editura Caiete Silvane, Zalău, 2017, pp. 87-91

Capitolul XI.
AUTONOMIA FORMEI ARHITECTURALE MULTIETNICE

11.1. Dispunerea gospodăriilor

În funcție de împărțirea terenului, de forma fiecărei parcele în parte, s-au creat anumite obiceiuri de dispunere a construcțiilor în interiorul gospodăriilor. Așa cum am menționat și mai sus, tendințele de urbanizare care au apărut la finalul secolului al XIX-lea au dus la un mod de construire la frontul străzii, astfel realizându-se un aliniament stradal, care a fost respectat și mai târziu. În cazul în care există retrageri, acestea sunt minore și le-am remarcat în special la gospodăriile românești. Spațiile care au rezultat în urma retragerilor caselor de la linia porții, sunt folosite de către locuitorii de etnie română pe post de mini-grădini, în special pentru flori.

Se disting două tipuri de aranjamente ale gospodăriilor, specifice anumitor zone ale Ținutului Călatei. Așadar, avem o dispunere a gospodăriilor specifică Ținutului de Sus și a Văii Căpușului, unde șura este dispusă transversal, undeva în spatele casei în care se locuiește, în acest mod realizându-se închiderea curții. Șura este folosită pe post de clădire anexă de depozitare pentru diverse materiale și unelte agricole, hrană pentru animale și adăpostesc, acolo unde este cazul, animalele prezente în gospodărie, înglobând sub același acoperiș și funcțiunea de grajd. În gospodăriile unde se găsesc cai, aici este locul căruței, care este protejată astfel de intemperiile vremii.

Gospodăriile specifice Ținutului de Jos și a Văii Nadășului se caracterizează prin linearitate, mai exact clădirile anexe, șurile sunt dispuse paralel față de casa de locuit. Practic axele celor două construcții sunt paralele, dar nu neapărat și vis-a-vis de casă. Multe gospodării preferă sa retragă puțin șura din linia casei de locuit. Rolul șurilor este același ca în primul caz, singura diferență este cea a dispunerii propriu-zise în lot.

11.2. Lotizarea

În prezent, în regiunea studiată, se regăsesc mai multe tipuri de parcele, practic o lotizare diversificată care a luat naștere datorită formelor de relief prezente în acest areal, în special a dealurilor. Se poate observa o tendință de a împărți terenul în fâșii înguste și lungi perpendiculare pe axul drumului, tendință ce face posibilă o aliniere ordonată a clădirilor față de stradă.

Desigur, factorii geografici influențează acest sistem și astfel poate conduce la apariția loturilor dreptunghiulare sau chiar a celor neregulate, specifice de altfel și structurilor stradale mai arhaice.

Cea mai răspândită formă a parcelelor este cea dreptunghiulară, de tip curea, însă pe întreg teritoriul Țării Călatei se regăsesc și parcele dreptunghiulare comasate sau mai puțin poligonale. Tipologiile din urmă sunt prezente îndeosebi în satele mai răsfirate.

11.3. Amenajarea exterioară a gospodăriilor

Fiecare gospodărie în parte, deși foarte asemănătoare din multe puncte de vedere, este totuși un spațiu personal, un spațiu care relevă în principal nevoile și îndeletnicirile omului care o locuiește, care îi da viață. Astfel, fiecare persoană are anumite obiceiuri, anumite principii și anumite preferințe în desfășurarea activităților în interiorul gospodăriei sale.

Amenajarea terenului care înconjoară casa de locuit și anexele gospodărești, dar și care face legături între acestea, este realizată utilizând materiale locale, naturale, în funcție de necesitățile fiecăruia (fig.67). Am regăsit utilizarea pietrei de râu așezată în dungă, bucăților mari de piatră plate, formând diferite cărări prin curte, a lemnului sub formă de grinzi, a pietrișului, a pământului bătătorit și în unele cazuri a aleii înierbate.

O atenție sporită a fost acordată direcționării apelor din preajma gospodăriilor, a îndepărtării acestora de intrări și de căile de acces interioare. S-au realizat șanțuri și pante necesare scurgerii apei și a direcționării acesteia spre zonele verzi, tocmai datorită poziționării geografice și a faptului că de-a lungul vremii au întâmpinat dificultăți în momentele în care a plouat abundent. Ca să evite inundarea gospodăriilor, au luat atitudine și s-a format treptat, acolo unde este cazul, o nouă tipologie de așezare a gospodăriilor.

Acest aspect l-am întâlnit într-un mod foarte evident în satul Jebucu, pe una dintre laturile străzii, unde fiecare gospodărie are câte un podeț realizat peste apa din fața casei.

Fig. 68 - Exemple de amenajare exterioară, Stana, 2017

Fiind un mediu rural, componenta vegetală nu poate lipsi din nicio gospodărie. Pe lângă rolul acesteia de sursă de alimentație, vegetația are și o funcție utilitară, de protecție sau umbrire, dar nu în ultimul rând și una de decor, prin plantarea florilor. Nucul și vița-de-vie sunt prezente în aproape toate gospodăriile, indiferent de etnia lor, nucul având rol în reglarea nivelului pânzei de ape din sol, iar vița de vie fiind deseori folosită pe post de pergolă, pentru umbrire în zilele toride de vară. Amplasarea grădinuței lăsate doar pentru flori este un element care diferențiază gospodăriile românești de cele maghiare. La români, aceasta se regăsește și între gardul de la intrarea principală în curte și fațada principală a casei de locuit, lucru care la maghiari lipsește, datorită frontului continuu creat de gard cu fațada construcției.

11.4. Împrejmuirile - gardul și poarta de la intrare

O caracteristică generală a oricărei gospodării din zona Transilvaniei este împrejmuirea acesteia prin diferite metode. Acest obicei s-a păstrat, desigur și în zona Țării Călatei(Fig. 68; Fig.69; fig.79, Fig.71). Motivele care au dus treptat la luarea acestei decizii, ca fiecare gospodărie să aibă incinta împrejmuită sunt: pe de o parte nevoia de securitate, de *apărare* a gospodăriei și pe de altă parte, nevoia de intimitate și de separare a spațiului public de cel privat.

"Tradițional, împrejmuirile sunt realizate din lemn, cu stâlpi din lemn sau de piatră. Poarta are două intrări: poarta mică și poarta mare, una pentru oameni și cealaltă pentru animale și care. În funcție de dimensiuni, se evidențiază două tipuri de porți: porți scunde și porți înalte. Porțile scunde au stâlpii cam de aceeași înălțime cu aripile porții mari, ce închid spațiul dintre ele și au sau nu acoperită portița. Porțile înalte au stâlpii de 4 m înălțime și un acoperiș în două ape comun pentru portițe și pentru poartă, susținut de o grindă lungă. Aripile porții propriu-zise au, de obicei, aceeași înălțime cu stâlpii, fiind decorate în partea superioară prin traforaj, dar se întâlnesc și de dimensiuni mai mici, spațiul de deasupra lor rămânând liber. În unele locuri, lângă poartă, în planul gardului sunt așezate bănci sau nișe de șezut acoperite."[48] Ceva cu totul și cu totul aparte, am remarcat în realizarea porților din satul Sfăraș, unde, în trecut, deasupra porții de intrare pentru oameni, în zona destinată protejării intrării cu un fel de copertină, meșterii tâmplari își arătau dibăcia prin realizarea unor machete ale casei tradiționale din zonă, prin decorarea părții superioare a portiței cu sculpturi care mai de care mai laborioase. Gardurile caselor de pe aceste teritoriu sunt elemente fără de care arhitectura

[48] OAR, *Ghid de arhitectură pentru încadrarea în specificul local din mediul rural zona Țara Călatei,* dec. 2016, p.59

tradițională a Țării Călatei ar fi fost cu mult mai săracă și mai puțin spectaculoasă. Așadar, acestora li se acordă o importanță sporită atât din punct de vedere constructiv, cât și din punct de vedere decorativ, având un grad de opacizare ridicat. Acest lucru este specific în general gospodăriilor maghiare. În trecut, împrejmuirile gospodăriilor din acest areal se realizau din piatră și lemn. Cele realizate din piatră, aveau înălțimi reduse și erau acoperite cu un capac de piatră, care ulterior s-a transformat într-unul din beton, peste care se punea pământ și plante. În grădini, împrejmuirile se realizau din garduri de lemn, cu un grad crescut de opacitate. Cele complet opace erau realizate din stâlpi din lemn de salcâm, cu închideri orizontale din scânduri de brad sau de stejar. Gardurile cu un grad relativ scăzut de opacitate erau realizate din închideri cu lațuri.

Fig. 69 - Poartă gospodărie maghiară - Sfăraș, 2017

Fig. 70 - Exemple de porți ale gospodăriilor maghiară - Stana, 2017

Fig. 72 - Poartă gospodărie maghiară - Jebucu, 2017

Fig. 71 - Poartă gospodărie maghiară - Sfăraș, 2017

Am remarcat că la gospodăriile românești s-au preluat destul de pregnant influențele orășenești, care au venit împreună cu noi materiale de realizare ale împrejmuirilor, precum betonul, tabla sau policarbonatul. În anii 1950 a avut loc popularizarea porților metalice (Fig. 73) în detrimentul celor realizate local din lemn, acestea fiind procurate fie de la atelierele din orașe, fie realizate de către meșterii fierari specializați. Din păcate, niciunul dintre

aceste elemente nu sunt specifice arhitecturii tradiționale și utilizarea lor face mai mult rău, decât bine. Au fost alese din considerente financiare și a timpului de execuție. Ar trebui totuși să se țină cont mai mult de faptul că împrejmuirile gospodăriilor și realizarea porților de acces au un rol foarte important în conturarea arhitecturii tradiționale, a imaginii de ansamblu satului și în crearea peisajului cultural. Cea mai nouă tendință, care deja este foarte prezentă pe tot cuprinsul Țării Călatei, sunt porțile din fier forjat cu cadru metalic, acoperit cu foi de policarbonat (Fig. 72).

Fig. 73 - Porți cu influențe românești ale gospodăriilor maghiare, Sfăraș, 2017

Fig. 74 – Modele de porți gospodării românești - Sfăraș, 2018

11.5. Planimetria / volumetria caselor

Potrivit vremii, planimetria construcțiilor nu a avut o foarte mare înflorire, astfel regăsim și în această zonă asemănări cu ale construcțiilor din vestul și estul Transilvaniei. În principal, planul caselor este unul linear, însă regăsim pe alocuri și construcții cu două rânduri de încăperi. Sub cele două încăperi, de obicei se regăsea pivnița, pe latura posterioară a caselor. Volumetria caselor undeva pe la mijlocul secolului al XIX-lea din zona Țării Călatei nu era una foarte specială, mai degrabă am putea spune că se identifica atât din punct de vedere volumetric cât și spațial cu casele din Sălaj, Câmpia Transilvaniei sau Țara Moților.

"Caracterul deosebit de specific al arhitecturii din Regiunea Călata a fost rezultatul schimbărilor spectaculoase din primele decenii ale secolului al XX-lea. Diversitatea planimetrică și structurală se dezvoltă în paralel în această perioadă. Au fost construite case mai înalte și mai lungi, cu mai multe încăperi, respectiv și pivnițele mai spațioase au început să fie folosite pentru locuit."[49]

Practic, volumetria caselor din Țara Călatei este o volumetrie de tip monobloc, atât casele ce aparțin locuitorilor maghiari, cât și cele ale românilor, proporția armonioasă a acestora fiind dată de raportul înălțimii încăperii propriu-zise, cu înălțimea acoperișului. Pe de altă parte, aspectul armonios al acestui tip de volumetrie monobloc, este dat și de relația zonelor închis/semideschis, care se întrepătrund. Când spunem spațiu semideschis, ne gândim la un element specific caselor din această zonă, târnațul. Acesta se desfășura pe latura lungă a construcției. Și acest element are caracteristici asemănătoare cu târnațele caselor din Ținutul Secuiesc. Ținând cont de aceste două criterii, întâlnim două tipuri de proporții ale casei de locuit din Țara Călatei: casele cu înălțimea acoperișului mai mică decât cea a zidurilor (acest tip de proporție se aplică la casele care au subsol sau demisol sau sunt etajate) și casele care au acoperișul mai înalt sau egal cu înălțimea zidurilor casei.

11.6. Materiale de construcție

În ceea ce privește arhitectura rurală a Țării Călatei, aceasta poate fi considerată foarte similară cu cea românească, diferențele apărând la ornamentica și culorile utilizate. În ceea ce privește construcția propriu-zisă a locuințelor, și nu numai, principalul material de construcție utilizat este lemnul de brad, iar pentru elementele structurale de rezistență ridicată, cel de stejar. Structura construcțiilor este una pe cadre de lemn așezate pe tălpi, iar

[49] FURU ÁRPÁD, *"Kalotaszeg Népi Építészete"* Editura Exit, Cluj-Napoca, 2012, p. 92

spațiul dintre aceste cadre se umplea cu împletitură și lipitură sau cu vălătuci. Pământul, sub forma argilei sau a noroiului sunt folosite din cele mai vechi timpuri în construcții, aici le întâlnim în toate formele posibile: cob paiantă, chirpici, etc. Există și pereți care s-au realizat din grinzi. Finisajele exterioare, respectiv tencuielile, erau realizate din pământ, la casele lipite, sau pe bază de var. Se utilizează în egală măsură piatra de carieră, acolo unde sunt resurse și piatra de râu. Utilizarea cărămizii la zidării a început din anul 1900. Realizarea învelitorii se făcea din pai, stuf și șindrilă, ulterior fiind realizată din plăci de ardezie și țiglă. În prezent, majoritatea noilor construcții se realizează din zidărie de cărămidă și cadre de beton cu învelitori din țiglă.

“ În prezent, materialele moderne de proastă calitate și efectele modernizării prost înțelese au un efect negativ asupra mediului și asupra ambianței rurale. Spre exemplu:

- tencuielile interioare și exterioare, realizate tradițional pe rețea de șipci de lemn și mortare pe bază de nisip și var stins, au fost înlocuite cu tencuieli uscate: plăcile de gips-carton, utilizate la interior și la exterior;
- pardoselile din lemn natural (de tip dușumea, parchet din lemn, etc.) au fost înlocuite cu parchetul laminat, care este un material de sinteză, neecologic și impermeabil la vapori;
- finisajele exterioare și interioare pe bază de var natural ale pereților și tavanelor au fost înlocuite aproape în totalitate cu materiale de sinteză de tipul vopselelor lavabile sau pe bază de ulei, pierzându-se o sursă importantă de sănătate pentru locatari, finisajele realizate cu var natural având rol bactericid, de combatere a efectelor de acumulare a apei în pereți, regulator de umiditate și de combatere a mucegaiurilor;
- izolațiile termice realizate la tavane, poduri, pardoseli cu materiale tradiționale, ecologice, au fost înlocuite cu materiale de sinteză sau cu compuși de sinteză, eficienți din punct de vedere termic, dar care nu mai au calitatea de a asigura condiții de viață sănătoasă. La casele existente, cu pereții din bârne de lemn, se utilizează frecvent, în ultima vreme, ca material de izolație termică, polistirenul expandat, care alterează calitățile ecodurabile ale construcției. […]

Materialele naturale, fie de natură minerală (anorganice), fie organică (de origine vegetală sau animală), au caracteristici comune deosebit de importante, care le fac net superioare, din punct de vedere ecologic și al durabilității, materialelor de sinteză folosite la izolații.

Astfel, materialele naturale, provenind și formându-se în mediul natural, sunt deosebit de rezistente la acțiunea radiației solare și în special a componentelor UVA si UVB, care produc degradări rapide oricărui material de sinteză (PVC,

polistiren, poliuretan, rășini de aglomerare, compuși ai varurilor și ai vopselelor sintetice etc.)

La fel, materialele naturale au o mai bună durabilitate și comportare sub acțiunea factorilor climatici ciclici, temperatură, umiditate, gelivitate, sau a acțiunilor rezultate din seism, incendiu, accidente climatice."[50]

Așadar, materialele locale utilizate în trecut au o serie de aspecte pozitive în influențarea calității vieții localnicilor. Astfel, piatra și agregatele naturale conferă stabilitate termică și izolare acustică. Lemnul are proprietatea de a genera stabilitate termică și de a regla umiditatea din zonele de locuit. Același rol de regulator de umiditate plus confortul termic conferite îl au: lâna de oaie, cânepa, stuful, fibrele din lemn, fibrele celulozice și, nu în ultimul rând, baloții din paie și deșeurile vegetale. Argila are rolul de a asigura confortul higrotermic, de a regla umiditatea și ea, de a oferi o stabilitate termică și de a izola din punct de vedere acustic. Pe de altă parte, mai avem și amestecurile de cânepă, lână și var, care dau confort termic, reglează umiditatea din încăperi, au rol de stabilizatori termici, izolează acustic, oferă siguranță la foc, purifică și dezinfectează aerul datorită efectului bactericid și datorită depoluării prin absorbția de CO_2.

11.7. Sistemul constructiv

În analiza sistemului constructiv la clădirile de locuit specifice zonei Țării Călatei ne-am ciocnit de lipsa informațiilor de secol XVIII, cele mai vechi clădiri din zonă fiind datate undeva la mijlocul secolului al XIX-lea. Din informațiile găsite, am concluzionat o oarecare asemănare a arhitecturii călățene în raport cu arhitectura rurala din celelalte zone ale Transilvaniei. Materialele folosite sunt cele care fac diferența între construcțiile vremii în diferite regiuni, volumetria și planimetria fiind foarte asemănătoare. Construcțiile din această perioadă de pe teritoriul studiat au fost realizate pe fundații de piatră, având o structură din bârne cu capete încrucișate. Specificitatea construcțiilor din acest areal se datorează schimbărilor spectaculoase de la începutul secolului al XX-lea. astfel, asistăm la o diversificare planimetrică și odată cu ea și a unei dezvoltări structurale. Au început să se construiască case cu o înălțime mai mare, dar și mai spațioase. Odată cu preluarea influențelor orășenești ale realizării acoperișului în două ape cu fronton teșit și acoperite cu șindrilă, ulterior cu plăci de azbociment și țiglă ceramică, sistemul constructiv a suferit și el modificări. Astfel și structura pereților se dezvoltă și asistăm la apariția structurilor din grinzi de

[50] Dr. ing. C. Miroan, *Materiale neconvenționale locale pentru energie sustenabilă,* INCD URBAN INCERC iași, p. 53-55

lemn cioplite, iar ulterior la cea a structurilor pe cadre de lemn cu sistem de ecluză.

În ceea ce privește structura șarpantelor caselor de locuit din zonă, am descoperit că cea mai prezentă este structura tradițională pe căpriori, structură regăsită în gospodăriile ambelor etnii. La construcțiile mai vechi, capetele alungite ale căpriorilor erau folosite pentru realizarea streșinii și a târnațului. Elementele de legătură erau corzile, care la construcțiile de factură mai nouă se dublează sub tavan cu grinzi de tavan. Odată cu schimbarea formei șarpantei, trecând la cea în două ape, s-a schimbat și sistemul constructiv al acesteia, cea mai răspândită fiind cea cu căpriori și popi. Fermele principale sunt rigidizate prin antretoaze, iar la șarpantele de o mărime mai considerabilă, apar popii. Se regăsește și șarpanta *cu sleme* (două furci ce poartă o coamă pe care se reazemă căpriorii) la realizarea șarpantelor unor anexe.

"Sistemele de încălzire sunt și ele specifice zonei. Cuptoarele mari, semisferice sau dreptunghiulare de pâine sunt întregite cu structuri similare sobelor și șemineelor alcătuite din cahle verzi, smălțuite și bogat ornamentate, manufacturate în diferite sate din regiune."[51] In incursiunea noastră în viața locuitorilor Ținutului Călatei, am descoperit că o parte dintre locuitorii de etnie maghiară, încă pun un preț deosebit pe ornamentația sobelor, iar aceia dintre ei care sunt mai dedicați conservării spiritului zonei, în momentul în care și-au renovat casele, nu au putut renunța definitiv la sobele lor de pe vremuri, care îi legau de serile petrecute în familie la căldură și au păstrat cahle ornamentate, cu elemente care le amintesc de diverse scene importante pentru ei personal, sau care au o semnificație aparte pentru cultura locurilor. Una dintre familiile pe care le-am vizitat și mi-au prezentat casa lor, au păstrat aceste cahle pe care și le-au expus pe perete, iar soba mai nou construită nu mai avea aceeași bogăție ca odinioară, pentru că mi-au mărturisit că astfel de lucrări ale cahlelor presupun multă migală, meșterii s-au împuținat, iar aceia care încă o fac, au prețuri foarte mari, iar ei nu și-au mai putut permite. Așadar, în ciuda schimbărilor vremii, intenția de conservare a valorilor și elementelor definitorii ale culturii lor, se păstrează încă la loc de cinste în casele locuitorilor de etnie maghiară.

[51] FURU ÁRPÁD, *"Kalotaszeg Népi Építészete"* Editura Exit, Cluj-Napoca, 2012, p. 92

Capitolul XII.
TIPOLOGIA ȘI EVOLUȚIA ARHITECTURII DIN ȚARA CĂLATEI

12.1. Fundațiile[52]

Casele tradiționale din Călata sunt construite pe același principiu cu cele din restul Transilvaniei; astfel, fundația este una continuă pe sub zidurile portante, realizată din piatră. Datele din secolul al XVII-lea dovedesc existența unor case construite pe piloni, care la începutul secolului al XIX_lea, au fost înlocuite de case cu structură pe grinzi de talpă, unde, sub grinzile de bază, la o anumită distanță, se așezau pietre de mari dimensiuni.

Începând cu sfârșitul secolului al XIX-lea, sub grinda de talpă, se așeza o bază continuă de piatră, pentru a prelua denivelarea terenului. În cazul caselor etajate sau cu subsol (pivniță), peretele înalt din subsol era realizat tot din piatră. Piatra din fundare este piatră de carieră din zonă: calcar dur sau rocă metamorfică. Piatra proaspătă de carieră este un material ușor de lucrat și de tăiat; având în compoziție diverși lianți, oferă o imagine tipică pentru arhitectura din zonă.

În satele din apropierea carierelor (Vișta, satele din valea Nadășului, Stana, Petrinzel, Jebucu sau zona Căpușu Mare), sunt folosite pietre de carieră mari, fasonate sau cioplite. Piatra se zidește prin metoda uscată sau este lipită cu lut sau noroi. Lutul a fost înlocuit cu mortarul pe bază de var. Astăzi, aceste structuri par a fi realizate prin metodă uscată, deoarece din cauza mișcărilor de teren (tasări, umflări), mortarul s-a spart, s-a fărâmițat și a căzut dintre pietre. Odată cu apariția cimentului, mortarele au fost înlocuite cu acest material nou, care însă nu este indicat pe post de liant, deoarece este un material mai dur decât piatra de zidărie. În urma ciclurilor de îngheț-dezgheț, a infiltrării apei și a frecării acestor materiale, mortarul mult mai dur tinde să distrugă straturile de suprafață ale elementelor de piatră. Soclul și zidăria subsolului erau tencuite și vopsite, dar în cazul caselor familiilor mai sărace sau al anexelor, acestea rămâneau netencuite.

[52] OAR, *Ghid de arhitectură pentru încadrarea în specificul local din mediul roral zona Țara Călatei,* dec. 2016, p.43

12.2. Pereții construcțiilor[53]

Construcțiile realizate în această zonă au fost ridicate prin construirea pereților din materiale diverse. Astfel avem: zidării de piatră, pereți din grinzi, pereții din blănuri așezate pe cant și glisate de-a lungul unui stâlp, pereții din împletitură și mai nou pereții din cărămidă.

a. Zidării din piatră

În Țara Călatei, clădiri cu zidărie de piatră se găsesc în zonele cu cariere de piatră (Ținutul de Jos și zona Nadășului: Văleni, Dumbrava, Stana, Mera, Vișteа, Suceagu) și, în general, sunt construcții mai noi din secolul al XX-lea. Piatra se folosește fie la fundații, fie la fundații și întreaga zidărie, fie la împrejmuiri. În majoritatea cazurilor, zidăria este tencuită, rar este lăsată aparentă (de exemplu la șuri). Materialul este folosit în formă de piatră brută sau fasonată. Lespezi de piatră pot fi folosite pe post de paviment.

b. Pereții din grinzi

Fiind o zonă bogată în păduri, casele cu două sau trei încăperi erau construite din lemn. Pereții cu cadre de lemn și împletituri se găseau mai ales în Ținutul de Jos și în Valea Nadășului, la gospodăriile mai sărace. Printre cele mai vechi tipuri de case cu structură de lemn erau cele cu grinzi chertate din lemn rotund. Grinzile se întrepătrund și sunt lăsate cu capetele libere. Cele mai vechi case de acest tip datează din mijlocul sau de la sfârșitul secolului al XIX-lea și se găsesc cu precădere în Ținutul de Sus și Valea Căpușului, dar se întâlnesc și în Ținutul de Jos pe Valea Nadășului.

c. Pereții din blănuri așezate pe cant și glisate de-a lungul unui stâlp

Casele cu astfel de pereți erau cele mai răspândite în Țara Călatei. Structura casei este formată dintr-un schelet de lemn, cu grinzi la talpă, în care sunt așezați stâlpii fălțuiți, în care se glisează blănurile, apoi cadrul este închis cu o grindă de centură. Grinzile pot avea secțiune rotundă, pot fi bușteni decojiți sau chertați sau elemente prelucrate cu fierăstrăul.

La anexe, blănurile se înlocuiau cu dulapi. Pentru rigidizarea cadrelor, între grinzile orizontale și stâlpi, la colțuri se introduceau contrafișe. Este o tipologie de tranziție de la structurile pe grinzi la cele cu cadre de lemn și umplutură unde rolul portant este preluat atât de elementele cadrului, cât și de blănurile sau dulapii orizontali.

Avantajele acestei structuri constau în folosirea cherestelei de lungimi mai

[53] OAR, *Ghid de arhitectură pentru încadrarea în specificul local din mediul roral zona Țara Călatei,* dec. 2016, p.38

reduse, respectiv, într-o dezasamblare și o transportare mai lesne. Adesea, aceste structuri erau dimensionate și asamblate *la comandă* în satele românești din munți, apoi dezasamblate și transportate în satele maghiare.

d. Pereții din împletitură

Găsim astfel de structuri în număr mai redus, cu precădere în zonele sărace în păduri (pe Valea Nadășului: Macău, Petrinzel, Inucu și Băgara). Între stâlpii chenarelor de lemn se introduceau baghete de lemn orizontale, în jurul cărora se împleteau pe verticală nuielele. Structura se lipea cu noroi sau lut și pleavă pe ambele fețe.

e. Pereții din cărămidă

Pereții din cărămidă sunt rari în arhitectura tradițională din Călata; aceștia apar în secolul al XX-lea la extinderile caselor vechi sau ca material de bază pentru construcțiile mai noi, voluminoase. Structurile de cărămidă s-au extins în satele apropiate de calea ferată (mai ales pe Valea Nadășului), unde transportul acestui material nou se făcea mai ușor.

Pereții caselor, în general, erau lipiți cu lut, apoi văruiți. La început, lipirea se făcea pe cepuri din lemn de esență tare. După apariția gaterelor, se lipea pe scânduri prinse în cuie de grinzi sau nuiele de alun crăpate. Tencuielile pe bază de var au apărut la sfârșitul secolului al XIX-lea și la începutul secolului al XX-lea, la construcțiile cu tentă urbană. Din anii 1960, s-au răspândit tencuielile pe bază de ciment, improprii pentru structurile de zidărie tradiționale, deoarece împiedică circulația liberă a vaporilor, ceea ce duce la menținerea unei umidități ridicate în casă.

12.3. Acoperirea construcțiilor

Construcțiile de locuit, dar și cele de depozitare și adăpost pentru animale au căpătat diferite forme de-a lungul vremii, un aspect deosebit de important în volumetria acestora constituindu-i modul de acoperire, tipul de șarpantă, înălțimea coamei și pantele care au rezultat de aici. De asemenea si materialele folosite la realizarea structurii și mai apoi la ceea ce se vede la exterior de către privitor, au constituit elemente definitoare pentru evoluția populației din această zonă. Astfel, din simpla formă a șarpantei, un ochi critic poate să descopere cu ușurință perioada din care datează orice construcție. Până la mijlocul secolului al XIX-lea, cele mai răspândite tipuri de învelitori, erau cele în patru ape, iar materialul principal care se folosea pentru acoperire, erau paiele presate. “Etnograful János Jankó notează în 1893 că majoritatea

acestor învelitori a fost distrusă de focurile revoluției din 1848."[54] În prezent, acest sistem este înlocuit în proporție de 95%, singurele construcții care și-au mai păstrat aceste caracteristici fiind răzlețe și având funcțiunea de anexe gospodărești, respectiv șuri/grajduri. Desigur, în zonele împădurite, în special în zonele bogate în păduri de brad. materialul din care se executau învelitorile, era șindrila, iar datorită climei, pantele acoperișurilor erau de aproximativ 60°. Multe case cu acoperiș în patru ape cu învelitori realizate din șindrilă s-au păstrat în Văleni, dar le regăsim izolat și în alte sate. Dintre cele trei sate asupra cărora ne-am oprit studiul, am identificat astfel de exemple in Jebucu și Sfăraș.
Panta acoperișurilor s-a redus undeva la finalul secolului al XIX-lea, odată cu apariția țiglei, care are proprietăți de protecție și întreținere ridicate față de paie. Odată cu reducerea pantei la acoperiș, aceasta scăzând chiar și până la 30°, se modifică și volumetria acestora, astfel apărând învelitorile în două ape, teșite cu fronton. În prezent, și acest tip de acoperișuri sunt pe cale de dispariție, dar din fericire încă se regăsesc exemple de ale acestui mod de acoperire în fiecare localitate. Ulterior, pe frontoanele care erau realizate din scânduri sau zidărie au început să apară găurile de aerisire.

În prezent, acoperișurile caselor și-au păstrat forma, dar s-a schimbat materialul care servește la acoperire. Astfel, învelitorile caselor sunt realizat în două ape, acoperite cu țigle ceramice, iar timpanul a căpătat o și mai mare bogăție în ornamentații. Odată cu schimbările produse prin noile materiale utilizate la realizarea acoperișurilor, s-au realizat și schimbări structurale a acestuia datorită noilor proprietăți ale materialelor utilizate, care aveau o greutate mai mare față de cele din trecut. Cam în aceeași perioadă cu apariția și utilizarea țiglelor ceramice, au apărut și plăcile de ardezie care erau așezate la 45° în raport cu coama. Acoperișuri de acest tip se regăsesc în principal în Ținutul de Sus al Țării Călatei. În zonele mai sărace, în momentul în care învelitoarea inițială suferea deteriorări, locuitorii au început treptat să o înlocuiască cu carton gudronat sau tablă. În prezent se utilizează materiale plastice, tabla cutată sau ondulată pentru realizarea învelitorilor. În figurile de mai sus putem observa diferite tipuri de acoperișuri și materialele folosite în execuția acestora.

[54] FURU ÁRPÁD, *"Kalotaszeg Népi Építészete"* Editura Exit, Cluj-Napoca, 2012, p. 92

12.4. Frontoanele

Frontoanele au un rol aparte în definirea arhitecturii specifice Țării Călatei. Odată cu înălțarea caselor prin șarpantele în două ape din ce în ce mai zvelte, frontoanelor triunghiulare din lemn, li s-a dat o importanță crescută, acestea devenind zone din ce în ce mai bogate în ornamentații. Aceste ornamentații sunt bogate în elemente vegetale și regăsim pe întreg teritoriul Călatei, diverse interpretări. "Orificiile ornamentale sau motivele radiale din planul frontonului respectiv decorația semicirculare realizată prin grilaje și alte elemente de lemn fixate pe muchia acoperișului, fiind practic suspendate în fața frontonului, asigură niște efecte deosebite, accentuate și dublate de jocul luminilor și umbrelor. Motivele ornamentale își au rădăcina în arta populară care s-a dezvoltat atât în ceea ce privește portul și textilele tradiționale, dar și pe suportul structural dat de mobilierul și porțile cioplite ale gospodăriilor.

De asemenea este evidentă și relația cu stilul secesionist al perioadei, fără însă să ne putem pronunța foarte clar - în lipsa unor cercetări mai ample - despre natura exactă a acestor interferențe."[55] În prezent regăsim un număr destul de mare de case cu frontoane triunghiulare, realizate din lemn, cu o ornamentație foarte bogată, în special în Ținutul de Jos. Undeva la începuturile secolului al XX-lea, decorarea frontoanelor de lemn cunoaște o varietate mare de motive. Acum este perioada în care timpanele au fost bogat ornamentate prin inserția anumitor simboluri religioase, a inițialelor beneficiarului sau a anului în care s-a realizat casa de locuit, pentru că aici erau utilizate cel mai adesea decorațiile de acest fel. Mai sus am prezentat o serie de imagini care evidențiază realizarea frontoanelor din Țara Călatei (fig. 74).

[55] FURU ÁRPÁD, *"Kalotaszeg Népi Építészete"* Editura Exit, Cluj-Napoca, 2012, p. 92

Fig. 75 - Exemple de frontoane cu ornamentații

12.5. Fațada casei de locuit și elementele specifice ale acesteia

Imaginea de ansamblu a oricărei fațade a casei de locuit se compune din 3 elemente principale: soclul sau pereții exteriori ai pivniței, târnațul, acoperișul. Până aici, nu remarcăm diferențe notabile între arhitectura maghiară și cea românească din zonă, dar mergând mai departe cu analiza fațadei, observăm cum elementele decorative fac diferența. Observăm o mai mare preocupare a maghiarilor pentru tot ce ține de ornamentație, bogată, laborioasă, uneori doar de dragul ornamentației, față de români, care nu pun un accent deosebit pe acest lucru. Totuși elementul comun la ambele etnii este faptul că undeva în cuprinsul fațadei, apare sub o formă sau alta, anul în care a fost construită locuința. De obicei la maghiari apare sculptat în frontoanele triunghiulare din lemn, centrat și înconjurat de alte elemente care îl pun în evidență, pe când la români apare undeva in lateral, mai ascuns, uneori fără să i se acorde atât de multă importanță fiind inscripționat pe o plăcuță prinsa pe tencuiala fațadei, tot așa, într-o zonă mai ascunsă. “În zona Călatei a avut un mare impact o alternativă a stilului eclectic , modelul vilei de tip elvețian. Detaliile decorative nu sugerează nimic legat de etnie, crucea fiind singurul detaliu care indică clar apartenența religioasă (ortodoxă, catolică sau greco-

catolică). La protestanți, crucea este înlocuită cu simbolul pocalului, al stelei sau al buzduganului." [56]Rămânând tot în zona ornamentației de fațadă, am remarcat de asemenea și ornamentația folosită în jurul ferestrelor prin elemente decorative, aspect care provine din arhitectura orășenească și care a fost adoptat treptat de cât mai multe case de locuit aparținătoare ambelor etnii. Detalii ale ornamentației se regăsesc la porți, dar acesta este un capitol separat. La fațadă mai regăsim elemente decorative la stâlpii târnațului, din nou, în special la gospodăriile maghiare, la uși, la capetele de grinzi care au rămas aparente, la pazii, la streașină, toate acestea contribuind la imaginea de ansamblu a peisajului rural și la specificitatea acestuia. În prezent, construirea de acest fel se pierde tot mai tare, datorită influențelor orășenești și a apariției acoperișului cu ape și pante diferite. De asemenea, caselor nou-construite le lipsește târnațul. Am remarcat acest aspect îndeosebi în cadrul gospodăriilor românilor, care au preferat să-și închidă vechiul târnaț, transformându-l într-o logie. În schimb, în gospodăriile maghiare, pe alocuri, acolo unde s-au realizat modificări la sistemul constructiv vechi al casei de locuit, am observat extinderi ale construcției inițiale, legate de vechiul târnaț, dar asupra căruia nu s-a intervenit. E drept, extinderea nu s-a continuat și cu extinderea târnațului, care nu s-a continuat pe toată latura, așa cum tipologia caselor vechi o impune, însă am remarcat că s-a păstrat, iar noilor cameră/camere, accesul li s-a realizat tot prin intermediul acestuia. Astfel, asistăm la mici modificări ale planimetriei, care din una liniară, a devenit acuma una în formă de L. Ne referim aici strict la planimetria camerelor de locuit, prin construcția pereților noii extinderi, excluzând târnațul. "Înainte de apariția târnațului, spațiul de trecere dintre casa de locuit și curte era o simplă platformă de piatră și pământ, fără stâlpi (numită *podmol*), care înconjura casa, iar mai târziu a primit stâlpi ornamentați și balustradă. Târnațul (veranda, foișorul) este prezent la aproape toate casele, fiind, de obicei, plasat pe latura dinspre curte. Mai rar, se regăsește pe două sau trei laturi. În unele zone, târnațul este evazat, la mijlocul lui formându-se un foișor de acces. Cel mai des întâlnit este târnațul simplu, cu stâlpi și grinzi de lemn slab decorate, de regulă cu decoruri geometrice, particulare. În multe zone, târnațul și foișorul sunt închise cu ochiuri de ferestre. În situații nefericite, ele sunt zidite. balustrada este realizată din bârne de lemn orizontale, parapetul - din scânduri de lemn dăltuite sau, mai nou, traforate. Este un element ce se poate valorifica contemporan și care sporește suprafața utilă de locuire."[57]

[56] OAR, *Ghid de arhitectură pentru încadrarea în specificul local din mediul rural zona Țara Călatei,* dec. 2016, p.38

[57] OAR, *Ghid de arhitectură pentru încadrarea în specificul local din mediul rural zona Țara Călatei,* dec. 2016, p.55

Intrarea în casă este un element principal al aspectului întregii fațade, iar aceasta este marcată la construcțiile din Țara Călatei, de obicei prin niște trepte exterioare, datorită soclului ridicat. Acestea sunt realizate în mare parte din piatră, dar am regăsit și lemnul folosit ca materie primă în execuția lor. Parapetul este în general unul de zidărie, însă de asemenea, se regăsesc și variante de lemn. În unele zone, scara este prevăzută cu portiță de intrare. În majoritatea gospodăriilor, scările nu sunt acoperite, acest lucru fiind dezvoltat ulterior, odată cu introducerea lor în spațiul interior al casei sau al târnațului.

În ceea ce privește ornamentația fațadelor construcției, decorațiile apar treptat ca o influență a urbanizării și apar în primă instanță la fațadele caselor familiilor care stăteau mai bine din punct de vedere material și își puteau permite astfel de lucruri. Odată cu introducerea zidăriei de cărămidă în realizarea pereților, apare și tencuirea pereților exterior pentru că în primul rând, aceștia aveau nevoie de protecție, aveau rol de termoizolare dar era nevoie de aceasta și pentru a susține decorațiile de scândură, mortar sau ipsos. Astfel, fațadele tencuite au început să se răspândească în zonă încă de la începutul secolului al XX-lea, fiind astfel "suportul pentru decorațiile realizate din mortar și ipsos prin intermediul unor șabloane sau prin aplicarea unor basoreliefuri turnate. Lipitura aplicată direct pe grinzi sau pe zidurile de chirpici nu putea susține decorațiile și de aceea treptat a fost înlocuită cu aplicarea mortarului de var în mai multe straturi, pe un suport de lațuri sau plasă. Decorațiile din mortar sau ipsos pot fi foarte simple (de tip chenare, brâie fără profiluri, pilaștri) sau mai elaborate (de la denticule până la basoreliefuri florale sau antropomorfe)."[58] Elementele de lemn vechi erau decorate prin cioplire de către meșterii pricepuți ai zonei, mai târziu apărând și metodele strunjirii scândurii sau traforajul. În momentul apariției scândurii, și ornamentația ce se realiza pe materialele lemnoase a fost cu o muncă mult ușurată datorită realizării acesteia cu intermediul utilajelor mecanice. Acest tip de ornamentație a luat amploare și la nivelul târnațului casei de locuit. "Pe lângă parapetul târnațului, decorațiile se găsesc la portițele târnațului, în zona de contravântuire a stâlpilor târnațului, la șorțuri, sub streașină, la scândura de țiglă și în colțurile triunghiului formate de cele două ape ale acoperișului la fațada principală sau la foișor. Decorațiile parapetului imită formele elementelor istorice de balustradă realizate din piatră."[59]

[58] OAR, *Ghid de arhitectură pentru încadrarea în specificul local din mediul roral zona Țara Călatei,* dec. 2016, p.38

[59] OAR, *Ghid de arhitectură pentru încadrarea în specificul local din mediul roral zona Țara Călatei,* dec. 2016, p.49

12.6. Ferestrele

Un element care joacă un rol primordial în arhitectura fațadelor sunt ferestrele și modul în care acestea sunt tratate. Așa cum deja am menționat, treptat s-au abordat diferite tipuri de ornamentații aplicate pe fațadă, care înconjoară ferestrele. Specific acestei zone sunt ferestrele realizate în două sau trei canaturi cu tâmplărie de lemn, vopsite cu vopsele pe bază de in sau pe bază de rășini. Din păcate, odată cu trecerea timpului, situația materială a împins locuitorii să aleagă un alt tip de tâmplării apărute pe piață, la un preț mai redus, și anume tâmplăriile din PVC. Problema nu e neapărat tipul de tâmplărie, cât faptul că tot din considerente financiare, culoarea nu a mai fost o opțiune, albul părând o decizie care nu putea fi discutată. În cele mai fericite cazuri, asistăm la tâmplării de culoarea lemnului, din același PVC. O altă problemă care a influențat arhitectura vernaculară, este tocmai raportul plin-gol, care era unul armonios, bine integrat în identitatea culturii locale și care a fost respectat de către toți locuitorii gospodăriilor, indiferent de naționalitatea lor. Acum, golurile pentru ferestre nu mai respectă cu aceeași strictețe caracteristicile locale și armonizarea cu restul construcțiilor, astfel asistăm la diverse preluări nefericite ale golurilor de dimensiuni și forme diferite de ceea ce cândva era bine-definit ca specificul arhitectural al Țării Călatei.

“Golurile casei tradiționale au fost dimensionate la minimum, fiind proporționate conform secțiunii de aur (circa2/3) și așezate cu axa lungă pe verticală. Fațadele dispuneau de un ritm caracteristic, dat de alternarea golurilor mici cu porțiunile de plin (zidite).

Cele mai vechi case dispuneau de o singură foaie de ușă și un singur rând de vitraj. Foile acestor ferestre erau de obicei, împărțite în trei și cu deschidere către exterior.

La începutul secolului al XX-lea, ferestrele au fost dublate cu foi ce se deschideau către interior. Un tip mai recent de ferestre este cel care dispune de un montant orizontal la treimea superioară, care divide astfel fereastra în două foi mai mari la partea inferioară și două ochiuri mici la partea superioară (așa-numitele supra luminatoare sau oberlihturi).

Supra luminatoarele permiteau aerisirea permanentă a încăperilor fără a permite intrarea frauduloasă în interior. Ușile, la rândul lor, au fost dublate pentru o termoizolare mai eficientă. De obicei, foile de exterior sunt pline (realizate din scânduri montate prin sistem lambă și uluc sau chenare de foioase cu tăblii de scândură sau placaj). Tâmplăriile se montau în goluri de zidărie, cu buiandrug din lemn de esență tare la partea superioară, sau - în

cazul pereților de grinzi de lemn - între doi stâlpi de lemn, cu grindă de perete pe post de buiandrug. Tocurile (ascunse sau la vedere) erau realizate din lemn cu esență tare și, începând din secolul al XX-lea, căptușite cu scândură sau tăblii. Cercevelele, blănurile, placajele, montanții, șipcile și pervazurile se realizau din lemn de brad. Ferestrele vechi dispuneau de foi de sticlă subțiri (2,5 mm), presată. Foile nu se montau prin chituire, ci se fixau cu baghete de lemn teșite. Tâmplăriile se băițuiau sau se foloseau vopsele pe bază de ulei.

Odată cu dorința de urbanizare, apar și decorațiile, în primul rând pe montantul orizontal (profiluri cu o baghetă decorativă) și pe montanții verticali, prin profilare și adăugarea unor capete de diamant sau capiteluri. Feroneria (colțarii, balamalele, clanțele, butoanele) erau realizate din fier forjat."[60]

În concluzie, la nivelul ferestrelor, ornamentația nu este atât de bogată ca în cazul ușii, care era considerat un element de accent, și care, din acest motiv, primește o mai mare atenție din punct de vedere estetic. Influența arhitecturală a vremii, cel puțin în cadrul gospodăriilor mai înstărite, este cea eclectică.

[60] OAR, *Ghid de arhitectură pentru încadrarea în specificul local din mediul rural zona Țara Călatei,* dec. 2016, p.44

PARTEA III

Evidențierea particularității modului de construire și locuire raportat la diferențele culturale, realizate prin relevee ale unor case specifice arhitecturii maghiare vs românești. Studiul avansează cu analiza mobilării *casei frumoase* evidențiind de asemenea caracterul specific al zonei.

Capitolul XIII.

STUDIU COMPARATIV AL MODULUI DE CONSTRUIRE ÎN AREALUL STUDIAT RAPORTAT LA DIFERENȚELE CULTURALE - ROMÂNI VS. MAGHIARI

13.1. Demersul

Ultima parte a cercetării s-a realizat prin diferite metode de cercetare, pornind de la metoda observației directe, la cea a interviurilor cu localnicii din zonă, de ambele etnii, cât și prin cercetare experimentala, respectiv prin măsurători directe în teren.

Obiectul studiului al acestei părți, îl constituie așadar relevarea a 4 căsuțe țărănești și analiza amănunțită a mobilierului din *casa frumoasă.* Dintre casele țărănești studiate, două reprezintă tipologia locuirii maghiară, iar celelalte două reprezintă tipologia locuirii românești. Pentru gospodăriile maghiare, avem două exemple reprezentative oarecum mai actuale, de la începutul secolului XX, iar pentru analiza arhitecturii românești, avem două exemple alăturate, de început de secol XIX și sfârșit de secol XIX. Astfel, pentru analiza construcțiilor specifice culturii maghiare, mi-am îndreptat atenția spre satul Jebucu, la îndrumările doamnei Korosi. Aici am studiat aspectul locuirii culturii maghiare, prin relevarea a două case, pe care localnicii le consideră ca fiind unele dintre cele mai reprezentative exemple de locuire ale etnii lor. Jebucu este un sat al cărei populație este formată în întregime din maghiari. Singurii români care au locuit în Jebucu sunt doi bărbați care s-au căsătorit aici, însă de-a lungul timpului au ajuns să vorbească doar limba maghiară și până și numele lor au fost maghiarizate. Astfel Marton Gheorghe era cunoscut drept Marton Gyuri, iar Simion Traian, era cunoscut drept Simon Traian. În Jebucu am avut norocul să îl întâlnesc pe meșterul popular al satului, unul dintre cei mai cunoscuți și mai căutați meșteri din zonă, datorită priceperii sale în realizarea porților /gardurilor gospodăriilor, obicei care încă se păstrează în această zonă. Am continuat mai apoi cercetarea experimentală prin relevee ale caselor românilor din zonă. Am descoperit astfel în Sfăraș o uliță locuită aproape în întregime de români, care au avut bunăvoința să-mi deschidă poarta casei și a sufletului. Am aflat aici, de la familia Prodan că populația maghiară este prezentă în proporție de 35% în localitatea Sfăraș și că pe ulița pe care locuiesc ei și unde își arborează cu mândrie drapelul românesc, locuiesc doar familii de români.

13.2. Spațiu, spațialitate - așezarea pe teren, gospodăria

Vorbind de spațiu, trebuie adusă în discuție și problema habitatului rural, un aspect care descrie în termeni foarte specifici populația tradițională. Limitele satului, oricare ar fi dimensiunea acestuia, își fac simțită prezența foarte bine, nu doar marcând fizic granițele teritoriului, ci mai degrabă sunt puternic înrădăcinate la nivel mental în subconștientul comunității sătești. Deși satele Sfăraș și Jebucu sunt două sate alăturate, se observă cu ochiul liber diferențele care apar odată cu trecerea de plăcuțele de intrare în sat. Încă din cele mai vechi timpuri, comunitatea sătească și-a trasat clar niște repere de organizare a spațiului, prin alocarea diferitelor locuri pentru întâlniri, marcând sacralitatea prin ridicarea bisericilor, care ulterior au ajuns elementele definitorii pentru fiecare comunitate sătească. Universul comunității este strâns legat de limitele teritoriale ale satului, care de altfel înglobează totalitatea tradițiilor după care sătenii își construiesc întreaga lor existență, gospodăria fiind spațiul în care își petrec cea mai mare parte a timpului. Astfel, identitatea culturală specifică fiecărei etnii vine și din modul în care își pun amprenta asupra teritoriului locuit, din modul de organizare al gospodăriilor, de utilizare a terenului pe care îl ocupă și unde practic își desfășoară o mare parte a activităților cotidiene. Gospodăriile propriu-zise sunt considerate puntea de legătură cu trecutul, cu strămoșii, modul de organizare al acestora fiind în strânsă legătură cu convingerile, tradițiile și obiceiurile sătenilor.

În ceea ce privește modul de amplasare al construcțiilor în interiorul unei gospodării, se disting mai multe tipuri de organizare, cele mai răspândite fiind: organizarea curții pe două laturi, în unghi, pe trei laturi, în ocol pe patru laturi, în ocol cu curți duble. [61]

Intimitatea fiecărei gospodării se face prin construcția gardurilor. Inițial, construcția gardurilor se făcea strict pentru delimitarea teritoriului, a proprietății, rolul acestora fiind de a separa două lumi: pe de o parte, universul propriu, separat de universul comunității sătești și pe de altă parte, separația între proprietatea personală și cea a vecinului. Se distinge în această zonă importanța deosebită pe care cultura maghiară o acordă intimității gospodăriilor prin realizarea gardurilor de o deosebită frumusețe, realizate de meșteri care mai de care mai pricepuți. De asemenea, pe lângă rolul de a asigura intimitatea teritoriului locuit, aici au și rolul de a oferi o identitate culturală. Astfel se explică toată ornamentația plină de simboluri, de care se bucură gardurile localnicilor maghiari.

[61] Valer Butură, *Etnografia,* p. 67-73

13.3. Arhitectura locuirii specifice etniei maghiare

a. Gospodăria

Prima casă studiată se regăsește în gospodăria meșterului satului Jebucu. Acest lucru se observă de la depărtare, datorită frumuseții gardului, care se întinde pe toată lungimea parcelei. Am observat că în comparație cu restul gospodăriilor, aceasta era mult mai mare și oarecum dispusă într-un alt mod. Am aflat că motivul pentru care gospodăria sa ocupă un spațiu diferit de celelalte gospodării din sat, este pentru că practic acolo erau de fapt două gospodării, însă unchiul său, neavând copii, i-a lăsat lui și partea sa. Înainte, în aceeași curte existau două case și două șure. Acum, s-a păstrat casa veche, unde în prezent locuiește mama lui, o doamnă în vârstă de 90 de ani. Ulterior, s-a ridicat o casă noua peste o veche pivniță, casa în care locuiește meșterul împreună cu soția sa și încă se păstrează șura, care s-a transformat în atelierul său de lucru. Un alt element interesant a fost modul de dispunere al construcțiilor în interiorul gospodăriei. Din observațiile ulterioare, am realizat că specificul maghiar este acela de a aduce casa în față, creând un front continuu cu gardul si poarta de intrare în gospodărie. Un front opac, care conferă o altfel de intimitate gospodăriilor de acest tip. Aici însă, ambele case, atât cea veche, cât și cea nou construită, sunt amplasate mai degrabă urmând modelul românesc, dispersate pe suprafața parcelei, mult mai în spate. Explicația este că parcelele pe care și-a format gospodăria se află peste un râu și de-a lungul vremii au avut probleme din cauza inundațiilor, astfel s-a creat oarecum natural acest mod de dispunere. Înainte de vizita mea, a fost o inundație care a ajuns până în dreptul casei vechi, fiind nevoie de pietruirea aleii de acces, ca să poată intra sau ieși cu mașina din curte.

b. Locuința

c. Casa tradițională ungurească, an construcție: 1910

Prima casă studiată este chiar casa veche din gospodăria meșterului satului Jebucu (fig. 75) . Casa a fost construită de străbunicul meșterului, iar inițial a avut doar două încăperi, ulterior adăugându-se încă o cameră și două încăperi mai mici, fapt care a dus la dispariția frontonului. Se observă în planul relevat (fig. 76, 77, 78) care este partea veche, cea inițială, și partea care s-a adăugat ulterior. În această casă, am avut norocul de a descoperi “camera frumoasă”, una dintre cele două încăperi inițiale, care adăpostește zestrea familiei.

Aici, familia meșterului păstrează cu sfințenie toate elementele pe care le-au adunat de-a lungul timpului, elemente care evidențiază identitatea lor personală și tradițiile locului. În această cameră, camera de oaspeți, așa cum

domnul Istvan o numește, am aflat că nu s-a făcut foc niciodată și că nimeni nu a locuit aici. Se întâmpla uneori, pe vremea tinereții sale, să mai doarmă el câte o noapte, dar utilitatea acesteia a fost dintotdeauna de a păstra identitatea culturală prin elementele adunate aici de-a lungul timpului. Am observat că în cultura maghiară a localnicilor din Țara Călatei, există o oarecare rigurozitate în conservarea patrimoniului cultural, astfel regăsindu-se aproape în toate gospodăriile elemente de o importanță deosebită pentru păstrarea identității culturale.

Vorbim aici de obiectele de mobilier cu totul și cu totul deosebite față de alte sate din România, care înglobează decorațiuni și picturi în care se regăsesc o multitudine de elemente naturale. Așa cum în referatul anterior m-am oprit la studiul mobilierului din "casa frumoasă", identificând principalele piese de mobilier din arhitectura interioară a locuințelor maghiare din această zonă, am regăsit și aici în mare parte cam aceleași elemente, completate fiind de amprenta personală a meșteșugului proprietarilor.

Astfel, in camera din stânga, "casa frumoasă", regăsim pe lângă două seturi de mobilier autentice, primite ca zestre în momentul căsătoriei meșterului Istvan cu soția sa, și elemente care au fost descoperite de proprietari de-a lungul vremii și pe care ei le-au considerat părți importante ale istoriei locului. De la corpul de iluminat, care este de altfel prima lucrare a domnului Istvan, reprezentând o roată, până la oalele pentru fierberea sarmalelor sau a dulceții de prune, așa-numita "silvoiță".

De asemenea, aici se regăsește toată zestrea, bine pusă la păstrare într-unul din dulapuri, celălalt fiind ocupat de porturile tradiționale, pe care și în ziua de astăzi le mai poartă la diferite sărbători. Cândva între anii 1925-1930 s-a construit și partea din dreapta, formata dintr-o cameră , cu intrare din târnață și două încăperi mai mici, care sunt folosite pe post de baie. Aceasta este camera unde au locuit cei doi soți, până au reușit să își construiască noua casă. Acum, acea camera nu mai este folosită, însă s-a creat o legătura în partea din spate cu vechea casă, respectiv cu încăperea de dimensiuni mai reduse, în care acum locuiește mama meșterului.

Fig. 76 - grup de imagini cu casa veche din gospodăria meșterului satului Jebucu

Fig. 77 - grup de imagini cu casa veche din gospodăria meșterului satului Jebucu

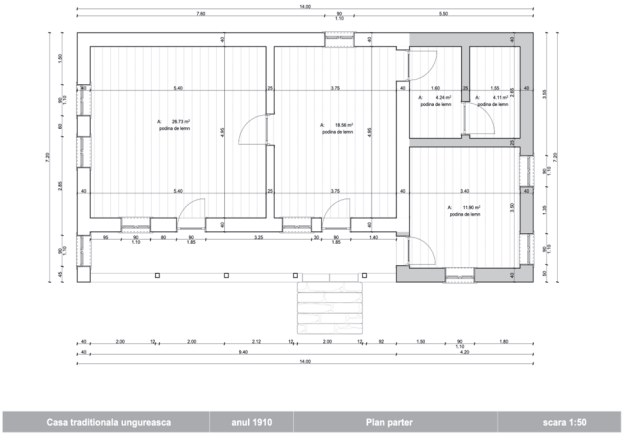

Fig. 79 - Releveu casă tradițională ungurească, an construcție 1910, Jebucu

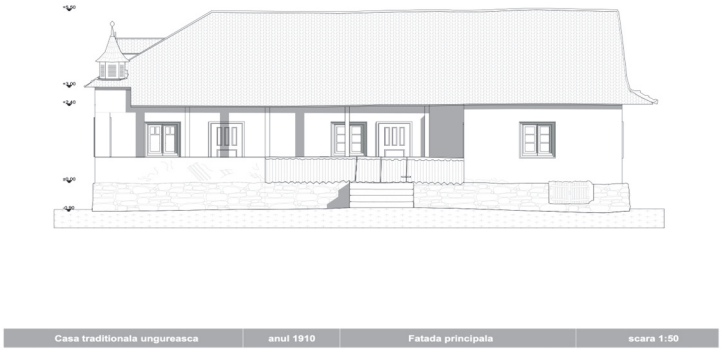

Fig. 78 - Fațadă principală casă tradițională ungurească, an construcție 1910, Jebucu

Fig. 80 - Fațade laterale casă tradițională ungurească, an construcție 1910, Jebucu

d. Casa tradițională ungurească, an construcție: 1925 (fig. 79)
Cea de-a doua casă studiată este casa de peste drum de casa meșterului, o casă construită în anul 1925, care atrage atenția prin importanța acordată detaliilor fațadei și a gardului, care completează fațada, creând un front continuu la drum, lucru specific arhitecturii tradiționale maghiare. Acest lucru se regăsește la majoritatea gospodăriilor, cea a meșterului și a tuturor celor care au casele peste vale fiind excepția de la regulă, însă doar din motive evidente, de funcționalitate și stabilitate.

Datorită dispunerii sale la drumul principal, într-o zonă favorabilă din punct de vedere al elementelor naturale, această gospodărie își păstrează specificitatea ungurească, prin crearea unui front continuu la drum, front format din fațada principală a locuinței propriu-zise și poarta cu gardul gospodăriei. La această casă se pot observa frumusețea decorațiunilor și importanța acordată acestora, fiind prezente atât pe frontonul locuinței, cât și în sculpturile porții de intrare.

Curtea capătă astfel o formă regulată, dreptunghiulară, în partea din spate fiind amplasată șura. Accesul în casă se face prin intermediul târnațului înălțat de la sol printr-un soclu și prin intermediul a 4 patru trepte din piatră, situate pe o denivelare. Acest lucru se datorează înălțimii de aproximativ 1 m a soclului și a faptului că nu se dorea construcția unui număr mare de trepte, fapt care a dus la acest compromis, dacă îl putem numi în acest fel.

Astfel, gospodarul a creat o denivelare formată din pământ, pietriș și pietre de dimensiuni mari, pe care vin amplasate treptele de acces. Târnațul este de asemenea pavat cu pietre de râu, iar accesul în cele două încăperi se realizează separat, direct din târnaț. Avem și în acest caz o cameră mai mare și o cameră mai mică, însă de la această gospodărie lipsește" camera frumoasă", încăperile fiind folosite doar cu rol de depozitare, în prezent nemaifiind locuite.

Fig. 81 - Grup de imagini cu o casă tradițională ungurească, an construcție: 1925

Fig. 82 - Grup de imagini cu o casă tradițională ungurească, an construcție: 1925

Fig. 83 - Grup de imagini cu o casă tradițională ungurească, an construcție: 1925

e. Planimetria

La o primă vedere și în urma discuțiilor, toate locuințele tradiționale ungurești respectă o planimetrie asemănătoare (fig.80), fiind formate din două încăperi și un târnaț din care se realizează accesul în ambele încăperi și în pod. După o analiza mai detaliată, am putut observa că nu doar planimetria și materialele respectă un model oarecum tipizat, ba chiar și dimensiunile încăperilor respectă aceleași rapoarte și au aproximativ aceleași suprafețe. De asemenea avem același tip de acces, prin intermediul treptelor și târnațului. Mai mult, până și numărul ferestrelor și dispunerea acestora este oarecum similară. Încăperea cu o suprafața mai mare, dispusă întotdeauna pe latura corespunzătoare fațadei principale, adică "la drum", are 3 ferestre, două pe peretele de la "drum" și una în imediata vecinătate a ușii. Camera mai mică, de obicei folosită strict cu scopul de locuire, avea doar un singur geam, cel de lângă ușa de la intrare. Accesul în pod se realizează tot din târnaț, prin intermediul unei scări de lemn. Toate aceste similitudini planimetrice nu sugerează altceva decât confirmarea omogenității populației care locuiește pe acest teritoriu (fig. 81, fig. 82).

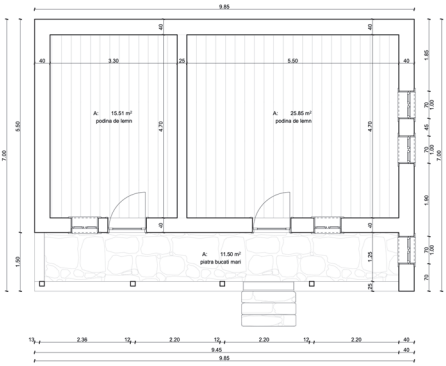

Casa tradițională ungurească | anul 1925 | Plan parter | scara 1:50

Fig. 84 - Releveu casă tradițională ungurească, an construcție 1925, Jebucu

Casa traditionala ungureasca	anul 1925	Fatada principala	scara 1:50

Fig. 86 - Fațadă laterală casă tradițională ungurească, an construcție 1925, Jebucu

Casa traditionala ungureasca	anul 1925	Fatada laterala	scara 1:50

Fig. 85 - Fațadă principală casă tradițională ungurească, an construcție 1925,

f. Materiale folosite

În ceea ce privește materialele folosite, se observă utilizarea materialelor naturale, a pământului, a lemnului și a pietrei. Astfel, ambele case sunt ridicate din pământ bătătorit, amestecat cu fân sau iarbă uscată, pardoseala interioară fiind din podele de lemn, iar în zona târnațului regăsindu-se bucăți mari de piatră. Învelitoarea actuală este din țiglă, doar turnulețele casei construite în anul 1910 sunt dovada faptului că înainte erau acoperite cu șindrilă, care odată deteriorată, s-a înlocuit.

g. Asemănări, deosebiri

Una dintre cele mai vizibile asemănări, este faptul că se acordă o importanță deosebită fațadei principale. Astfel casa construită în anul 1910 are două turnulețe, realizate de către tatăl meșterului, cu singurul scop de a-și dovedi măiestria, fără nici un alt scop funcțional. La cea de-a doua casă studiată, cea construită în anul 1925, frontonul acesteia este cu adevărat deosebit, prin dantelăria sculptată, folosind elemente naturale.

De asemenea, o altă asemănare este importanța dată gardului și porții de intrare. Până și mânerul porții este cu totul special, la gospodăria meșterului simbolizând o pasăre, iar la a doua gospodărie, un element natural. Gardul în sine, nu permite un acces vizual în interiorul niciuneia dintre gospodării, decât prin micile simboluri naturale, sculptate și doar la o apropiere considerabilă de acestea. Astfel, privirea trecătorului nu deranjează viața cotidiană a locuitorilor din interiorul gospodăriilor.

Un alt aspect comun la ambele locuințe este cotețul găinilor, amplasat la partea inferioară a construcției, în zona soclului, care de altfel este realizat din piatră la ambele construcții.

O deosebire care merită observată, este faptul că deși ambele case au aproximativ aceeași planimetrie, oarecum în oglindă, la cea de-a doua lipsește "camera frumoasă". Poate și pentru că proprietarii nu mai locuiesc aici demult și au lăsat întreaga gospodărie în grija unei rude.

13.4. Arhitectura locuirii specifice etniei românești

Continuarea studiului s-a realizat prin analiza gospodăriilor și construcțiilor românești de pe teritoriul Țării Călatei. Astfel, am făcut un popas la Sfăraș, satul situat în vecinătatea imediată lui Jebucu. Am cunoscut aici o familie de români, familia Prodan. I-am identificat ușor, aveau arborat cu mândrie drapelul României. Ei ne-au deschis poarta gospodăriei și ne-au povestit câte puțin din istoria locului, filtrată prin ochii lor. Locuiesc aici pe timpul verii, în rest trăiesc la Cluj, dar încă au o relație apropiată cu vecinii. La întrebarea despre cum se înțeleg cu locuitorii maghiari, mi-au răspuns foarte relaxați, ba chiar cu o urmă de surprindere pentru această întrebare: "Pai nu sunt și ei

oameni? Ne înțelegem cu toată lumea la fel de bine." Am mai aflat de la ei că maghiarii sunt mult mai atenți în ceea ce privește tradiția și că au foarte multe sărbători și obiceiuri pe care le respectă cu sfințenie, spre deosebire de români. Am mai avut curiozități despre cum se desfășoară sărbătoarea Paștelui într-un habitat atât de mixt, dar totuși atât de condensat. Am aflat că, în ciuda diferențelor culturale și religioase, fiecare își urmează propriile convingeri și tradiții, fără nici cea mai mică problemă și că acest lucru e deja o obișnuință în acele locuri, să se respecte reciproc și să existe acest climat al înțelegerii.

Am ajuns la concluzia, că indiferent de noile repare ale lumii moderne, indiferent de cât de mult a evoluat tehnologia, implicit viețile noastre cotidiene, oricât de multe călătorii și orizonturi deschise avem, uităm că în fuga după o viață mai ușoară, nu facem altceva decât să o complicăm inutil, aducând fel de fel de argumente solide pentru a ne poziționa în societate, pentru a ne susține principiile și idealurile. Am învățat de la acești oameni cum e să trăiești simplu, curat și în armonie cu semenii tăi. Lecțiile oamenilor de la țară, din această zonă, mi-au reamintit că atâta vreme cât fiecare se ocupă de gospodăria sa și nu se preocupă de cea a vecinului, totul funcționează de la sine într-un mod armonios, firesc.

a. Gospodăria

Gospodăriile familiilor de români din arealul studiat se diferențiază de cele ale maghiarilor prin modul de construcție, însă cel mai evident, prin modul de împrejmuire. Intimitatea spațiului privat, așa cum am menționat și mai sus, se realizează prin prezența gardului și a porții de intrare în gospodărie. Frontul de "la drum", nu mai este unul continuu, observând o oarecare transparență, datorită dispunerii construcțiilor în curte și a modului de realizare a gardului și a materialelor folosite. Totuși, deși românii își dispun casele puțin mai în interiorul parcelei, formând astfel un mic spațiu verde între gard si fațada principală a clădirii, spațiu de obicei folosit pe post de grădină, dar doar pentru flori, se poate observa că la o privire de ansamblu, de la depărtare, imaginea frontului continuu este redat de locuința continuată cu gardul. Totuși, la o privire mai atentă, observăm că românii și-au retras puțin construcțiile de la drum și au lăsat loc grădinii mici din fața casei. Acest lucru este prezent la ambele gospodării studiate și se poate observa din fotografiile atașate. Ca mod de dispunere al construcțiilor în interiorul gospodăriei, avem și aici curți de forme regulate, de obicei dreptunghiulare, prin prezența laturilor generate de șură, care de cele mai multe ori este poziționată în partea din spate a curții, paralelă cu direcția drumului, sau în lateralul curții, pe aceeași latură sau paralelă cu casa de locuit.

Materialele folosite si importanța acordată decorațiunilor este un alt element definitoriu pentru construcțiile de factură românească din Țara Călatei. Deși maghiarii pun un preț aparte pe decorațiile realizate pe fațadele principale, pe valorificarea lemnului prin decorarea frontoanelor cu sculpturi diverse, românii nu au manifestat același interes față de arta sculptatului, meșteșugului de acest fel, astfel porțile și gardurile lor fiind realizate din metal, de cele mai multe ori doar cu rol strict funcțional, de a proteja gospodăria. Am observat cu o oarecare tristețe că nu se pune aceeași valoare pe aspectul exterior al gospodăriilor, deși fațadele principale sunt tratate și în acest caz cu o oarecare sensibilitate. O asemănare cu gospodăriile maghiarilor este faptul că și pe frontoanele caselor românești se regăsește anul construirii, înscris pe plăcuțe de metal, uneori decorate cu elemente naturale.

b. Locuința

c. Casa tradițională românească, an construcție: 1872 (fig. 83)

Prima casă cu specific românesc studiată este locuința familiei Prodan. Se remarcă o diferența considerabil fața de construcțiile tradiționale maghiare, în primul rând prin materialele folosite, dispunerea casei pe parcelă, cât și prin planimetria construcției în sine. Construcția, ușor retrasă de la drum, are un soclu înalt de piatră, aici lipsind târnațul. Intrarea în casă este unică și se realizează prin intermediul unor trepte. Intrarea este paralelă cu drumul principal, practic planimetria casei este in L (fig. 84, fig. 85, fig. 86), ieșind puțin din regula dreptunghiului. De asemenea, am observat că încăperile comunică între ele și aici a intervenit conceptul de *antreu,* așa-numitul hol interior de intrare, care ține locul târnațului, a prispei. De aici se pot accesa cele două încăperi principale ale locuinței, cât și încăperea cu rol de depozitare, o alta diferența față de construcțiile tradiționale maghiare. Am observat ca influența în direcția aceasta a venit dinspre români spre maghiari, aceștia din urmă adaptându-și ulterior construcțiile prin construcția acestor mici încăperi cu rol de depozitare, alipite vechii construcții. Ca suprafața totală desfășurată, ne învârtim în jurul aceluiași număr, cele două încăperi noi, antreul și spațiul de depozitare luând din suprafața celorlalte două

încăperi principale, aici reducându-li-se dimensiunea cu până la 5,6, mp.

Fig. 87 - Casa tradițională românească, an construcție: 1872

.

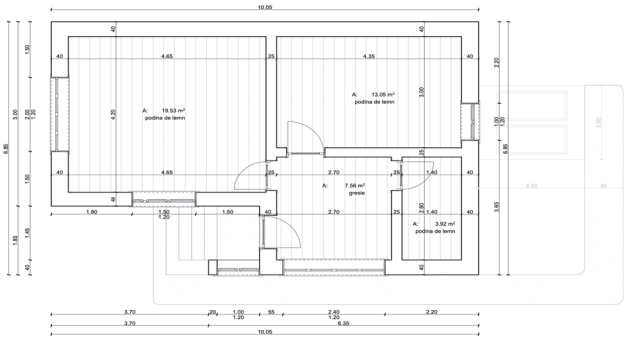

Casa traditionala romaneasca	anul 1972	Plan parter	scara 1:50

Fig. 88 - Releveu casă tradițională românească, an construcție 1872, Sfăraș

Casa traditionala romaneasca	anul 1972	Fatada principala	scara 1:50

Fig. 89 - Fațadă laterală casă tradițională românească, an construcție 1872, Sfăraș

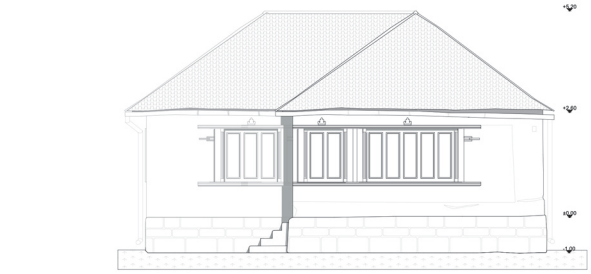

Fig. 90 - Fațadă principală casă tradițională românească, an construcție 1872, Sfăraș

d. Casa tradițională, românească, an construcție: 1815 (fig. 87)

Cea de-a doua casă studiată este de altfel și cea mai veche dintre toate, datând de la începutul secolului al XIX-lea. Observăm și aici prezența târnațului care ulterior a fost închis. Se păstrează aceeași planimetrie in L, regăsindu-se și de această dată încăperea destinată depozitării, în cazul de față având rol de cămară. În acest caz, spre deosebire de casa precedentă cu specific românesc, accesul nu este unic, devenind ulterior unic, prin închiderea târnațului. Inițial, accesul se realiza prin intermediul treptelor care urcă în târnaț și de aici, separat în cele două încăperi de locuit. Singurele încăperi care comunică între ele, este cea mică, situată în partea din spate. Și în acest caz, la fel ca în cazul arhitecturii tradiționale maghiare, ferestrele sunt dispuse pe două laturi, în încăperea cea mare, cu fața către drum. Din păcate, nici această gospodărie nu mai este locuită de ceva vreme, de când au murit proprietarii, care, în lipsa urmașilor, au lăsat totul unei nepoate, care locuiește în casa de lângă această gospodărie. Aici își crește puii, iar interiorul casei a fost păstrat așa cum era pe vremea când îi trăiau proprietarii. Se regăsește în camera cea mare, ca leit motiv al amenajării interioare tradiționale românești, poza cu stăpânii casei, alb negru, agățată pe peretele de la intrare.

Doamna care a deschis, nepoata proprietarilor, nu a uitat să menționeze acest lucru și să îi prezinte pe cei ce au fost odată stăpânii casei, lucru care confirmă nevoie de comunicare cu trecutul, de confirmare a rădăcinilor, de apartenență la aceste meleaguri, culturi și obiceiuri.

Fig. 91 - Casa tradițională, românească, an construcție: 1815

Fig. 92 - Casa tradițională, românească, an construcție: 1815

e. Planimetria

În ceea ce privește planimetria caselor cu specific românesc, regăsim aproximativ același limbaj. Aceste două case reprezintă un exemplu de evoluție a planimetriei oarecum în decursul unui secol. Dacă la început de secol XIX, casa încă respecta o planimetrie dreptunghiulară, simplistă, cu acces prin intermediul unui târnaț în fiecare dintre cele două încăperi de locuit, la final de secol XIX, accesul în casă era doar unul singur, renunțându-se la târnaț și apărând holul interior, sau așa-numitul antreu. Cea de-a doua casă, și cea mai veche dintre ele, înglobează etapele evoluției planimetrice a modului de locuire tipic românesc din acest areal. Aceasta casă este o casă omogenă.

Aici regăsim planul în L (fig. 88, fig. 89, fig. 90), dar totuși prezența prispei, de unde se face accesul spre interior, acces care nu este unic. Avem 2 încăperi de locuit, celei mai mici fiindu-i atașată o încăpere cu rol de depozitare, folosită drept cămară. De asemenea, camera cea mai mare este dispusă la drum și are ferestre pe două laturi, spre deosebire de camera mai mică, situată aproape în toate cazurile, spre interiorul gospodăriei. Am remarcat că accesul în pod se realizează de pe latura posterioară a clădirii, printr-o scară de lemn, alipită întregii construcții.

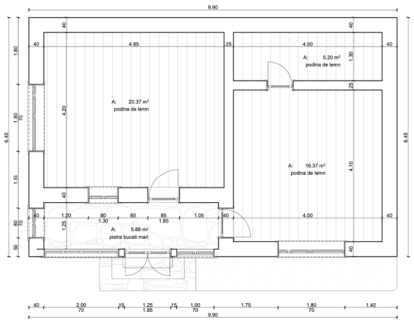

Casa traditionala romaneasca	anul 1914	Plan parter	scara 1:50

Fig. 93 - Releveu casă tradițională românească, an construcție 1815, Sfăraș

Casa traditionala romaneasca	anul 1914	Fatada principala	scara 1:50

Fig. 94 - Fațadă principală casă tradițională românească, an construcție 1815, Sfăraș

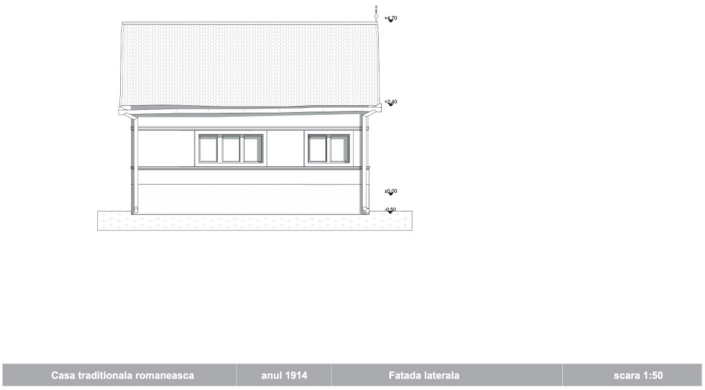

Fig. 95 - Fațade laterale casă tradițională românească, an construcție 1815, Sfăraș

f. Materiale folosite

Pentru construcția caselor studiate, s-a folosit cărămidă arsă și piatră la soclu. Învelitoarea este realizată din țiglă, iar interiorul parterului fiind acoperit cu podină din lemn. În zona târnațului s-a folosit piatră de râu, bucăți mari. Se remarcă utilizarea metalului, în special la garduri și la ornamentele din zona învelitorii. Deși sărace, există și spre deosebire de maghiari, se realizează din metal. În zona ferestrelor s-au realizat ancadramente din ghips turnat. Tâmplăria este de lemn în totalitate. Se remarcă faptul că odată cu trecerea vremii, coerența utilizării materialelor de construcție s-a pierdut, ori nu i s-a mai acordat o așa însemnătate, oamenii fiind preocupați îndeosebi de rolul funcțional si necesitatea de a locui, uitând de tradiții și obiceiuri.

g. Asemănări, deosebiri

Una dintre cele mai evidente asemănări survine din planimetria în formă de L și a faptului că aici a apărut pentru prima dată cămara, în zona încăperii de dimensiune mai redusă. De asemenea, se observă că în evoluția planimetriei, treptat s-a introdus ideea de antreu, renunțându-se la târnață. Accesul în locuință a devenit unul singur, renunțându-se la accesul din exterior în fiecare dintre cele două camere de locuit.

O altă asemănare este modul de dispunere în plan, a întregii gospodării. Grădinuța din fața casei se regăsește la aproape toate gospodăriile de români, iar transparența din exterior spre interiorul gospodăriilor, este un al element comun.

Se observă o coerență și în materialele folosite și a modului în care acestea au fost puse în operă.

Din păcate, o altă asemănare este oarecum un dezinteres față de împrejmuirea incintei, prin gard și poartă, realizate în mare parte din metal. Unele gospodării acordă o at3enție puțin mai mare acestui element, însă alte gospodării îl tratează doar pentru rolul său de a delimita incinta și de asigura intimitatea și siguranța bunurilor, astfel utilizând materiale metalice, fără niciun rol estetic, doar cu datorită durității materialului și ușurinței de punere în operă.

Continuarea cercetării s-a făcut prin metoda observației, prin vizitarea arealului studiat și totodată prin discuțiile cu localnicii, care au prezentat aspecte importante din viața și istoria locului, atât prin filtrul personal, al amintirilor și al evenimentelor trăite, cât și prin intermediul bibliografiei, proprietate personală. S-a remarcat faptul că în zona studiată se fac eforturi considerabile de către localnici pentru susținerea culturii specifice ce ii caracterizează. Am remarcat prezența albumelor și a cărților referitoare la zona Călatei în casele pe care le-am vizitat. Pe lângă faptul că sunt păstrate la loc de cinste, fiecare dintre aceștia au dat dovadă că nu doar le-au răsfoit, ci mai degrabă au studiat pe cât posibil toată bibliografia pe care o au în case și știu să prezinte aspecte importante din viața comunității.

Am avut ocazia să studiez mai îndeaproape specificitatatea zonei prin întâlnirile cu familia preotului din Petrindu, familia Korosi și cea a familiei preotului din Sfăraș, familia Ballint, două familii de altfel înrudite, care trăiesc în aceste locuri dintotdeauna și prin intermediul cărora am pătruns în lumea mistică a Călatei. Alături de acești oameni am luat la pas satele studiate, am intrat în casele oamenilor, am reușit să descopăr obiceiurile, activitățile și îndeletnicirile localnicilor la ei acasă.

Capitolul XIV.
MOBILAREA *CASEI FRUMOASE*

14.1. Locuința tradițională din relatările doamnei Korosi

Din discuțiile cu doamna Elisabeta, aflăm că încă de pe vremea bunicilor săi, se obișnuia să se construiască pivnița sub casă, astfel casele fiind mai înalte. Își amintește cu drag de casa bunicilor care era construită în același fel. Casa tradițională specifică zonei Călatei avea trei încăperi: prima încăpere, cea prin care se intra, era încăperea în care se găsea și cuptorul. Pe lângă aceasta mai existau două încăperi: una în care se locuia propriu-zis, și camera frumoasă, sau camera curată, cea de sărbătoare, în care se regăseau obiectele de mobilier cele mai frumoase, precum și cele mai multe ornamente, de la farfurii la șterguri. Obiectul de mobilier care a rămas cel mai drag în memoria doamnei Elisabeta este patul, care avea o structura de lemn, acoperit în partea de sus, cu ornamente în formă de păsărele la capete, care ii făceau imaginația să zboare de fiecare dată când ajungea în casa bunicilor. Patul era de altfel și obiectul de mobilier care expunea un număr de 12/18 perne, care era lauda gospodinei.

Soba era construită în colț (ei o asemănau cu un cuib), fiind locul unde dormeau copii, locul el mai călduros. Pe vremuri aici se realizau și cahle pentru sobe, existând mulți meșteri pricepuți de-ai locului. Soba din casa familiei Ballint este un model foarte frumos, fiecare bucată de ceramică reprezentând ceva anume. bucățile ce alcătuiesc soba familiei provin din Almaș, Petrindu Mare, Huedin, Văleni, printre care am regăsit un model care reprezintă arborele vieții. Ornamentica, atât în pictura pieselor de mobilier, port, cât și în realizarea sobelor, nu era folosită doar în scop estetic, ci fiecare element ales, avea o semnificație aparte. Astfel, arborele vieții l-am regăsit pictat și pe o piesă de mobilier din holul familiei. revenind la sobă, frumusețea acesteia vine și din faptul că la bază este încastrată o bucată din portița de la intrare în gospodărie, cu elemente sculptate. Așadar, totul în cultura localnicilor avea o însemnătate aparte.

14.2. Mobilierul din *Casa Frumoasă*

Casa frumoasă/ camera curată, așa cum era supranumită de locuitorii zonei, este camera cea mai reprezentativă a întregii locuințe din zona Călatei. Aici se regăsesc cele mai frumoase obiecte de mobilier. Am descoperit frumusețea acestei încăperi cu ajutorul doamnei Elisabeta Korosi, care a refăcut Camera

Frumoasă până în cele mai mici detalii, ca în vremurile în care acest tip de mobilier se regăsea in fiecare casă țărănească. Aici se regăsesc cele mai frumoase piese de mobilier pe care le aveau oamenii în acea vreme și care azi doar în câteva case se mai regăsesc, mândria lor. Amenajare locuințelor ține cont de datinile străvechi combinate cu gustul fiecărei familii în parte. De obicei, interiorul este alcătuit din cele mai folositoare piese de mobilier, printre care patul (căruia i se acorda o atenție deosebită), masa, scaunele și lăzile de zestre (fig.91, fig.92). Acestora li se mai adaugă diverse obiecte necesare activităților cotidiene ale țăranilor, unelte, dar și vase ceramice sau țesături.

Se remarcă îndeosebi simplitate pieselor de mobilier, care sunt adaptate perfect funcționalității pe care trebuie să o îndeplinească fiecare în parte. Acest tip de mobilier a este executat integral de meșterii locurilor și decorat prin pictură.

Fig. 96 - Mobilier pictat din *Camera frumoasă*

a. Bufetul

O piesă de mobilier de dată recentă este dulapul de tip bufet, fiind introdus în perioada interbelică și regăsindu-se printre piesele de mobilier studiate. Construcția acestei piese de mobilier este realizată de meșteri locali din scânduri îmbinate prin sistemul penelor și cepurilor de lemn, iar suprafețele laterale și în special ușile, fiind decorate cu elemente pictate de factură vegetală. Tipul de bufet unguresc este de regulă pictat în culorile alb, roșu, verde, cu motive florale.

Piesa studiată se remarcă printr-o volumetrie plăcută, integrată bine în proporțiile încăperii și în relație bună cu celelalte piese de mobilier. Piesa de mobilier denumită bufet este destinată depozitării obiectelor și putem remarca o vibrație volumetrică foarte fină, rezultată din proporțiile sale. Astfel, partea inferioară este destinată depozitării lenjeriei, iar partea superioară este destinată depozitării veselei, iar obiectele mai mici se depozitează în sertarele laterale.

Cu o vechime de peste 100 de ani, această piesă de mobilier a fost cumpărată de actualii proprietari în urmă cu 15 ani de la o familie din Jebuc.

Fig. 97 - Mobilier din *Camera Frumoasă,* Bufet

a.1. Detalii constructive
Sistemul constructiv este unul logic, simplu, specific pieselor de mobilier țărănești din acea perioadă, cu rolul strict de depozitare.
Partea inferioară se remarcă prin pilaștri, iar componenta superioară prin cornișă, căreia i se acordă o atenție sporită, prin ornamentarea frizelor cu rol decorativ.

Îmbinările elementelor structurale, dar și decorative (în cazul cornișei) se realizează prin lambă și uluc și cep și scobitură.

Toate elementele structurale și îmbinările sunt realizate în mod tradițional din lemn de rășinoase; elemente metalice regăsim doar în cazul sistemului de închidere al vitrinei (balamale și broaște).

a.2. Detalii ornamentale
Din punct de vedere al ornamenticii, se poate observa urmărirea unei axe de simetrie, folosirea strictă a doar 4 culori (galben, albastru, roșu, verde) și a unor elemente vegetale specifice, cu variațiuni în jurul aceleiași teme, *pomul vieții.*
Cele mai semnificative ornamente de acest tip sunt motivul rozetei, frunzei de acant și al lalelei, care se regăsește în pictura obiectului de mobilier în mod repetitiv.

Tot referitor la paleta coloristică utilizată, se remarcă o diferențiere între registrele superior/inferior prin culoarea de fond. Registrul inferior are culoarea fondului albastru, o culoare rece, care sugerează depărtarea, pe când registrul superior are culoarea de fond galbenă, o culoare caldă, care apropie.

b. Lădoi
Lădoiul este o piesă de mobilier care a apărut în Transilvania și care odată cu trecerea timpului a înlocuit cu succes lavițele. Lădoiul este de fapt o bancă cu spătar și ladă dedesubt, care se utilizează pentru păstrarea hainelor.
Piesa de mobilier este realizată din esență de lemn de rășinoase, iar picturile realizate prin intervențiile ulterioare păstrează specificul mobilierului maghiar din acea perioadă, culoarea de fond fiind cea galbenă, specifică zonei de proveniență.

b.1. Detalii constructive
Sistemul constructiv este unul simplu, piesa fiind alcătuită din partea destinată șezutului, care are rol de depozitare (fiind lada propriu-zisă) și din spătar, care are de asemenea și rol de rigidizare. Cea de-a treia componentă sunt picioarele laterale care continuă până la nivelul superior al spătarului,

principalul lor rol fiind cel de susținere a întregii piese, dar și de rigidizare.
Șezutul este realizat din două plăci rabatabile, care servesc de asemenea și drept capace pentru spațiul de depozitare specific, care este divizat în două spații egale, printr-o placă situată la distanță egală de plăcile laterale ale piesei de mobilier.

b.2. Detalii ornamentale
Referitor la culorile utilizate pentru ornamentarea lădoiului, se observă utilizarea predominantă a culorii albastre, dar și a culorii galbene. Și aici se evidențiază elementele cadrului vegetal cu variațiuni în jurul temei *pomului vieții.* Elementele decorative care se remarcă în zona spătarului, aranjate în mod repetitiv sunt cele trei frunze, care au și rol de rigidizare.

Pomul vieții
Acest motiv mai este numit și arborele vieții și este prezent în mai multe mitologii între care și cea Biblică, iar ca imagine plastică se întâlnește în variate forme în arta multor popoare din Europa și Asia. Mitologic, acest arbore întruchipează visul omului, cel al tinereții fără bătrânețe și viață fără de moarte. Acest mit se înfățișează oarecum constant, e vorba în esență de un copac ale cărui fructe sau a cărui sevă sunt elixire ale vieții. În coroana lui stau păsări sau animale înfricoșătoare ce păzesc aceste fructe. În jurul acestei imagini s-au brodat o serie de basme populare, legende și povești.

c. Oglinda
Oglinda nelipsită din *Camera frumoasă* este un element căruia nu îi era acordată o atenție deosebită, datorită simplității oamenilor de la țară, de aici rezultând simplitatea constructivă a piesei.
Oglinda se compune din rama propriu-zisă, formată din două părți laterale egale ca formă și dimensiuni și alte două părți, una superioară, respectiv cornișa și alta inferioară. Singurele elemente decorative sunt frizele cornișei și a părții inferioare.

Elementul decorativ regăsit și la oglindă este frunza de acant, dispusă de o parte și de alta a oglinzii propriu-zise. La fel ca și celelalte piese de mobilier, se regăsesc motivele vegetale redate prin pictură, atât laleaua cât și rozeta fiind prezente în ornamentarea acesteia. Coloritul face parte din același registru ca restul pieselor de mobilier studiate, unul puternic, caracterizat de cele 4 culori amintite.

Capitolul XV. STUDIU DEMOGRAFIC

Studiul asupra evoluției populației s-a realizat utilizând datele obținute de la arhivă, referitoare la recensămintele realizate în satele Sfăraș, Stana și Jebucu. Astfel, s-a analizat dinamica populației începând cu anul 1930. Am obținut date concrete de la recensămintele din anii 1930, 1956, 1966, 1977, 1992, 2002 și 2011. Acestea au fost trecute prin filtrul cercetării și s-au utilizat doar cele relevante pentru studiul de față.

15.1. Grafice privind evoluția populației în cele 3 sate studiate: Jebucu, Stana, Sfăraș

În urma introducerii datelor relevante într-un sistem tabelar, am obținut o serie de grafice privind evoluția populației pentru cele 3 sate studiate. La final am realizat o analiza amănunțită a rezultatelor obținute și am reușit să obțin niște date concludente, care au putut fi comparate și de pe urma cărora am definitivat analiza celor 3 sate studiate.

15.2. Jebucu

În anul 1930, conform recensământului, satul Jebucu avea o populație de 697 de locuitori, dintre care, doar 10 erau de naționalitate română, respectiv vorbitori de limba română. Restul de 687 erau de naționalitate maghiară, respectiv vorbitori de limbă maghiară. Religiile din Jebucu la momentul respectiv erau în număr de 4, respectiv religia reformată, ortodoxă, greco-catolică și romano-catolică. 96,56% din locuitori erau reformați, urmați de 1,87%, romano-catolici, ortodocși erau doar 2 persoane înregistrate. Dintre totalitatea locuitorilor, 360 erau de sex masculin, iar 337 de sex feminin, un raport oarecum echilibrat. În ceea ce privește gradul de îmbătrânire al satului Jebucu, din cei 697 de locuitori, doar 59 aveau vârste peste 65 de ani, cei mai mulți făcând parte din categoria de vârstă cuprinsă între 20-64 de ani, respectiv 344 de persoane. Populația până în 19 ani avea un număr de 289 de persoane dintre care 161 erau de sex masculin, iar 128 de sex feminin. Din nou, aproximativ același echilibru păstrat și în rândul tinerilor. În ceea ce privește știința de carte, din totalitatea locuitorilor, 88,89% erau persoane cu știință de carte în anul 1930.

În anul 1956, informațiile regăsite au fost incomplete, dar totuși am găsit date despre numărul populației, care a scăzut de la 697 din 1930, la 641. Dintre aceștia, 311, erau de sex masculin, iar 330 de sex feminin. Se păstrează oarecum raportul echilibrat pe sexe.

În anul 1966, la o diferență de 10 ani, populația satului Jebucu a înregistrat o creștere remarcabilă, astfel ajungând la un total al locuitorilor de 2073, dintre care 1542, respectiv 74,38% erau de etnie maghiară, iar restul de 531, respectiv 25,62%, erau de etnia română. Același raport este păstrat și în limbile vorbite, respectiv, maghiara și româna. În ceea ce privește știința de carte, din totalul locuitorilor, un număr de 1706 erau știutori de carte, dintre care doar 4 aveau pregătire în învățământ superior, și doar 14 la nivel de liceu. Majoritatea erau absolvenți de școli primare.
Din nou, la o altă diferență de 10 ani, respectiv în anul 1977, evoluția populației din Jebucu a suferit noi modificări marcante, înregistrând o scădere foarte mare. Astfel, acum s-a înregistrat un număr total al locuitorilor de 536 de persoane, dintre care 267 erau bărbați și 269 erau femei. Populația până la în 19 ani atingea un număr de 131 de persoane, iar cea de peste 65 de ani, un număr de 69 de persoane. Numărul populației a scăzut cu peste 100 de locuitori din anul 1930, însă raportat la același an, persoanele în vârstă au câștigat în procente, fiind cu 10 persoane mai multe decât în 1930. De aici reiese clar că populația acestui sat a suferit în decurs de 47 de ani a suferit o ușoară îmbătrânire. În ceea ce privește numărul clădirilor înregistrate, acum avem un total de 351 de construcții dintre care
185 sunt declarate locuințe. Din nou, dacă ne întoarcem la 1930, unde s-au înregistrat 430 de construcții, observăm o scădere notabilă.

În anul 1992, la 15 ani de la recensământul din 1977, Jebucu înregistrează o nouă scădere a populației, aceasta ajungând la un total de 333 de locuitori, dintre care 164 de sex masculin și 169 de sex feminin. Din păcate din acest an, acestea sunt singurele informații relevante găsite.

În anul 2002, numărul locuitorilor din Jebucu crește din nou, ajungând la 444, dintre care 221 erau de sex masculin, iar 223 de sex feminin. În sfârșit, regăsim date și despre naționalitățile înregistrate în acea perioadă în sat. Astfel, în 2002 s-au înregistrat 3 persoane de etnie română, 6 de etnie neidentificată, iar restul de 312 de etnie maghiară.

În anul 2011, totalul populației scade din nou, Jebucu ajungând la 321 de locuitori, dintre care 147 erau bărbați și 174 erau femei. Pentru prima dată, echilibrul menținut atât de mult timp, se înclină în favoarea femeilor, care erau cu 30 mai multe decât bărbații. În ceea ce privește populația clasificată după gradul de vârstă, avem un număr de 82 de locuitori cu vârste până în 19 ani și 85 de locuitori cu vârste de peste 65 de ani. Acesta este momentul când populația este oarecum una omogenă, echilibrată. La nivelul credinței, acum se înregistrează doar o singură religie, cea reformată. Există totuși un număr de 6 persoane care au rămas neidentificate în ceea ce privește apartenența lor

la vreun cult religios. Așadar, 2011 este anul în care se marchează dispariția religiei ortodoxe din satul Jebucu.

În concluzie, evoluția populației satului Jebucu a trecut de-a lungul vremii prin foarte multe schimbări marcante, ajungând ca de la o populație mixtă să se formeze treptat un sat în întregime maghiar.

15.3. Stana

Conform recensământului din anul 1930, satul Stana (pe atunci Stâna) din județul Sălaj, înregistra un număr de 595 locuitori și 5 etnii diferite: români, maghiari, germani, evrei, rromi. Dintre aceștia, majoritatea erau români și maghiari, balanța înclinând în favoarea maghiarilor, care erau mai numeroși. Astfel, în 1930 s-a înregistrat un procent de 59,16% din totalul populației ca fiind populație de etnie maghiară și 37% fiind români. S-a mai înregistrat un german, 5 evrei și 19 rromi. Conform etniilor, limbile vorbite au păstrat aceleași procentaje. Din cei 595 de locuitori, 303 erau de sex masculin și 292 de sex feminin. Privind analiza pe grupe de vârstă, avem 121 de persoane cu vârsta de până la 19 ani și 43 de persoane cu vârste de peste 65 de ani. Așadar, cu alte cuvinte avem o populație tânără în anul 1930. Dintre locuitori, cei învățați erau în număr de 411, un număr mare pentru un sat la acea perioadă. S-au înregistrat 5 religii: reformați, ortodocși, greco-catolici, romano-catolici și mozaici. Reformații și greco-catolicii erau 96,81% din totalul populației, cei de religie ortodoxă fiind doar 1,34% din locuitori. Astfel, concluzionăm că în anul 1930, deși avem un procent de 37% al populației de etnie română, aceștia nu au mers spre religia ortodoxă, fiind influențați destul de puternic de maghiari. În ceea ce privește numărul gospodăriilor, s-au înregistrat 153 de clădiri construite și un număr de 137 de gospodării.

În anul 1956, numărul locuitorilor satului Stana scade ușor, ajungând la 563, dintre care 294 de sex masculin și 269 de sex feminin. Din păcate acestea sunt singurele date obținute referitoare la recensământul din 1956.

În anul 1966, populația înregistrată corespunde cu cea din urmă cu 10 ani, respectiv rămân 563 de locuitori. Dintre aceștia, 234 erau români, respectiv 41,56% și 329 erau maghiari, respectiv 58,44%. Observăm o creștere a procentajului locuitorilor de etnie română, cu aproape 4% și o scădere ușoară a populației maghiare, cu aproape 1%. Din totalul locuitorilor, 53,11% erau bărbați și 46,89% erau femei. Din cei 563 de locuitori, 167 aveau vârste până la 19 ani și 54 peste 65 de ani. Se păstrează procentajul în favoare populației tinere din Stana de azi, Stâna de atunci. Dintre locuitori, cei cu știință de carte erau 517 locuitori, dintre care 382 erau cu studii de nivel de școală primară.

În anul 1977, la doar 10 ani, numărul locuitorilor satului Stana, înregistrează o scădere bruscă, ajungând la 201, dintre care 96 de bărbați și 105 femei. Dintre aceștia, 108 aveau vârste până în 19 ani și 66 de locuitori aveau peste 65 de ani. Raportul se păstrează, chiar dacă numărul total al locuitorilor a scăzut cu mai mult de jumătate. În ceea ce privește numărul construcțiilor înregistrate, acestea erau în număr de 301, dintre care 163 erau declarate ca fiind clădiri de locuit.

În anul 1992, se remarcă o foarte ușoară creștere, populația totală ajungând la numărul de 255 de locuitori, dintre care 124 de sex masculin și 131 de sex feminin.

În anul 2002, din păcate asistăm la o nouă scădere a populației, aceasta ajungând la 198 de locuitori, dintre care 94 erau bărbați și 104 erau femei.

În anul 2011, asistăm la o nouă scădere a populației, aceasta având un număr de 144 de locuitori, 69 de bărbați și 75 de femei. Dintre aceștia, 36 de locuitori erau de etnie română, 105 de etnie maghiară, iar 3 au rămas de etnie neidentificată. Cei cu vârste până la 19 ani erau în număr de 10, iar cei cu vârste de peste 65 de ani, erau în număr de 60. Acesta este momentul în care reamarcă o schimbare evidentă în dinamica populației din Stâna, pe care o putem caracteriza acum o populație ușor îmbătrânită. Tinerii au ales să plece spre orașe, să se dezvolte datorită noilor oportunități găsite aici, iar satul Stana a suferit un declin din acest punct de vedere. Dintre actualii locuitori, un număr de 101 erau de religie reformată, 34 erau ortodocși, 6 greco-catolici, 6 rămânând de religie neidentificată.

În concluzie, potrivit recensămintelor efectuate la nivelul satului Stana, asistăm la o evoluție demografică treptată, fără fluctuații mari de la o etapă la cealaltă. S-a păstrat omogenitatea români/ maghiari de-a lungul vremii, proporțiile fiind aproximativ aceleași, însă s-au pierdut restul etniilor de- a lungul vremii.

15.4. Sfăraș

În anul 1930 în satul Sfăraș se înregistrau un număr de 441 de locuitori, împărțiți pe 3 etnii: români, maghiari și evrei. Majoritatea locuitorilor din Sfăraș erau de etnie română, respectiv 259 de persoane, urmați de maghiar, 177 de persoane și de evrei, 5 persoane. Dintre cei 259 de locuitori români, 253 erau și vorbitori de limbă română. 183 de locuitori erau vorbitori de limbă maghiară și 5 de idiș. Dintre aceștia, 218 erau de sex masculin și 223 de sex feminin. Referitor la populația în funcție de vârste, tot acum s-au înregistrat

un număr de 171 de locuitori cu vârste de până la 19 ani și un număr de 34 de locuitori cu vârste de peste 65 de ani. Din totalul locuitorilor 277 erau știutori de carte, respectiv 73,67%, un procent destul de mare. În ceea ce privește apartenența la religii, în satul Sfăraș am remarcat cele mai multe religii înregistrate: reformați -176 persoane, ortodocși - 1 persoană, greco- catolici - 251 persoane, romano-catolici - 5 persoane, mozaici - 5 persoane, unitarieni - 2 persoane și 1 persoană baptistă. Dintre toate satele studiate, aici remarcăm cea mai mare diversitate din punct de vedere al religiilor locuitorilor. Numărul gospodăriilor înregistrate era de 216, dintre care 104 erau clădiri de locuit.

În anul 1956, așa cum am observa și la restul satelor, informațiile sunt mai puține, însă remarcăm o ușoară creștere al numărului de locuitori din satul Sfăraș, ajungând la 484, dintre care 231 de bărbați și 253 de femei.

În anul 1966 se poate observa o nouă scădere a populației, aceasta ajungând la 398 de locuitori. Tot acum remarcăm că în sat au rămas doar două naționalități: români și maghiari, respectiv 233 de români și 165 de maghiari. Dintre locuitori, 184 erau de sex masculin și 214 de sex feminin. În ceea ce privește gradul de îmbătrânire al populației, 167 au vârste până la 19 ani și 54 de persoane au vârste peste 65 de ani. Potrivit nivelului de știință de carte, 321 de persoane erau știutoare de carte în acea perioadă.

În anul 1977, satul Sfăraș suferă de un declin în ceea ce privește numărul de locuitori, aceștia scăzând cu peste jumătate. Astfel, acum se înregistrează 135 de locuitori, dintre care 67 de bărbați și 68 de femei. Potrivit gradului de îmbătrânire, populația cu vârste de până în 19 ani avea un număr de 67 de persoane, iar cea cu vârste de peste 65 de ani, fiind de 48 de persoane. Deși numărul locuitorilor a scăzut, este de remarcat faptul că aceasta nu a scăzut datorită absenței tinerilor, ca în Stana și că în continuare dinamica populației este una bună, iar gradul de îmbătrânire nu este unul ridicat, din contră. Referitor la numărul construcțiilor din Sfăraș în 1977, acestea erau în număr de 233, dintre care au fost înregistrate 118 de locuințe.

În anul 1992, numărul locuitorilor suferă o ușoară creștere, ajungând la 180 de locuitori, dintre care 79 de sex masculin și 101 de sex feminin.

În anul 2002, populația satului Sfăraș scade din nou, ajungând la 138 de locuitori, dintre care 58 de bărbați și 80 de femei.

Numărul populației continuă să scadă și în 2011, ajungând la 118 locuitori, dintre care 54 erau de sex masculin și 61 de sex feminin. S-au identificat prezența a 3 etnii: română, maghiară și rromă. Românii sunt în număr de 58, maghiarii, 48, rromii, 3, iar restul de 9 persoane nu au fost identificate. În ceea ce privește populația după gradul de vârstă, observăm că doar 9 persoane au vârste de până la 19 ani, 30 având peste 65 de ani. Acesta e anul în care și în Sfăraș remarcăm faptul că populația are tendințe de îmbătrânire și că tinerii sunt din ce în ce mai puțini aici. Religiile înregistrate în acest an sunt tot în număr de 3, primând ortodocșii, 60 de persoane, urmați de reformați, 45 de persoane și de romano- catolici, 4 persoane. 9 persoane au rămas neidentificate din acest punct de vedere.

În concluzie, Sfărașu este un sat care a trecut ușor prin schimbările vremii, rămânând în continuare un sat mixt, care ușor-ușor a îmbătrânit, dar care până în prezent și-a menținut oarecum caracterul de sat cu populație majoritară de etnie română.

Capitolul XVI. CONCLUZII

Lucrarea de față marchează evoluția satelor Sfăraș, Stana și Jebucu, atingând aspecte antropologice, psihologice și sociologice care au influențat modul de construire în zonă, respectiv specificul arhitectural. După analiza în detaliu prin diferitele tehnici și instrumente utilizate, am remarcat că aceste 3 sate au suferit influențe dintre cele mai diverse și că modul lor de construire din prezent se datorează factorilor ce țin de istorie, de politica vremii, de personalitățile marcante ale vremii, care au influențat fără discuție arhitectura locală și evoluția populației, datorate în special tehnologizării și dezvoltării orașelor din jur. Astfel, de-a lungul vremii, pe teritoriul acestor 3 sate am asistat la numeroase evenimente marcante pentru locuirea mixtă. Am pornit studiul de la premisa că evenimentele nefericite care au trecut peste aceste sate, care au vizat strict problema etniilor, au lăsat urme adânci și că au influențat într-un mod evident situația actuală a locuirii în zonă. Am aflat însă, plăcut surprinsă, că deși dimensiunile etnice sunt în general rezultatul unor influențe exterioare, în cazul satelor mixte, cooperarea este normală, aici primând factorul uman în detrimentul factorului etnic. Perturbările se produc în vremuri istorice conflictuale, când conflictul e generat de factorul politic, el nu se produce local și nu este rezultatul unei conviețuiri derapante. Astfel, am asistat la transformarea satului Jebucu dintr-un sat mixt, într-unul cu o populație 100% maghiară, dar în care încă regăsim modele de construire românească și care totodată influențează puternic arhitectura tradițională a Țării Călatei, prin realizarea de porți sculptate de către meșterii locali. La Stana, se remarcă influența personalităților vremii în ceea ce privește arhitectura locală, cât și a gradului de învățare a locuitorilor, lucru care a influențat în mod direct o mai bună gestionare a construirii și nu numai. În prezent, la Stana regăsim cele mai bune exemple ale construirii corecte, respectând specificul zonei și utilizarea materialelor potrivite încadrării în areal. De asemenea, aici am remarcat o dezvoltare strategică, industria turismului, prin deschiderea unor pensiuni agroturistice și realizarea unor trasee ale celor mai importante obiective din zonă. Până acum câțiva ani, Stana era un sat cunoscut mai degrabă de către maghiarii de peste graniță decât de români, dar am remarcat că în prezent, nu există persoană care să locuiască în Transilvania și să nu dețină informații despre Stana, sau să nu fi vizitat acest sat pitoresc. Pe parcursul cercetării, am asistat cu tristețe la decăderea satului Sfăraș, singurul sat dintre cele 3 care avea în trecut o influență românească notabilă și care pare că odată cu trecerea timpului, trece încet-încet spre tabăra maghiară. Ca strategie de dezvoltare, aș propune

corectarea modului de construire influențat de zona urbană și de noile materiale apărute pe piață, care au influențat arhitectura locală într-o manieră negativă. Ar trebui găsită o modalitate prin care dezvoltarea să urmeze mai multe ramuri, inclusiv cea a turismului, care s-ar putea lega de Stana și desigur, prin atragerea turiștilor la păstrăvăria din Sfăraș. De asemenea, acest traseu turistic ar fi completat și de vizitarea atelierelor meșterilor din Jebucu, putându-se chiar realiza tabere de vara sau workshop-uri de creație/sculptură în sat, pornind de la specificul arhitecturii tradiționale. De asemenea, nu trebuie pierdute din vedere cusăturile și bogăția portului tradițional al zonei, latura turistică putând fi completată de workshop-uri de cusut. Personal, consider că dacă s-ar valorifica din plin aceste aspecte extraordinare ale vieții locuitorului din Țara Călatei, nu ar mai exista riscul ca satele să se piardă în negura vremii și să se șteargă din mintea noastră, ba chiar am putea asista la o nouă înflorire a acestei zone, atât de speciale pentru întreaga Românie și nu numai.

În ceea ce privește arhitectura românească, vis-a-vis de cea maghiară, cercetarea de față analizează până în cel mai mic detaliu asemănările, deosebirile și specificitățile fiecăreia. Observăm autenticitatea și individualitatea acestora începând de la bisericile din sat, până la interioarele caselor oamenilor și organizarea gospodăriilor. Se evidențiază de asemenea și frumoasele întrepătrunderi ale acestor două stiluri, totul conturând o imagine de ansamblu cu totul și cu totul deosebită din punct de vedere al arhitecturii tradiționale al aceluiași areal, raportat la diferențele culturale.

Această carte are la bază o cercetare pe un areal restrâns, însă studiul poate fi continuat, completat și revizuit ulterior, pe măsură ce se vor descoperi noi și noi aspecte relevante cu privire la modul transformator de conviețuire al celor două etnii.

LISTA ILUSTRAȚIILOR:

1. Figura 1 - Relieful Țării Călatei, sursa: arhiva personală;
2. Figura 2 - Îndeletnicirile locuitorilor Țării Călatei, Stana, cca. 1930, sursa: arhiva personală;
3. Figura 3 - Clopotnița Sfărașu, sursa: arhiva personală;
4. Figura 4 - Îndeletnicirile meșterilor tâmplari din zona, Atelierul meșterului din Jebucu, sursa: arhiva personală;
5. Figura 5 - Detalii de execuție ale porților din Stana, sursa: arhiva personală;
6. Figura 6 - Exemple de pictura pe lemn, sursa: arhiva personală;
7. Figura 7 - Obiecte ceramice, sursa: arhiva personală;
8. Figura 8 - Portul popular din zona Călatei, sursa: Várady Pál - Borbely Aniko - Kalotaszeg, Alszeg, nádasmente, Kapus Videke, Átmeneti Videk;
9. Figura 9 - Portul popular din zona Călatei, sursa: Várady Pál - Borbely Aniko - Kalotaszeg, Alszeg, nádasmente, Kapus Videke, Átmeneti Videk;
10. Figura 10 - Portul popular din zona Călatei, sursa: Várady Pál - Borbely Aniko - Kalotaszeg, Alszeg, nádasmente, Kapus Videke, Átmeneti Videk;
11. Figura 11 - "szur-ul" din zona Călatei, sursa: Várady Pál - Borbely Aniko - Kalotaszeg, Alszeg, nádasmente, Kapus Videke, Átmeneti Videk;
12. Figura 12 - Exemplu de găteală a capului din zona Călatei, sursa: VÁrady Pál - Borbely Aniko - Kalotaszeg, Alszeg, nádasmente, Kapus Videke, Átmeneti Videk;
13. Figura 13 - Parta, sursa: arhiva personală;
14. Figura 14 - Mireasă învelită cu năframa de tânără nevastă, Petrinzel, 1931, sursa: GALLOWAY, Denis, *Muzică, dans, tradiție - Fotografii executate în România de Denis Galloway, 1926-1932,* Budapest, 2010;
15. Figura 15 - Nuntă, femei ducând cinstea, Stana, 1929-1930, sursa: GALLOWAY, Denis, *Muzică, dans, tradiție - Fotografii executate în România de Denis Galloway, 1926-1932,* Budapest, 2010;
16. Figura 16 - Nuntă, În drum spre casa mirelui, Stana, 1926, sursa: GALLOWAY, Denis, *Muzică, dans, tradiție - Fotografii executate în România de Denis Galloway, 1926-1932,* Budapest, 2010;

17. Figura 17 - Port popular festiv din Zona Țării Călatei, sursa: Várady Pál - Borbely Aniko - Kalotaszeg, Alszeg, nádasmente, Kapus Videke, Átmeneti Videk;
18. Figura 18 - Parta ornamentată cu mărgele, sursa: arhiva personală;
19. Figura 19 – Cămașa cu detaliu guler cămașă, sursa: arhiva personală;
20. Figura 20 - Mama meșterului din Jebucu, țesând în prispa casei, 2018, sursa: arhiva personală;
21. Figura 21 - Dulapul cu țesături păstrate din generație în generație, din *Casa frumoasă,* casa meșterului din Jebucu, 2018, sursa: arhiva personală;
22. Figura 22 - Broderia írásos - casa meșterului din Jebucu, 2018, sursa: arhiva personală;
23. Figura 23 - Hóry Etleka, supranumită *Doamna Călatei*, sursa: taracalatei.ro
24. Figura 24 - Model desenat de broderie, sursa: VÁrady Pál - Borbely Aniko - Kalotaszeg, Alszeg, nádasmente, Kapus Videke, Átmeneti Videk;
25. Figura 25 - Biserica reformată din Sfăraș, sursa: arhiva personală;
26. Figura 26 - Onisifor Ghibu, sursa: wikipedia.org;
27. Figura 27 - Grup de imagini proprietatea lui Onisifor Ghibu, 2017, sursa: arhiva personală;
28. Figura 28 - Grup de imagini cu proprietatea lui Onisifor Ghibu, 2017, sursa: arhiva personală;
29. Figura 29 – Grup de imagini cu proprietatea lui Onisifor Ghibu, 2017, sursa: arhiva personală;
30. Figura 30 - Kos Károly, sursa: omikk.bme.hu;
31. Figura 31 - Casa Ciorii, 2017, sursa: arhiva personală;
32. Figura 32 - Biserica Calvina Cluj-Napoca, sursa: arhiva personală;
33. Figura 33 - Biserica Greco-Catolica Stana, 2017, sursa: arhiva personală;
34. Figura 34 - Biserica reformată Petrinzel, sursa: arhiva personală;
35. Figura 35 - Regi Kalotaszek, sursa: moly.hu;
36. Figura 36 - Fronton ornamentat, casă Stana, 2017, sursa: OAR, *Ghid de arhitectură pentru încadrarea în specificul local din mediul roral zona Țara Călatei,* dec. 2016;
37. Figura 37 - Tipologie de formare a satelor, sursa: Google Earth;
38. Figura 38 - Tipologii de fromare a satelor, sursa: Google Earth;
39. Figura 39 - Harta satelor studiate: Sfăraș, Stana, Jebucu, sursa: Google Earth;

40. Figura 40 - Sfăraș, PUG, sursa: Planul urbanistic general al localității Sfăraș;
41. Figura 41 - Sfăraș, sursa: Google Earth;
42. Figura 42 - Biserica Reformată Sfăraș, 2017, sursa: arhiva personală;
43. Figura 43 - Tavan casetat, Biserica Reformată Sfăraș, 2017, sursa: arhiva personală;
44. Figura 44- Piese de mobilier pictat, Interiorul Bisericii Refromate Sfăraș, 2017, sursa: arhiva personală;
45. Figura 45 - Orga, Interiorul Bisericii Refromate Sfăraș, 2017, sursa: arhiva personală;
46. Figura 46 - Interiorul Bisericii Refromate Sfăraș, 2017, sursa: arhiva personală;
47. Figura 47 - Biserica Ortodoxă Sfăraș, 2015, sursa: arhiva personală;
48. Figura 48 - Băncuță acoperită de la intrarea în gospodării, model regăsit doar în Sfăraș, sursa: arhiva personală;
49. Figura 49 - Model de construire a casei de locuit, specific satului Sfăraș, sursa: arhiva personală;
50. Figura 50 - Model de construire a casei de locuit, specific satului Sfăraș, sursa: arhiva personală;
51. Figura 51 - Stana, PUG, sursa: Google Earth;
52. Figura 52 - Alai de nuntă deplasându-se spre casa miresei, Stana 1929-1930, sursa: GALLOWAY, Denis, *Muzică, dans, tradiție - Fotografii executate în România de Denis Galloway, 1926-1932,* Budapest, 2010;
53. Figura 53 - Joc în fața bisericii la cununie, Stana, 1929-1930, sursa: GALLOWAY, Denis, *Muzică, dans, tradiție - Fotografii executate în România de Denis Galloway, 1926-1932,* Budapest, 2010;
54. Figura 54 - Joc la nuntă, Stana, 1929-1930, sursa: GALLOWAY, Denis, *Muzică, dans, tradiție - Fotografii executate în România de Denis Galloway, 1926-1932,* Budapest, 2010;
55. Figura 55 - Mireasa cu vornici, Stana, 1926, sursa: GALLOWAY, Denis, *Muzică, dans, tradiție - Fotografii executate în România de Denis Galloway, 1926-1932,* Budapest, 2010;
56. Figura 56 – Grup de fotografii cu reședința familiei Szentimrei, Stana, 2017, sursa: arhiva personală;
57. Figura 57- Fauna de pe dealul melcilor, Stana, 2017, sursa: arhiva personală
58. Figura 58 - Jebucu, PUG, sursa: Planul urbanistic al localității Jebucu;
59. Figura 59 – Gardul bogat în ornamente al meșterului din Jebucu, sursa: arhiva personală;

60. Figura 60 – Lucrări de tâmplărie a meșterului din Jebucu, sursa: arhiva personală;
61. Figura 61 - Atelierul meșterului din Jebucu, sursa: arhiva personală;
62. Figura 62 - Port tradițional maghiar femeiesc de sărbătoare, sursa: Várady Pál - Borbely Aniko - Kalotaszeg, Alszeg, nádasmente, Kapus Videke, Átmeneti Videk;
63. Figura 63 - Fuste specifice portului tradițional maghiar de sărbătoare, sursa: Várady Pál - Borbely Aniko - Kalotaszeg, Alszeg, nádasmente, Kapus Videke, Átmeneti Videk;
64. Figura 64 - Fustă specifică portului tradițional maghiar de sărbătoare, sursa; arhiva personală;
65. Figura 65 - Pieptar cu dantelă, sursa: VASAS, Samu; SALAMON Aniko, *Kalotaszegi unnepek,* Editura: Kráter;
66. Figura 66 - Ornament al portului tradițional maghiar - ciucure, sursa: arhiva personală;
67. Figura 67 - Exemple de amenajare exterioară, Stana, 2017, sursa: arhiva proprie;
68. Figura 68 - Poartă gospodărie maghiară - Sfăraș, 2017, sursa: arhiva personală;
69. Figura 69 – Exemple de porți ale gospodăriilor maghiară - Stana, 2017, sursa: arhiva personală;
70. Figura 70 - Poartă gospodărie maghiară - Sfăraș, 2017, sursa: arhiva personală;
71. Figura 71 - Poartă gospodărie maghiară - Jebucu, 2017, sursa: arhiva personală;
72. Figura 72 - Porți cu influențe românești ale gospodăriilor maghiare, Sfăraș, 2017, sursa: arhiva personală;
73. Figura 73 – Modele de porți gospodării românești, Sfăraș, 2017, sursa: arhiva personală;
74. Figura 74 - Exemple de frontoane cu ornamentații, Stana, sursa: arhiva proprie;
75. Figura 75 – Grup de imagini cu casa veche din gospodăria meșterului satului Jebucu, sursa: arhiva proprie;
76. Figura 76 - Releveu casă tradițională ungurească, an construcție 1910, Jebucu, sursa: arhiva proprie;
77. Figura 77 – Fațadă principală casă tradițională ungurească, an construcție 1910, Jebucu, sursa: arhiva proprie;
78. Figura 78 - Fațade laterale casă tradițională ungurească, an construcție 1910, Jebucu, sursa: realizare releveu;
79. Figura 79 – Grup de imagini cu o casă tradițională ungurească, an construcție 1925, sursa: arhiva proprie;

80. Figura 80 - Releveu casă tradițională ungurească, an construcție 1925, Jebucu, sursa: realizare releveu;
81. Figura 81 - Fațadă principală casă tradițională ungurească, an construcție 1925, Jebucu, sursa: realizare releveu;
82. Figura 82 - Fațadă laterală casă tradițională ungurească, an construcție 1925, Jebucu, sursa: realizare releveu;
83. Figura 83 – Casa tradițională românească, an construcție 1872, sursa: arhiva proprie;
84. Figura 84 - Releveu casă tradițională românească, an construcție 1872, sursa: realizare releveu;
85. Figura 85 - Fațadă laterală casă tradițională românească, an construcție 1872, sursa: realizare releveu;
86. Figura 86 - Fațadă principală casă tradițională românească, an construcție 1872, sursa: realizare releveu;
87. Figura 87 – Casa tradițională românească, an construcție: 1815, sursa: arhiva proprie;
88. Figura 88 - Releveu casă tradițională românească, an construcție 1815, Sfăraș, sursa: realizare releveu;
89. Figura 89 - Fațadă principală casă tradițională românească, an construcție 1815, Sfăraș, sursa: realizare releveu;
90. Figura 90 - Fațadă laterală casă tradițională românească, an construcție 1815, Sfăraș, sursa: realizare releveu;
91. Figura 91 – Mobilier pictat din *Camera frumoasă*, sursa: realizare releveu, pag. 173, sursa: arhiva proprie;

BIBLIOGRAFIE:

1. BANNER Zoltán, ESSIG KACSÓ Klára, *Képzőművészet Zsobokon - A kalotaszegi alkotótábor / Artă plastică la Jebucu - Tabăra de creație din Țara Călatei*, la Editura Caiete Silvane, Zalău, 2015;
2. BARTLE, Phil, *O perspectivă sociologică, Ce este comunitatea?,* tradus de Carp Dan, disponibil la adresa : http://cec.vcn.bc.ca/mpfc/whtcomru.htm , accesată în data de 21.11.2016;
3. BULAI, Alfred, *Concepte fundamentale în sociologie,* Ed. Paideia, București, 2009;
4. BURGHELE, Camelia*, Țăranii de ieri și de azi. Dinamica peisajului cultural pe Valea Almașului*, Editura Caiete Silvane, Zalău, 2017;
5. BUTURĂ, Valer, *Etnografia poporului român,* Editura Dacia;
6. CHENDRE-RIMAN, Gheorghe, *Dicționar etimologic al localităților din județul Sălaj,* Editura Caiete Silvane, 2006;
7. CUISENIER, Jean, *L'ethnicité en europe dans les temps présent,* în Ethnologie française, nr. 1, vol. 33;
8. FABÓ, Beáta; GALL, Anthony, *Kós Károly világa-1907-1914*, Budapest Főváros levéltára, 2013;
9. FURU, Árpád, *Kalotaszeg Népi Építészete,* Editura Exit, Cluj-Napoca, 2012;
10. GALLOWAY, Denis, *Muzică, dans, tradiție - Fotografii executate în România de Denis Galloway, 1926-1932,* Budapest, 2010;
11. GOCIMAN, Cristina Olga, *Investigarea habitatului: abordarea ecosistemică: curs de teoria proiectului*, Ed. Uniersitarea "Ion Mincu", București, 2006;
12. JANKO, Janos, *Kalotaszeg Magyar Nepe, Neprajzi Tanulmany Irta Dr.*, Budapest, 1893, AZ Atenaeum R. Tarsulat Kiadasa;
13. MIHAILESCU, Ioan, *Sociologie generală. concepte fundamentale și studii de caz,* Ed. Polirom, Iași, 2003;
14. MIHĂILESCU, Ioan, *Trebuie recunoscute trei tipuri de sat: satul adunat (concentrat), satul răsfirat și satul risipit*, BSRRG XL V, 1927;
15. MIROAN,C., *Materiale neconvenționale locale pentru energie sustenabilă,* INCD URBAN INCERC, Iași;
16. NAGY, Jeno*, Portul popular maghiar din ținutul Călatei,* Caiete de artă populară, Editura de stat pentru literatură și artă;
17. OAR, *Ghid de arhitectură pentru încadrarea în specificul local din mediul rural zona Țara Călatei,* dec. 2016;

18. PUȘCAȘ, Angelica, *Ascultări din lumea satului. Introducere în etnografie vol.1*, Presa Universitară Clujeană;
19. TÖTSZEGI, Tekla, *Satul tradițional văzut prin obiectivul lui Denis Galloway,* Editura Argonaut, Cluj-Napoca, 2008;
20. VUIA R., Studii de etnografie și folclor. Satul românesc din Transilvania și Banat, București, 2001;

WEBOGRAFIE:

1. http://arhitectura-1906.ro/2014/01/kos-karoly/
2. https://dexonline.ro/definitie/comunitate
3. https://www.historia.ro/sectiune/general/articol/republica-autonoma-calata-utopia-maghiara-clujeana-din-1919
4. https://jurnalspiritual.eu/reportaj-stana/
5. http://onisifor-ghibu.ro/DespreOnisiforGhibu.html
6. http://practicageoparcurs.wixsite.com/taracalatei/biserici